

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
“ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ”**

Η ΔΙΑΜΑΧΗ ΚΡΑΤΙΣΜΟΥ/ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1980

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΕΦΑΝΗΣ ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Επιβλέπων: Καθηγητής Μιχαήλ Ζουμπουλάκης

ΒΟΛΟΣ 2013

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν με οποιονδήποτε τρόπο στην εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Πρωτίστως, θα πρέπει να ευχαριστήσω θερμά τον υπεύθυνο καθηγητή μου κ. Ζουμπουλάκη Μιχαήλ για την επίβλεψη αυτής της διπλωματικής εργασίας και για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της οικονομικής επιστήμης.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών « Εφαρμοσμένη Οικονομική » για τις γνώσεις τις οποίες μου προσέφεραν καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου, καθώς και τους συμφοιτητές μου που έκαναν τον ενάμιση αυτό χρόνο που διήρκεσε το πρόγραμμα μία πραγματικά αξέχαστη εμπειρία.

Την παρούσα εργασία την αφιερώνω στους γονείς μου Αποστόλη και Παναγιώτα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
1.Εισαγωγή.....	8
2. Η διαμάχη σχετικά με το ρόλο του κράτους και τη λειτουργία των αγορών μέχρι το 1970.....	11
2.1. Η απαρχή της διαμάχης και η κλασική αντίληψη για το κράτος.....	11
2.2. Η νεοκλασική αντίληψη για το ρόλο του κράτους στην οικονομία.....	14
2.3. Η θέση της Αυστριακής σχολής σχετικά με τη λειτουργία της αγοράς και το ρόλο του κράτους στην οικονομία.....	15
2.4. Η κεϋνσιανή επανάσταση.....	18
2.5. Η διαμάχη Keynes/Hayek.....	21
2.6. Τα κεϋνσιανά οικονομικά και η κληρονομιά του Keynes.....	24
3. Οι οικονομικές συγκυρίες που σημάδεψαν τη δεκαετία του 1970.....	27
3.1. Το προοίμιο της δεκαετίας του 1970.....	27
3.2. Η λειτουργία και η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods.....	29

3.3. Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973.....	32
3.4. Η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού.....	35
3.5. Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση το 1979.....	39
4. Η επανεμφάνιση της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος και η ανάδυση της Σχολής Οικονομικών του Σικάγο.....	41
4.1. Η “αντεπανάσταση” του μονεταρισμού και η νέα ποσοτική θεωρία του χρήματος.....	41
4.2. Η διάψευση της καμπύλης Phillips και η ανάδυση του μονεταρισμού.....	44
4.3. Η νεοφιλελεύθερη αφετηρία του μονεταρισμού.....	48
4.4. Ο βραχύβιος θρίαμβος του μονεταρισμού.....	50
4.5. Η Νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία.....	52
5. Η νεοφιλελεύθερη πολιτική των Thatcher και Reagan κατά τη δεκαετία του 1980... 55	
5.1. Η οικονομική πολιτική της Margaret Thatcher στο Ηνωμένο Βασίλειο.....	55
5.2. Η οικονομική πολιτική του Ronald Reagan στις Η.Π.Α.....	60
5.3. Η πολιτική οικονομία του νεοφιλελευθερισμού σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980.....	65
5.4. Αποτίμηση και κριτική στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές των Thatcher και Reagan.....	69

6. Η επαναφορά του ρόλου του κράτους στην οικονομία μέσα από τα Νέα κεϋνσιανά οικονομικά.....	79
6.1. Η νεοκεϋνσιανή προσέγγιση της λειτουργίας των αγορών.....	79
6.2. Ονομαστικές και πραγματικές ακαμψίες ως η κύρια αιτία στρεβλώσεων στις αγορές...	81
6.3. Η επαναφορά του ρόλου του κράτους στην οικονομία.....	86
 7. Η σύγχρονη μαρξιστική προσέγγιση του ρόλου του κράτους στην καπιταλιστική οικονομία.....	88
7.1. Η ανάδυση της ριζοσπαστικής πολιτικής οικονομίας.....	88
7.2. Οι σύγχρονες μαρξιστικές αντιλήψεις για το ρόλο του κράτους.....	90
7.3. Ο ρόλος των δημόσιων δαπανών και του κράτους πρόνοιας στον σύγχρονο καπιταλισμό	94
 8. Σύννοψη και συμπεράσματα.....	96
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	102

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

(άρθρο 8 Ν.1599/1986)

Η ακρίβεια των στοιχείων που υποβάλλονται με αυτή τη δήλωση μπορεί να ελεγχθεί με βάση το αρχείο άλλων υπηρεσιών (άρθρο 8 παρ. 4 Ν. 1599/1986)

ΠΡΟΣ ⁽¹⁾ :	ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ-ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ								
Ο – Η Όνομα:	ΓΕΩΡΓΙΟΣ		Επώνυμο:	ΣΤΕΦΑΝΗΣ					
Όνομα και Επώνυμο Πατέρα:	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ								
Όνομα και Επώνυμο Μητέρας:	ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΣΤΕΦΑΝΗ								
Ημερομηνία γέννησης ⁽²⁾ :	ΕΠΤΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΧΙΛΙΑ ΕΝΝΙΑΚΟΣΙΑ ΟΓΔΟΝΤΑ ΟΚΤΩ								
Τόπος Γέννησης:	ΚΑΡΔΙΤΣΑ								
Αριθμός Δελτίου Ταυτότητας:	ΑΒ 852447			Τηλ:	2441040022 / 6973165891				
Τόπος Κατοικίας:	ΚΑΡΔΙΤΣΑ		Οδός:	Μ.ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ		Αριθ:	48	ΤΚ:	43100
Αρ. Τηλεομοιοτύπου (Fax):				Δ/ση Ηλεκτρ. Ταχυδρομείου (Email):	stefanis_g@hotmail.com				

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις ⁽³⁾, που προβλέπονται από της διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Ημερομηνία: 25/01/2013 .

Ο – Η Δηλ.

(Υπογραφή)

(1) Αναγράφεται από τον ενδιαφερόμενο πολίτη ή Αρχή ή η Υπηρεσία του δημόσιου τομέα, που απευθύνεται η αίτηση.

(2) Αναγράφεται ολογράφως.

(3) «Όποιος εν γνώσει του δηλώνει ψευδή γεγονότα ή αρνείται ή αποκρύπτει τα αληθινά με έγγραφη υπεύθυνη δήλωση του άρθρου 8 τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Εάν ο υπαίτιος αυτών των πράξεων σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτόν του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος βλάπτοντας τρίτον ή σκόπευε να βλάψει άλλον, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι οικονομικές συγκυρίες της δεκαετίας του 1970, όπως η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις και η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού, ανέτρεψαν τις επικρατούσες μέχρι και εκείνη την περίοδο κεϋνσιανές προσεγγίσεις, οι οποίες υποστήριζαν τον ενεργό ρόλο του κράτους στην οικονομία. Μέσα σ' αυτό το οικονομικό και πολιτικό κλίμα δημιουργήθηκε το κατάλληλο έδαφος για την ανάδυση των νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων της Σχολής Οικονομικών του Σικάγο, με κυριότερους εκφραστές τους μονεταριστές, οι οποίοι τάχθηκαν υπέρ της ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς. Η εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων ιδεών σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής έλαβε χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1980, με την εκλογή των Thatcher και Reagan σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. αντίστοιχα. Η άνοδος και των δύο στην εξουσία σηματοδότησε τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης μεταξύ κράτους και οικονομίας και την επανεκκίνηση της διαμάχης ανάμεσα στους υποστηρικτές της κρατικής παρέμβασης και τους θιασώτες της ελεύθερης αγοράς. Αυτή ακριβώς η διαμάχη θα αναλυθεί παρακάτω, μέσα από τη μελέτη των σπουδαιότερων σχολών οικονομικής σκέψης της εποχής και την ανάλυση των οικονομικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Κρατικός Παρεμβατισμός, Νεοφιλευθερισμός, Στασιμοπληθωρισμός, Μονεταρισμός, Νέα Κεϋνσιανά Οικονομικά, J.M. Keynes, M. Friedman, M. Thatcher, R. Reagan

ΚΩΔΙΚΟΙ JEL: A10, B22, B25, E12, E13, H11, N12, N14

ABSTRACT

The economic circumstances of the 1970's such as the collapse of the Bretton Woods system, the two oil crises and the consolidation of stagflation, frustrated the prevailing up to that time Keynesian approaches, which supported the active role of the state in the economy. Within this particular economic and political climate the ground for the emergence of neoliberal conceptions of the Chicago School of Economics was created, the main representatives of which were monetarists, who favored the operation of a free market. The implementation of neoliberal ideas in terms of an economic policy took place in the early 1980's, with the election of Thatcher and Reagan in UK and USA correspondingly. This respective rise in governance signaled the redefinition of the relationship between state and economy and resumed the debate between the advocates of state's intervention and the proponents of the free market. This particular controversy will be analyzed below, through the study of the main schools of economic thought of the time and the analysis of the economic policies implemented during the 1980's.

1. Εισαγωγή

Παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος άρχισε από τους αρχαιότερους χρόνους να συλλογίζεται σχετικά με το υλικό του περιβάλλον, η εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης έχει μια ιστορία που δε ξεπερνά τους δύομιση αιώνες. Μόνο στις αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα το περιεχόμενο των συλλογισμών του ανθρώπου γύρω από τα οικονομικά φαινόμενα άρχισε να εμφανίζεται σαν οικονομική ανάλυση μάλλον παρά σαν οικονομική σκέψη (Rima 1978:15 Α τόμος). Με την εμφάνιση του βιομηχανικού καπιταλισμού, δηλαδή του συστήματος που βασίζεται στη γενικευμένη λειτουργία της αγοράς, η οικονομική σκέψη άρχισε να αναπτύσσεται και να αποκτά επιστημονικό χαρακτήρα. Κατά την περίοδο αυτή, με τον μηχανισμό της αγοράς να αποτελεί τον ρυθμιστή σχετικά με ζητήματα που αφορούν την παραγωγή και τη διανομή του κοινωνικού προϊόντος, αρχίζουν και αναδύονται οικονομικά φαινόμενα τα οποία χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από κανονικότητα (regularity), δίνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα να ανακαλυφθούν οι νόμοι που διέπουν την εμφάνισή τους (Τσουλφίδης 2004:41-42).

Ένα από τα ζητήματα που απασχόλησε τις πρώτες σχολές οικονομικής σκέψης και συνεχίζει να απασχολεί τη σύγχρονη οικονομική πολιτική μέχρι και σήμερα αφορά το μέγεθος και το εύρος των δραστηριοτήτων του κράτους στην οικονομία. Το κατά πόσο το κράτος νομιμοποιείται να παρεμβαίνει στην οικονομία καθορίζοντας το επίπεδο της φορολόγησης, το ύψος του επιτοκίου, την ποσότητα του χρήματος, το μέγεθος των δημοσίων δαπανών, το πλαίσιο λειτουργίας των αγορών και την παραγωγή των δημοσίων αγαθών αποτέλεσε αντικείμενο έντονης διαμάχης μεταξύ των στοχαστών της οικονομικής σκέψης, επηρεάζοντας σε σημαντικό βαθμό τις οικονομικές και όχι μόνο πολιτικές των κρατικών φορέων. Από τη μια πλευρά βρίσκονταν οι υπερασπιστές του παρεμβατικού ρόλου του κράτους στην οικονομία, οι οποίοι διαμόρφωσαν και ανέπτυξαν την έννοια του «οικονομικού κρατισμού», ενώ από την ακριβώς αντίθετη οι θιασώτες της ελεύθερης αγοράς οι οποίοι συγκρότησαν την ιδεολογική και πολιτική έκφραση του «οικονομικού φιλελευθερισμού».

Ο όρος οικονομικός κρατισμός προωθεί την άποψη ότι το κράτος καλείται να διαδραματίσει έναν σημαντικό και θεμιτό ρόλο στην οικονομία, είτε άμεσα μέσα από τη δημιουργία κρατικών επιχειρήσεων και άλλων κυβερνητικών μηχανισμών, είτε έμμεσα μέσα από τη διαμόρφωση πολιτικού σχεδιασμού (Colburn 1988). Κατά αυτόν τον τρόπο το κράτος νομιμοποιείται να παρεμβαίνει στην οικονομία διορθώνοντας τις δυσλειτουργίες της αγοράς μέσα από την επιβολή ρυθμιστικών κανόνων, αυξάνοντας τα επίπεδα της απασχόλησης σε περιόδους οικονομικής κάμψης και προωθώντας την οικονομική ανάπτυξη μέσα από τη

διενέργεια επενδύσεων. Βέβαια το κράτος δύναται να δράσει και έξω από το πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας, υποκαθιστώντας το μηχανισμό της αγοράς με τον κεντρικό προγραμματισμό, ο οποίος αποτελεί έναν οικονομικό μηχανισμό καθορισμού του ύψους της συνολικής παραγωγής, των συνολικών επενδύσεων και του τρόπου με τον οποίο θα κατανεμηθούν οι πόροι. Στη σημερινή εποχή οι περισσότερες οικονομίες είναι μικτές, συνδυάζοντας τις κρατικές πολιτικές για την κατανομή των εισροών και των εκροών με τον μηχανισμό της αγοράς (Schiller 2010:15).

Από την άλλη μεριά ο οικονομικός φιλελευθερισμός τάσσεται υπέρ του περιορισμού των παρεμβάσεων του κράτους στην οικονομία και της απελευθέρωσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από την γραφειοκρατία και τις ασφυκτικές διοικητικές ρυθμίσεις, οι οποίες υπονομεύουν το κίνητρο της επιχειρηματικότητας (Adams 2001:20). Η βασική αρχή του οικονομικού φιλελευθερισμού βασίζεται στην ιδέα ότι η ελεύθερη και χωρίς παρεμβάσεις λειτουργία της αγοράς μέσω του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης είναι σε θέση να εξασφαλίσει την άριστη ή κοινωνικά επιθυμητή κατανομή των διαθέσιμων μέσων παραγωγής, την πλήρη απασχόληση, τη νομισματική σταθερότητα, καθώς και τον κοινωνικά επιθυμητό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης (Χλέτσος 2010:141). Κατά αυτόν τον τρόπο για τους φιλελεύθερους, η ελεύθερη αγορά μπορεί να υποκαταστήσει το κράτος και να γίνει ο βασικός ρυθμιστικός παράγοντας των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και ενώ οι απόψεις που τάσσονταν υπέρ της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία κυριαρχούσαν στο διεθνές πολιτικοοικονομικό προσκήνιο, οι φιλελεύθερες ιδέες έπειτα από μία αδράνεια πολλών ετών αναβίωσαν μέσα από το οικονομικό δόγμα του νεοφιλελευθερισμού (Mudge 2008:709). Ο νεοφιλελευθερισμός, με κυριότερο εκφραστή τον Μ. Friedman, ο οποίος βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις φιλελεύθερες ιδέες της Αυστριακής Σχολής οικονομικής σκέψης και ειδικότερα του F. Hayek (Van Horn και Mirowski 2009), πρέσβευε τη φιλελευθεροποίηση και απορρύθμιση (deregulation) των οικονομικών συναλλαγών, όχι μόνο εντός των εθνικών συνόρων μιας χώρας αλλά διεθνώς, την ιδιωτικοποίηση των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων, τον περιορισμό των κρατικών δαπανών και τη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους που θα προστατεύει θεσμικά και θα κατοχυρώνει νομικά τη λειτουργία της αγοράς χωρίς να παρεμβαίνει σ' αυτή (Jessop 2002:454-455). Στον τομέα της οικονομικής πολιτικής, οι νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις εφαρμόστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις κυβερνήσεις των Thatcher και Reagan σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. αντίστοιχα, κατά τη δεκαετία του 1980, οι οποίες έθεσαν ως κύριο στόχο τον περιορισμό της επεκτατικής κρατικής

δραστηριότητας στην οικονομία, η οποία κατά τις προηγούμενες δεκαετίες είχε ενταθεί σημαντικά.

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανάλυση της διαμάχης ανάμεσα στον κρατισμό και τον νεοφιλελευθερισμό, έτσι όπως διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Αρχικά, στο κεφάλαιο 2 πραγματοποιείται μια ιστορική επισκόπηση της διαμάχης αυτής από τις απαρχές της οικονομικής επιστήμης μέχρι και τη δεκαετία του 1970, εστιάζοντας στο τελευταίο μέρος στις παρεμβατικές ιδέες του J.M. Keynes, οι οποίες κυριάρχησαν τόσο σε πολιτικό όσο και σε ακαδημαϊκό επίπεδο κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών. Στο κεφάλαιο 3 γίνεται αναφορά στις οικονομικές συγκυρίες που έλαβαν χώρα στη δεκαετία του 1970, όπως η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις και η εδραίωση του φαινομένου του στασιμοπληθωρισμού, οι οποίες οδήγησαν στην ανάδυση του νεοφιλελευθερισμού και στην απαξίωση των κεϋνσιανών πολιτικών. Στο 4^ο κεφάλαιο πραγματοποιείται η αναλυτική περιγραφή της Σχολής οικονομικής σκέψης του Σικάγο, η οποία απαρτίζεται από τους μονεταριστές και τους νέους κλασικούς οικονομολόγους, ενώ στο κεφάλαιο 5 αναλύονται οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές των Thatcher και Reagan, οι οποίες σημάδεψαν τη δεκαετία του 1980, και επιχειρείται η κριτική αποτίμηση των επιπτώσεων που είχαν οι τελευταίες στις οικονομίες του Ηνωμένου Βασιλείου και των Η.Π.Α. αντίστοιχα. Στο κεφάλαιο 6 μελετώνται τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά, τα οποία αποτέλεσαν την κεϋνσιανή απάντηση στις οικονομικές προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγο. Έπειτα, στο κεφάλαιο 7 γίνεται αναφορά στις σύγχρονες μαρξιστικές προσεγγίσεις σχετικά με το ρόλο του κράτους στην οικονομία, οι οποίες στράφηκαν ενάντια τόσο στις παρεμβατικές αντιλήψεις των κεϋνσιανών οικονομολόγων όσο και στις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγο. Τέλος, στο κεφάλαιο 8 καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι μέχρι και τη δεκαετία του 1980 αντίπαλες οικονομικές προσεγγίσεις, προερχόμενες είτε από το κεϋνσιανό είτε από το νεοφιλελεύθερο στρατόπεδο έχουν σε μεγάλο βαθμό ενοποιηθεί, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο άσκησης οικονομικής πολιτικής.

2. Η διαμάχη σχετικά με το ρόλο του κράτους και τη λειτουργία των αγορών μέχρι το 1970.

2.1. Η απαρχή της διαμάχης και η κλασική αντίληψη για το κράτος.

Το σημείο εκκίνησης της διαμάχης μεταξύ φιλελευθερισμού και κρατισμού χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, όταν οι φυσιοκράτες άσκησαν έντονη κριτική στις μερκαντιλιστικές απόψεις, υποστηρίζοντας ότι η μόνη πηγή πλούτου ήταν η αγροτική παραγωγή και όχι το εμπόριο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους μερκαντιλιστές¹ πρωταρχικό ρόλο στην οικονομία μιας χώρας διαδραματίζει το εμπόριο και οι οικονομικές πολιτικές που συμβάλλουν στην ανάπτυξή του. Κατά αυτόν τον τρόπο, το πλεονασματικό εμπορικό ισοζύγιο μιας χώρας δε θα έπρεπε να καθορίζεται από την ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς, αλλά από το κράτος το οποίο έπρεπε να αναλάβει ενεργό ρόλο ούτως ώστε να επιτυγχάνεται και να διατηρείται ένα ευνοϊκό εμπορικό ισοζύγιο (Τσουλφίδης 2004:43). Χαρακτηριστικό παράδειγμα μερκαντιλιστικής πολιτικής αποτελούσαν οι «νόμοι περί ναυσιπλοΐας (navigation acts)» του 1651 που ψηφίστηκαν από το αγγλικό κοινοβούλιο και οι οποίοι απαγόρευαν την εισαγωγή εμπορευμάτων στην Αγγλία που δε μεταφέρονταν σε βρετανικά πλοία (Screpanti και Zamagni 1993:50A). Στη Γαλλία από την άλλη, ελήφθησαν μέτρα ενίσχυσης της βιομηχανίας, όπως η παραχώρηση μονοπωλιακών προνομίων, κρατικών επιδοτήσεων και φοροαπαλλαγών στις εθνικές επιχειρήσεις. Επίσης, μεταξύ των πολιτικών που πρότειναν οι μερκαντιλιστές περιλαμβάνονταν και οι χαμηλές τιμές για τα αγροτικά προϊόντα, ούτως ώστε να μειωθεί το κόστος των βιομηχανικών προϊόντων προκειμένου να ενθαρρυνθούν οι εξαγωγές τους, καθώς τα πρώτα αποτελούσαν μέρος των εισροών για τη παραγωγή των δευτέρων.

Αντίθετα, οι φυσιοκράτες με κυριότερο εκφραστή τον François Quesnay (1694-1774) αντιτάχθηκαν στις μερκαντιλιστικές πολιτικές προτείνοντας μέτρα που ενίσχυαν την αγροτική παραγωγή, καθώς θεωρούσαν ότι μόνο αυτή παρήγαγε πλεόνασμα και επομένως πλούτο. Υποστήριζαν, μάλιστα, ότι εάν το κράτος άφηνε τον ανταγωνισμό να λειτουργήσει ελεύθερα, τότε η αγροτική παραγωγή θα αυξάνονταν σε βάρος της βιομηχανικής λόγω αύξησης της διεθνούς ζήτησης για αγροτικά προϊόντα, με άμεσο επακόλουθο την αύξηση του πλούτου της κοινωνίας (Samuels 1962:159). Η σημαντικότερη όμως συμβολή των

¹ Σύμφωνα με τον Backhouse (2002:81) ο όρος προήλθε από τον Μαρκήσιο Mirabeau το 1763, αλλά εκείνος που τον έκανε ευρύτερα γνωστό ήταν ο Adam Smith, με το έργο του «Ερευνα για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών», όπου ονόμασε ως «μερκαντιλισμό» ένα σύνολο ιδεών τις οποίες κατέκρινε.

φυσιοκρατών ήταν ο οικονομικός πίνακας (Tableau économique) από τον οποίο ο Quesnay εξήγαγε δύο σημαντικά πολιτικά συμπεράσματα. Το πρώτο αφορούσε την «φυσική» ικανότητα αναπαραγωγής ενός οικονομικού συστήματος, όσο αυτό δεν εμποδίζεται από τίνε επεμβάσεις των πολιτικών αρχών, συμπέρασμα το οποίο υποστήριζε την πολιτική του «laissez-faire»² (Screpanti και Zamagni 1993:77-78 Α τόμος). Το δεύτερο πολιτικό συμπέρασμα αφορούσε την επιβολή ενός και μοναδικού φόρου στο μόνο παραγωγικό συντελεστή, τη γη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή ο ρόλος των κρατικών αρχών έπρεπε να περιορίζεται μόνο στην φορολόγηση των γαιοκτημόνων, καθώς οποιεσδήποτε άλλες παρεμβάσεις εμπόδιζαν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Ακόμη μεγαλύτερη κριτική στη θεωρία των меркантилистов άσκησε ο Adam Smith (1723-1790) στο επαναστατικό του έργο με τίτλο «Ο Πλούτος των Εθνών»³ στο οποίο αναφέρει ότι η αγορά είναι ο μόνος μηχανισμός που επιτρέπει στο άτομο να δρα ελεύθερο, καθώς προσπαθώντας το ίδιο να ικανοποιήσει το ατομικό του συμφέρον καθοδηγούμενο από ένα «αόρατο χέρι» ωθείται τελικά στο να προωθεί το κοινό συμφέρον και να συμβάλλει στην εθνική ευημερία. Μ' άλλα λόγια το ιδιοτελές συμφέρον και ο ανταγωνισμός, ενεργώντας το ένα αντίθετα στο άλλο, επιτυγχάνουν ένα αποτέλεσμα απόλυτα θεμιτό για το κοινωνικό σύνολο (Τσουλφίδης 2004:73). Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για την εύρυθμη και χωρίς κρατικές παρεμβάσεις λειτουργία της αγοράς είναι οι φορείς που την απαρτίζουν να είναι άτομα ηθικά με πλήρως αναπτυγμένο το αίσθημα του δικαίου και της συμπάθειας (Ζουμπουλάκης 2002:115). Σε αντίθετη περίπτωση έκρινε ότι η κρατική παρέμβαση είναι αναγκαία. Σύμφωνα με τον Smith, ο ρόλος του κράτους είναι κυρίως πολιτικός, παρέχοντας από τη μια στους πολίτες και στην κοινωνία την απαραίτητη προστασία από εξωτερικούς και εσωτερικούς εχθρούς, ενώ από την άλλη ορισμένα αγαθά και υπηρεσίες τα οποία η αγορά δεν ήταν σε θέση να προσφέρει (Clarke 1988:32). Έτσι λοιπόν, παρόλο που ο Smith ήταν αντίθετος με οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση που έθετε φραγμούς στο ελεύθερο εμπόριο και στην παραγωγή, δε θεωρούσε ότι ο ρόλος του κράτους έπρεπε να είναι ασήμαντος, κυρίως στους τομείς της δικαιοσύνης, της εθνικής άμυνας, της εκπαίδευσης και των δημοσίων έργων.

Την κατεύθυνση των απόψεων του Smith αναφορικά με το ρόλο του κράτους στην οικονομία ακολούθησαν και άλλοι κλασικοί οικονομολόγοι, όπως οι Jeremy Bentham (1748-1832), Nassau Senior (1790-1864) και John Stuart Mill (1806-1873), οι οποίοι θεωρούσαν ότι

² Μετάφραση από τα Γαλλικά «αφήστε να γίνει». Η φράση «laissez-faire» χρησιμοποιείται ως συνώνυμο της απουσίας κρατικού παρεμβατισμού.

³ Η πλήρης ονομασία του έργου του Smith είναι «Έρευνα για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)».

υπάρχει ανάγκη για ακόμη μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, υπερασπιζόμενοι κατά αυτόν τον τρόπο τη θεωρία του «laissez-faire». Ο ριζοσπαστικότερος από τους παραπάνω τρεις ήταν αναμφίβολα ο Mill (1848), ο οποίος υποστήριζε ένθερμα το δόγμα του ελεύθερου ανταγωνισμού, αλλά ταυτόχρονα θεωρούσε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στη ρύθμιση της εργάσιμης ημέρας, στην εκπαίδευση και στη βοήθεια των φτωχών, το κράτος θα έπρεπε να αναλαμβάνει ενεργό ρόλο μέσα από μια σειρά παρεμβατικών πολιτικών.

Τέλος, ο μεγαλύτερος για πολλούς κλασικός οικονομολόγος, David Ricardo (1772-1823) υπήρξε σε γενικές γραμμές αρνητικός σε παρόμοιες κοινωνικές παρεμβάσεις, υποστηρίζοντας ότι καμία κρατική παρέμβαση δε θα ήταν ικανή να ανατρέψει την αναπόφευκτη σταδιακή εξαφάνιση της πηγής του οικονομικού πλεονάσματος, λόγω της ύπαρξης των φθινουσών αποδόσεων στη γη, σε συνδυασμό με το νόμο της αύξησης του πληθυσμού (Ζουμπουλάκης 2002:117). Επίσης, θεωρούσε ότι ο εργατικός μισθός θα έπρεπε να κυμαίνεται γύρω από το ελάχιστο όριο διαβίωσης και να καθορίζεται από τον ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς, χωρίς καμία ανάμειξη της νομοθετικής εξουσίας (Ricardo 1817). Επιπρόσθετα, ο Ricardo πίστευε ότι η άντληση κεφαλαίων από το κράτος για το σκοπό της απασχόλησης των φτωχών και τη διενέργεια δημόσιων έργων οδηγεί σε απόκλιση των κεφαλαίων αυτών από άλλες χρήσεις που θα μπορούσαν να είναι περισσότερο παραγωγικές για μια κοινωνία.

2.2. Η νεοκλασική αντίληψη για το ρόλο του κράτους στην οικονομία.

Ο όρος νεοκλασικά οικονομικά επινοήθηκε από τον οικονομολόγο Thorstein Veblen⁴ (1857-1929) προκειμένου να περιγράψει τη μεθοδολογία ανάλυσης των οικονομικών φαινομένων του Alfred Marshall (1842-1924), την οποία χαρακτήρισε ως ένα συνδυασμό της μαρτζίναλιστικής θεωρίας των Carl Menger (1840-1921) και William Jevons (1835-1882) με την ανάλυση των κλασικών οικονομολόγων (Colander 2000:131). Ο Marshall, ο οποίος έχει χαρακτηριστεί από πλειάδα συγγραφέων ως ο κυριότερος εκπρόσωπος της Νεοκλασικής Σχολής οικονομικής σκέψης υποστήριζε ένα μετριοπαθές «laissez-faire» με ένα πρόγραμμα επιλεγμένων κρατικών παρεμβάσεων.

Συγκεκριμένα, πίστευε ότι παρά το κοινωνικό κόστος και τις κοινωνικές αδικίες, το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής ήταν σε θέση να εξασφαλίσει την παραγωγική και διανεμητική αποτελεσματικότητα και να συμβάλλει στην εξέλιξη και την πρόοδο της ανθρωπότητας (Scrapanti και Zamagni 1993:25 Β τόμος). Παρόλα αυτά το κράτος είχε καθήκον να παρεμβαίνει στην οικονομία και να ρυθμίζει το μηχανισμό της αγοράς, διορθώνοντας τις οποιεσδήποτε ατέλειές του. Επίσης για τον ίδιο, η διενέργεια δημόσιων έργων προκειμένου να απασχοληθούν οι άνεργοι, κάτι το οποίο αποτέλεσε κατά την περίοδο του μεσοπολέμου αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης, θα δημιουργούσε περισσότερες στρεβλώσεις στην οικονομία από αυτές που ήδη υπήρχαν.

Σε γενικές γραμμές οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι⁵ υποστήριζαν ότι η αγορά είναι ικανή να πετύχει την άριστη κατανομή των διαθέσιμων μέσων παραγωγής, την άριστη ή κοινωνικά επιθυμητή διανομή, την πλήρη απασχόληση, τη νομισματική σταθερότητα, καθώς και τον κοινωνικά επιθυμητό ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, αρκεί να επιτυγχάνονταν η ύπαρξη του τέλει ανταγωνισμού⁶ (Χλέτσος 2009:141). Κατά αυτόν τον τρόπο, η παρέμβαση οποιασδήποτε εξωγενούς δύναμης στη λειτουργία της ανταγωνιστικής αγοράς που θα περιορίζε την ελευθερία των καταναλωτών και των επιχειρήσεων θα οδηγούσε στην οικονομική αστάθεια, στην απομάκρυνση από την άριστη κατανομή των παραγωγικών μέσων και στη μείωση της κοινωνικής ευημερίας. Τέτοιου είδους εξωγενής δύναμη είναι το κράτος το οποίο θα πρέπει να τηρεί μια ουδέτερη στάση και να παρεμβαίνει μόνο στην περίπτωση που δε διασφαλίζεται το ιδεατό μοντέλο του τέλει ανταγωνισμού στις αγορές.

⁴ Βλέπε και Veblen, T. (1900), “*The Preconceptions of Economic Science*” The Quarterly Journal of Economics 14(2), pp. 240-269.

⁵ Άλλοι νεοκλασικοί οικονομολόγοι πέρα από τον Marshall είναι οι Edgeworth (1845-1926), Walras (1834-1910), Pareto (1848-1923), , Wicksteed (1844-1927), J.B.Clark (1847-1938), I.Fisher (1867-1947) και Pigou (1877-1959).

⁶ Σχετικά με τις υποθέσεις το τέλει ανταγωνισμού βλέπε Nicholson (2005:31 Β τόμος).

2.3. Η θέση της Αυστριακής Σχολής σχετικά με τη λειτουργία της αγοράς και το ρόλο του κράτους στην οικονομία.

Η Αυστριακή Σχολή οικονομικής σκέψης⁷ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την Αυστρία, και συγκεκριμένα με τη Βιέννη, επειδή από εκεί ξεπήδησαν μια σειρά από στοχαστές, όπως οι Carl Menger, Friedrich von Wieser (1851-1926) και Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, των οποίων οι θεωρητικές προσεγγίσεις διαμορφώθηκαν παράλληλα με το κυρίαρχο ρεύμα της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Ακρογωνιαίος λίθος της σκέψης της Αυστριακής Σχολής είναι η σύνδεση της ανθρώπινης ατομικής ελευθερίας και της αγοράς. Οι αυστριακοί οικονομολόγοι τάχθηκαν υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας, της ελεύθερης αγοράς, της ελεύθερης διαμόρφωσης των τιμών και ενάντια στον κεντρικό σχεδιασμό. Χαρακτηριστική επί του τελευταίου από τα προαναφερθέντα είναι η επίθεση που εξαπέλυσε ο Böhm-Bawerk (1898) εναντίον της μαρξιστικής θεωρίας κάνοντας τους μαρξιστές της εποχής να τον θεωρούν ως τον κύριο πνευματικό τους αντίπαλο και εκπρόσωπο της αστικής οικονομικής επιστήμης (Scrapanti και Zamagni 1993:43 Β τόμος). Η παραπάνω αντιπαράθεση ανάμεσα σε αυστριακούς και μαρξιστές θα αναζωπυρωθεί κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπου και αρχίζει να εφαρμόζεται ο κεντρικός σχεδιασμός στην οικονομία της Σοβιετικής Ένωσης.

Κυριότεροι εκφραστές της αυστριακής οικονομικής σκέψης υπήρξαν οι Ludwig von Mises (1881-1973) και Friedrich von Hayek (1899-1992) οι οποίοι άσκησαν μεγάλη επιρροή στο σύγχρονο κίνημα του φιλελευθερισμού. Αρχικά, ο Mises (1922) άσκησε έντονη κριτική στον σοσιαλισμό και σε κάθε κεντρικά προγραμματισμένη οικονομία υποστηρίζοντας ότι ο σοσιαλισμός θα αποτύχει, καθώς χωρίς την ύπαρξη του μηχανισμού της αγοράς και του συστήματος των τιμών η ζήτηση δεν είναι δυνατόν να είναι γνωστή εκ των προτέρων. Σύμφωνα με τον ίδιο σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, το κεφάλαιο δε διανέμεται στις πιο αποτελεσματικές του χρήσεις, αλλά όπου κρίνει ο κεντρικός σχεδιαστής, ο οποίος αγνοεί τα μηνύματα των τιμών. Αντίθετα, στην ελεύθερη αγορά η θέση του κεφαλαίου προσδιορίζεται από το σύστημα των τιμών που θέτουν οι ιδιοκτήτες στα μέσα παραγωγής, οι οποίοι κρατούν το κεφάλαιο εκείνο του οποίου η παραγωγή είναι κερδοφόρα και ρευστοποιούν ή μεταφέρουν σε άλλες χρήσεις εκείνο το οποίο είναι ζημιογόνο. Η παραπάνω διαδικασία διαμόρφωσης της

⁷ Η ονομασία «Αυστριακή Σχολή» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά με καθαρά υποτιμητικό τρόπο από τον Gustav von Schmoller, ο οποίος υπήρξε ηγετική φυσιογνωμία της Γερμανικής Ιστορικής Οικονομικής Σχολής (German Historical School of Economics). Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε και Klein (2007:10).

ποσότητας του κεφαλαίου ανάλογα με τα κέρδη στον σοσιαλισμό δεν υφίσταται, γεγονός που αποτελεί σημαντικό μειονέκτημά του τελευταίου.

Επίσης, ο Mises (1929) τάχθηκε ενάντια σε κάθε μορφή παρεμβατισμού στην οικονομία, όπου για τον ίδιο ο παρεμβατισμός δεν επιδίωκε την πλήρη κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας όπως ο σοσιαλισμός, αλλά τον περιορισμό της. Κατά αυτόν τον τρόπο υποστήριζε ένθερμα τον φιλελευθερισμό, θεωρώντας ότι ήταν το πρώτο πολιτικό κίνημα που είχε στόχο την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος και όχι μιας ομάδας ατόμων (Mises 1927:7). Επιπρόσθετα, τάχθηκε ενάντια στην ισότιμη κατανομή του εισοδήματος, διατείνοντας ότι αυτή η συγκεκριμένη ανισότητα είναι που παρακινεί όλους τους οικονομικούς φορείς να παράγουν περισσότερο με το λιγότερο δυνατό κόστος (Mises 1927:31).

Ο δεύτερος σημαντικός εκπρόσωπος της Αυστριακής Σχολής, Friedrich von Hayek, υπήρξε οπαδός του καπιταλισμού της ελεύθερης αγοράς και ένθερμος πολέμιος της σοσιαλιστικής σκέψης. Ο Hayek (1940) κατάφερε να αναπτύξει περαιτέρω τα επιχειρήματα του μέντορά του, Ludwig von Mises, σχετικά με την ανικανότητα των κεντρικά προγραμματισμένων οικονομιών να πετύχουν την άριστη κατανομή των πόρων, καθώς δε διαθέτουν ένα σύστημα τιμών το οποίο θα εξωτερικεύει τις επιθυμίες των οικονομικών φορέων. Στο βιβλίο του με τίτλο «Road to Serfdom (Ο δρόμος προς τη δουλεία)» (1944) ξέφυγε από την κριτική της έλλειψης του συστήματος των τιμών στις σοσιαλιστικές χώρες και επιχειρηματολόγησε σ' ένα έντονο ύφος, διατείνοντας ότι ο σοσιαλισμός οδηγεί τελικά στον ολοκληρωτισμό και στην υποδούλωση της ατομικής πρωτοβουλίας, λόγω του ελέγχου της κοινωνικής ζωής από την εξουσία στην προσπάθεια της τελευταίας να αντλήσει γνώσεις προκειμένου να επιτευχθεί ο κεντρικός σχεδιασμός της οικονομίας.

Ως εκ τούτου, υποστήριζε ότι ο μηχανισμός της αγοράς είναι η αρτιότερη ανθρώπινη «εφεύρεση» (Βαρουφάκης και Θεοχαράκης 2005:188), η οποία όμως δεν είναι τέλεια, καθώς πολλές φορές αποτυγχάνει να συντονίσει τα σχέδια των ανθρώπων, επιτρέποντας μεγάλα ποσοστά ανεργίας. Οι υφέσεις που δημιουργούνται σε μια οικονομία, σύμφωνα με τον Hayek (1931a), δεν είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας της αγοράς, αλλά των κρατικών παρεμβάσεων και ιδιαίτερα της νομισματικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι οι αυξήσεις της προσφοράς χρήματος από την Κεντρική Τράπεζα οδηγούν σε κακή κεφαλαιακή κατανομή που προκαλείται από τα τεχνητά χαμηλά επιτόκια, τα οποία ακολούθως προκαλούν τεχνητά υψηλές επενδύσεις με αποτέλεσμα η ραγδαία άνοδος της οικονομικής δραστηριότητας να μετατρέπεται σε ραγδαία πτώση των τιμών. Αντί αυτού πρότεινε την ακύρωση του κυβερνητικού μονοπωλίου της έκδοσης χρήματος, προκειμένου να επιτευχθεί ο

ανταγωνισμός, ο οποίος θα εξαφάνιζε τις ακραίες διακυμάνσεις του οικονομικού κύκλου. Τέλος, ο Hayek (1960) υποστήριζε ότι σε μια ιδανική κοινωνία ο ρόλος του κράτους θα ήταν μόνο να παρέχει ένα γενικό νομικό πλαίσιο, το οποίο θα στηρίζει τη λειτουργία της αγοράς, μέσω της σταδιακής βελτίωσης των κανόνων των ιδιωτικών και εμπορικών νόμων, πρόταση την οποία έκαναν ιδιαίτερα δημοφιλή λίγα χρόνια αργότερα οι μονεταριστές (βλέπε και κεφάλαιο 4 της παρούσας εργασίας).

2.4. Η κεϋνσιανή επανάσταση.

Το χρηματιστηριακό κραχ της 29^{ης} Οκτωβρίου του 1929 είχε ως αποτέλεσμα ολόκληρος ο κόσμος να εισέλθει στη μεγαλύτερη ύφεση της ιστορίας. Η Μεγάλη Ύφεση (Great Depression) που διήρκεσε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930 επέφερε ολέθριες συνέπειες σε παγκόσμια κλίμακα, με τα κέρδη, τις τιμές και τα εισοδήματα, να ακολουθούν ελεύθερη πτώση, γεγονός που οδήγησε στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας. Οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν ανά τον κόσμο προκειμένου να αμβλυνθούν οι επιπτώσεις της ύφεσης, με χαρακτηριστικότερη όλων το επονομαζόμενο «New Deal» στις Η.Π.Α., είχαν σαν αποτέλεσμα την όλο και μεγαλύτερη εμπλοκή του κράτους στην οικονομία και τη σταδιακή εγκατάλειψη της ιδεολογίας του «laissez-faire», όπου σύμφωνα με την τελευταία το κράτος δεν έπρεπε να παρεμβαίνει στην ελεύθερη λειτουργία των αγορών.

Το αναγκαίο θεωρητικό υπόβαθρο για την τεκμηρίωση των παρεμβατικών πολιτικών εκ μέρους του κράτους προκειμένου μια οικονομία να εξέλθει από την ύφεση ήρθε το 1936 με τη δημοσίευση του έργου του Βρετανού οικονομολόγου John Maynard Keynes (1883-1946). Η «Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος (The General Theory of Employment, Interest and Money)», όπως ονομάστηκε το μνημειώδες έργο του Keynes, αρχικά συνάντησε την αποδοκιμασία της πανεπιστημιακής ορθοδοξίας της εποχής, κατάφερε όμως να γίνει δεκτό με τεράστιο ενθουσιασμό από νέους κυρίως οικονομολόγους καθώς και από ένα μεγάλο αριθμό πολιτικών, που έψαχνε άμεσες λύσεις για την καταπολέμηση της ύφεσης (Backhouse 2002:281).

Ο Keynes (1936) παρουσίασε το βιβλίο του ως επίθεση στην επικρατούσα νεοκλασική⁸ αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι δυνάμεις της αγοράς ήταν ικανές να οδηγήσουν την οικονομία στην ισορροπία πλήρους απασχόλησης αρκεί το κράτος να απέχει από τον έλεγχο της. Συγκεκριμένα, άσκησε έντονη κριτική στο Νόμο του Say⁹, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι η παραγωγή που δημιουργεί τη δαπάνη και τη ζήτηση, αλλά οι αποφάσεις για δαπάνη που δημιουργούν ζήτηση (Screpanti και Zamagni 1993:99 Β τόμος). Επίσης, υποστήριξε ότι στις αγορές υπάρχει ακαμψία τιμών, καθώς οι εργαζόμενοι αρνούνται να μειώσουν τους μισθούς τους ώστε να τονωθεί η απασχόληση, με αποτέλεσμα οι δυνάμεις της προσφοράς και της

⁸ Ο Keynes αποκαλεί την επικρατούσα οικονομική θεωρία της εποχής του ως «κλασική θεωρία», αυτή που σήμερα οι ιστορικοί της οικονομικής σκέψης χαρακτηρίζουν ως «νεοκλασική θεωρία». Κατά αυτόν τον τρόπο κατονομάζει ως κλασικούς τους οικονομολόγους, όπως ο Marshall, ο Pigou, κ.τ.λ.

⁹ Ο Jean-Baptiste Say (1767-1832) ήταν Γάλλος οικονομολόγος και επιχειρηματίας. Έγινε ευρύτερα γνωστός από την αρχή την οποία διατύπωσε, σύμφωνα με την οποία η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση. Για λεπτομέρειες σχετικά με το νόμο του Say βλέπε και Say, J.B. (1803). "A Treatise on Political Economy; or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth." *Philadelphia, Batoche Books, 2001*. Ως δευτερογενή πηγή βλέπε και Screpanti και Zamagni (1993:109 Α τόμος).

ζήτησης να μην οδηγούν σε ισορροπία πλήρους απασχόλησης. Ως εκ τούτου, κρίνεται αναγκαία η κρατική παρέμβαση μέσω της αύξησης των συνολικών δαπανών για κατανάλωση και επένδυση, προκειμένου να τονωθεί η απασχόληση και το συνολικό προϊόν. Σε αντίθετη περίπτωση, η οικονομία θα μείνει παγιδευμένη στον κυκεώνα της ύφεσης και η ανεργία θα συνεχίσει να αυξάνεται. Κατά αυτόν τον τρόπο, υποστήριζε ότι οι μισθοί δε θα έπρεπε να μειωθούν προκειμένου να αυξηθεί η απασχόληση, καθώς κάτι τέτοιο θα περιόριζε περαιτέρω την κατανάλωση, αλλά έκρινε ως πιο άμεση και φρόνιμη λύση τη μείωση των επιτοκίων, ώστε να αυξηθούν οι επενδύσεις, γεγονός που θα οδηγούσε στην αύξηση της απασχόλησης και του συνολικού προϊόντος (Keynes 1936:378).

Συνεπώς, ο Keynes βασισμένος στην έννοια του πολλαπλασιαστή, την οποία εισήγαγε ο Kahn¹⁰, υποστήριζε ότι η αύξηση των επενδύσεων μπορεί να προκαλέσει μια επεκτατική διαδικασία, η οποία θα προκαλέσει αύξηση του εισοδήματος και των καταναλωτικών δαπανών κατά ποσό μεγαλύτερο από την αρχική αύξηση των επενδύσεων, δεδομένου ότι η οριακή ροπή προς κατανάλωση είναι μηδενική (Marginal Propensity to Consume) (Rima 1978:341 Β τόμος). Επομένως, η αύξηση της συνολικής ζήτησης θα προκαλέσει αύξηση της απασχόλησης, αλλά και ταυτόχρονη αύξηση των φορολογικών εσόδων. Ο Keynes κατάφερε μάλιστα να αναπτύξει περαιτέρω την ιδέα του Kahn, υποστηρίζοντας ότι το επίπεδο της παραγωγής προσαρμόζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε οι προγραμματισμένες αποταμιεύσεις να ισούνται με το επίπεδο των επενδύσεων. Μ' άλλα λόγια οι αποταμιεύσεις προσδιορίζονται από τις επενδύσεις και όχι αντίστροφα, όπως θεωρούσε η επικρατούσα οικονομική σκέψη. Ο λόγος ήταν ότι οι αποταμιεύσεις στην ανάλυση του Keynes δε θεωρούνται ως κάποιο απόθεμα που θα πρέπει να συσσωρευτεί και έπειτα να μειωθεί, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν οι επενδύσεις, αλλά ως το παραγόμενο προϊόν που δεν καταναλώνεται (Τσουλφίδης 2004:386). Η καινούργια αυτή σύλληψη της σχέσης ανάμεσα στην αποταμίευση και την επένδυση και της εξίσωσής τους μέσω των μεταβολών του εισοδήματος λέγεται αρχή της ενεργούς ζήτησης (principle of effective demand).

Ωστόσο, παρότι ο Keynes υποστήριζε ένθερμα την παρέμβαση του κράτους στην οικονομία, πίστευε ότι από τη στιγμή που θα έχει επιτευχθεί η πλήρης απασχόληση, ο μηχανισμός της αγοράς θα ήταν σε θέση να λειτουργήσει ελεύθερος. Κατά αυτό τον τρόπο θεωρούσε ότι η κρατική παρέμβαση δεν έπρεπε να καταργήσει το «αόρατο χέρι» του Adam Smith, αλλά να το βοηθήσει να εκδηλωθεί σε όλο το φάσμα της οικονομικής

¹⁰ Ο Richard Ferdinand Kahn (1905-1989) υπήρξε μαθητής του Keynes στο πανεπιστήμιο του Cambridge. Ο Kahn εισήγαγε την έννοια του πολλαπλασιαστή της οικονομίας, η οποία αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις έννοιες της μακροοικονομικής ανάλυσης μέχρι και σήμερα.

δραστηριότητας. Μάλιστα, οι παρεμβάσεις έπρεπε να γίνονται με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να μην κλονίζονται οι θεμελιώδεις αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται το καπιταλιστικό σύστημα, όπως η ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και η ιδιωτική πρωτοβουλία (Screranti και Zamagni 1993:95 Β τόμος).

Εν κατακλείδι, ο Keynes πρότεινε ένα σύστημα μεικτής οικονομίας, στο οποίο οι επενδύσεις κοινωνικοποιούνται αλλά ταυτόχρονα το ατομικό συμφέρον των ιδιωτών εξακολουθεί να υφίσταται. Ως εκ τούτου λοιπόν, παρόλο που ο ίδιος έτρεφε αμφιβολία σχετικά με το κατά πόσο η αγορά διαθέτει αυτόματους μηχανισμούς που την επαναφέρουν στην ισορροπία, σε καμία περίπτωση δε στράφηκε ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, καθώς θεωρούσε ότι το κράτος έπρεπε να παρεμβαίνει μόνο όταν η οικονομία δεν κατάφερνε να ισορροπήσει λόγω εξωγενών διαταραχών.

2.5. Η διαμάχη Keynes/Hayek.

Ο Hayek έτρεφε μεγάλο θαυμασμό στο πρόσωπο του Keynes καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, μολονότι διαφωνούσε σε πολλά σημεία σχετικά με τις φιλοπαρεμβατικές ιδέες του τελευταίου. Ο λόγος για τον θαυμασμό ήταν το βιβλίο του Keynes (1919) με τίτλο «The Economic Consequences of the Peace» στο οποίο εξηγεί ότι οι σκληροί όροι της συνθήκης των Βερσαλλιών θα οδηγήσουν στην οικονομική εξαθλίωση τους λαούς της Γερμανίας και της τότε Αυστροουγγαρίας, γεγονός που θα προκαλέσει την οικονομική καταστροφή της Ευρώπης και ίσως έναν παγκόσμιο πόλεμο. Παρόλο που ο Hayek έβλεπε τον Keynes ως μια «ηρωική φιγούρα» (Hayek 1995:58), λίγα χρόνια αργότερα στράφηκε εναντίον των οικονομικών προσεγγίσεών του, βαθιά επηρεασμένος αυτή τη φορά από τους Mises και Lionel Robbins (1898-1984), με τον τελευταίο από τους δύο να θεωρεί τον Hayek ως τον πιο κατάλληλο για την εξουδετέρωση των ανορθόδοξων απόψεων του Keynes (Caldwell 1998:550).

Αρχικά, η διαφορά ανάμεσα στους δύο άνδρες έγκειται στο διαφορετικό τρόπο προσέγγισης όσον αφορά την αντιμετώπιση του οικονομικού κύκλου. Για τον Keynes (1926:54) οι αυτόματοι μηχανισμοί της οικονομίας είναι σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκείς για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων σε καταστάσεις στασιμότητας και ως εκ τούτου το κράτος είναι υποχρεωμένο να παρέμβει και να προσφέρει απασχόληση μέσω της εκτέλεσης δημόσιων έργων. Από την άλλη ο Hayek (1995:350) είχε μεγάλη πίστη στην ικανότητα αυτορρύθμισης της αγοράς και υποστήριζε ότι τέτοιου τύπου πολιτικές καθυστερούσαν την οικονομική ανάκαμψη δημιουργώντας πληθωριστικές πιέσεις, καθώς δε μπορούν να αποτιμήσουν σε βάθος τη λειτουργία των οικονομικών φαινομένων.

Συγκεκριμένα ο Keynes (1930) υποστήριζε ότι μια οικονομία καταλήγει σε ύφεση με παρατεταμένη ανεργία λόγω της ανεπαρκούς ζήτησης εκ μέρους των οικονομικών φορέων. Κατά αυτό τον τρόπο, η συνολική ζήτηση έπρεπε να αυξηθεί, προκειμένου να αυξηθεί η απασχόληση, κάτι που θα πραγματοποιούνταν από την αύξηση των επενδύσεων. Το έργο της τόνωσης της ζήτησης θα έπρεπε να αναλάβει το κράτος, όπου μέσα από τη διενέργεια δημόσιων επενδύσεων θα δημιουργούσε ένα πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα στην οικονομία, το οποίο με τη σειρά του θα επανέφερε τις προσδοκίες των επιχειρηματιών στο προ-κρίσης επίπεδο, με αποτέλεσμα την καταπολέμηση της ύφεσης. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως, αποτελούσε η μείωση του επιτοκίου, η οποία τελικά θα κατάφερνε να εξισώσει το ύψος των σχεδιασμένων αποταμιεύσεων με το επίπεδο των σχεδιασμένων επενδύσεων (Buczak 2001:61). Ο Hayek (1931a) απέρριψε την παραπάνω ερμηνεία των οικονομικών κρίσεων

λόγω ανεπαρκούς ζήτησης και έδωσε μια διαφορετική εξήγηση για τα αίτια της ύφεσης αλλά και τους τρόπους ανάκαμψης από αυτήν. Το πρόβλημα για τον Hayek (1931b) ήταν το γεγονός ότι ο χρηματοπιστωτικός τομέας και οι τράπεζες δημιουργούσαν οικονομικές φούσκες¹¹, μέσω της ανεξέλεγκτης χρηματοπιστωτικής επέκτασης λόγω των χαμηλών επιτοκίων, η οποία θα οδηγούσε στην αναπόφευκτη κατάρρευση της οικονομίας. Ως τρόπο αντιμετώπισης της ύφεσης πρότεινε το κράτος να παραμείνει αδρανές και να απέχει από τη διαδικασία αναπροσαρμογής της οικονομίας, την οποία θεωρούσε υγιή και απαραίτητη, αλλά ταυτόχρονα σκληρή και επίπονη. Σε περίπτωση όμως που το κράτος επιθυμούσε να παρέμβει για να εξομαλύνει την κατάσταση ο καλύτερος τρόπος δε θα ήταν μέσω των δημόσιων δαπανών οι οποίες θα δημιουργούσαν πληθωριστικές πιέσεις, αλλά μέσω της κατάργησης των περιορισμών στο εμπόριο και στην ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων (Hayek 1944:27-31). Συνεπώς η επάνοδος της οικονομίας ήταν απλά θέμα χρόνου.

Σε γενικές γραμμές, ο Hayek θεωρούσε ότι η «μέση οδός» την οποία πρότεινε ο Keynes συγκέντρωνε τα χαρακτηριστικά μιας «ενάντια στον ανταγωνισμό» παρέμβασης (Carabelli και De Vecchi 1999:290). Για τον ίδιο, η προσπάθεια του Keynes να διορθώσει το σύστημα των τιμών προκειμένου να ανακατανέμει το εισόδημα, το οποίο προσδιορίζονταν μέσα από τη συνδυασμένη δράση των ατόμων, όπου κανένας από αυτούς δε διέθετε τόση δύναμη ώστε να επηρεάσει τα αποτελέσματα της αγοράς προς όφελός του, ήταν προς τη λάθος κατεύθυνση. Κατά αυτόν τον τρόπο, η μόνη περίπτωση να ευσταθεί μία τέτοια παρέμβαση που έχει σα σκοπό τη διόρθωση της λειτουργίας της αγοράς, είναι να βασίζεται σε μια απολύτως σωστή πρόβλεψη για το μέλλον (Hayek 1967:82).

Από την άλλη μεριά ο Keynes βάσισε τη θεωρία του στην υπόθεση ότι τα άτομα διαθέτουν ελλειπίες γνώσεις ή και πλήρη άγνοια σχετικά με το μέλλον, κάτι για το οποίο συμφωνούσαν και οι δύο (Carabelli και De Vecchi 1999:290). Παρόλα αυτά, ο Keynes (1936) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι σ' αυτές ακριβώς τις περιπτώσεις, όπου η ατομική πρωτοβουλία μένει αδρανής λόγω της υψηλής αβεβαιότητας, το κράτος είναι αναγκαίο να αναλάβει δράση, δημιουργώντας όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την αναθέρμανση του οικονομικού κλίματος. Η ένσταση του Hayek πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, αφορούσε το κατά πόσο οι κρατικοί φορείς είναι πραγματικά σε θέση να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις αυτές. Αντί αυτού ο τελευταίος πρότεινε «μια κυβέρνηση νόμων και όχι προσώπων» (Hayek 1967:117), η οποία θα διασφαλίζει την τάξη στη λειτουργία της αγοράς μέσα από ένα νομικό

¹¹ Ο όρος συναντάται επίσης και με την ονομασία κερδοσκοπική φούσκα, χρηματοοικονομική φούσκα, φούσκα τιμών και φούσκα αγοράς.

πλαίσιο, το οποίο με τη σειρά του θα εγγυάται την εγκυρότητα των συναλλαγών ανάμεσα στους φορείς της οικονομίας.

2.6. Τα κεϋνσιανά οικονομικά και η κληρονομιά του Keynes.

Τα πρώτα χρόνια της ακαδημαϊκής του πορείας, ο Hayek απόλαυσε μία σύντομη, αλλά ταυτόχρονα έντονη δημοτικότητα (Samuelson 2009:1). Όμως, όσο βάθαινε η ύφεση της δεκαετίας του 1930 και οι ιδέες του Keynes κέρδιζαν έδαφος στην ακαδημαϊκή και πολιτική κοινότητα, τόσο άρχιζε να απαξιώνεται ο ίδιος και οι ιδέες του, μέχρι τελικά να εξαφανιστούν σχεδόν ολοκληρωτικά από το προσκήνιο κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιθέτως, ο Keynes καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του γνώρισε την πλήρη αναγνώριση από το σύνολο των ακαδημαϊκών και πολιτικών της εποχής του, ενώ μετά το θάνατό του η επιρροή που άσκησαν οι ιδέες τις οποίες εισήγαγε, μετέβαλλαν ολοκληρωτικά τη μορφή της οικονομικής επιστήμης δημιουργώντας μια ολόκληρη σχολή οικονομικής σκέψης.

Αμέσως μετά τη δημοσίευση της «Γενικής Θεωρίας» πολλοί οικονομολόγοι προσπάθησαν να τυποποιήσουν και να απλοποιήσουν το περιεχόμενο του βιβλίου του (Τσουλφίδης 2004:417). Μία από τις πρώτες και σημαντικότερες προσπάθειες ήταν και αυτές των John Hicks (1937 και 1939) και Franco Modigliani (1944), τα υποδείγματα των οποίων έθεσαν τα θεμέλια της συνένωσης ανάμεσα στη νεοκλασική θεωρία και στην ανάλυση του Keynes. Προς αυτή την κατεύθυνση, λίγα χρόνια αργότερα, συνέβαλαν και οι εργασίες των Paul Samuelson (1948) και Alvin Hansen (1953), οι οποίες διέδωσαν σε μεγάλο βαθμό το κεϋνσιανό τρόπο σκέψης θεμελιώνοντας τα κεϋνσιανά οικονομικά της νεοκλασικής σύνθεσης¹². Βέβαια, οι παραπάνω αναλύσεις προκάλεσαν την αντίδραση των επονομαζόμενων μετακεϋνσιανών οικονομολόγων¹³ (post Keynesian economists), όπως οι Joan Robinson και Nicholas Kaldor, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η νεοκλασική σύνθεση αποτελεί μια λανθασμένη ερμηνεία της οικονομικής σκέψης του Keynes (Minsky 1975). Ωστόσο, η κριτική των τελευταίων έχασε πολύ γρήγορα έδαφος, με τη νεοκλασική σύνθεση να αναδύεται ως η κυρίαρχη ερμηνεία των κεϋνσιανών ιδεών και να λαμβάνει την ονομασία κεϋνσιανά οικονομικά.

Τα κεϋνσιανά οικονομικά ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική φιλοσοφία την οποία εισήγαγε ο Keynes, υποστηρίζοντας την ενεργό παρέμβαση του κράτους στην

¹² Ονομάζεται νεοκλασική σύνθεση για το λόγο ακριβώς ότι προσπαθεί να συνδυάσει την οικονομική σκέψη του Keynes μ' αυτή των νεοκλασικών οικονομολόγων.

¹³ Οι μετακεϋνσιανοί οικονομολόγοι αποτελούν ένα ετερογενές μείγμα οικονομολόγων, οι οποίοι διαμηνύουν ότι είναι οι άξιοι συνεχιστές της οικονομικής σκέψης του Keynes. Η σχολή αυτή είναι σε σημαντικό βαθμό ριζοσπαστικότερη από τη νεοκλασική σύνθεση και δεν αποδέχεται πολλές από τις προσεγγίσεις της τελευταίας. Όσον αφορά τις διαφορές των κεϋνσιανών με τη νεοκλασική σύνθεση βλέπε και Eichner και Kregel (1975:1309).

οικονομία μέσω δημόσιων δαπανών για την αποφυγή των οικονομικών κρίσεων ή για την τόνωση της οικονομίας σε περιόδους κρίσεων μέσα από την αύξηση της απασχόλησης και τη δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος. Όσον αφορά την κεϋνσιανή αντίληψη για το κράτος, η αλήθεια είναι ότι η τελευταία δε διατυπώνει ακριβώς μια θεωρία περί κράτους, αλλά αναπτύσσει περισσότερο μια θεωρία δημόσιων δαπανών και μέσα από αυτή τη θεωρία βλέπει και αναλύει το ρόλο του κράτους (Χλέτσος 2009:145). Επίσης, για τους κεϋνσιανούς οικονομολόγους το κράτος αποτελεί ένα εξωτερικό προς την κοινωνία υποκείμενο, το οποίο επεμβαίνει σ' αυτή μέσα από τη διενέργεια δημοσίων δαπανών. Η σχέση μεταξύ κράτους και αγοράς είναι για τους κεϋνσιανούς μια σχέση συμπληρωματικότητας και σε ορισμένες περιπτώσεις μια σχέση υποκατάστασης (Χλέτσος 2009:145). Όσον αφορά το χρήμα και τους χρηματικούς μισθούς, τα κεϋνσιανά οικονομικά υποστηρίζουν ότι το πρώτο αποτελεί έναν εξωγενή παράγοντα ως προς το σύστημα καθώς καθορίζεται από την οικονομική πολιτική, ενώ οι μισθοί καθορίζονται ενδογενώς μέσα από τη λειτουργία του μηχανισμού των τιμών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παραπάνω θεώρηση έρχεται σε αντίθεση με τον Keynes και τους μετακεϋνσιανούς οικονομολόγους για τους οποίους το χρήμα δημιουργείται σαν αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων των εμπορικών τραπεζών και κατά αυτόν τον τρόπο παρουσιάζει ενδογενή χαρακτήρα, ενώ οι μισθοί είναι το αποτέλεσμα θεσμικών ρυθμίσεων και επομένως καθορίζονται εκτός συστήματος (Rima 1978:408-409).

Κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών οι ιδέες του Keynes κυριάρχησαν τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, στις αρχές της δεκαετίας του 1940 στη διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Bretton Woods, αποφασίστηκε με τη συμμετοχή 44 χωρών ο διεθνής συντονισμός των νομισματικών πολιτικών μέσω της δημιουργίας του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, τα οποία αποτελούσαν προϊόντα της πνευματικής διανοίας του Keynes και τα οποία διαδραμάτισαν κατά τις επόμενες δεκαετίες εξέχοντα ρόλο στο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι. Την ίδια περίοδο οι κυβερνήσεις όλων των καπιταλιστικά οργανωμένων οικονομιών βασισμένες στη θεωρητικοποίηση της κρατικής παρέμβασης του Keynes άρχισαν να καταρτίζουν συστήματα εθνικών λογαριασμών (Τσουλφίδης 2004:406). Κατά αυτόν τον τρόπο, οι υπεύθυνοι χάραξης οικονομικής πολιτικής συγκέντρωναν στοιχεία σχετικά με τα συστατικά που απαρτίζουν τη συνολική ζήτηση, την απασχόληση του εργατικού δυναμικού, το μέγεθος των δημόσιων και ιδιωτικών δαπανών, το ύψος των εξαγωγών και εισαγωγών, προκειμένου να βρουν τις ελλείψεις και τις αδυναμίες της αγοράς και να τις διορθώσουν με το κατάλληλο μίγμα οικονομικής πολιτικής. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο ο Keynes άλλαξε τελείως τη μορφή της μέχρι τότε οικονομικής

επιστήμης, θεμελιώνοντας με το έργο του τη σύγχρονη μακροοικονομική ανάλυση και αμφισβητώντας την επικρατούσα ως τότε νεοκλασική θεωρία (Backhouse 2002:280).

Επιπρόσθετα, σχεδόν όλες οι δυτικές οικονομίες κατά τη μεταπολεμική περίοδο υιοθετώντας σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τις παρεμβατικές πολιτικές του Keynes γνώρισαν ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, οι οποίοι συνδυάζονταν με έναν μετριοπαθή πληθωρισμό και ένα σταθερό ποσοστό ανεργίας. Παρόλα αυτά, η «χρυσή εποχή του καπιταλισμού» κράτησε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, όπου οι οικονομικές συγκυρίες της περιόδου (βλέπε κεφάλαιο 3 της παρούσας εργασίας) ανέτρεψαν την ισχύουσα μέχρι τότε ευημερία, οδηγώντας στην απαξίωση των κεϋνσιανών οικονομικών και στην άνοδο της δημοτικότητας των νεοφιλελεύθερων ιδεών των μονεταριστών, η οικονομική φιλοσοφία των οποίων βασίζονταν έντονα στις ιδέες του Hayek.

3. Οι οικονομικές συγκυρίες που σημάδεψαν τη δεκαετία του 1970.

3.1. Το προοίμιο της δεκαετίας του 1970.

Κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960, οι οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ παρουσίαζαν ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης κάνοντας ορισμένους οικονομολόγους να μιλούν ακόμα και για το τέλος της διακύμανσης του επιχειρηματικού κύκλου. Ο λόγος μιας τέτοιας πεποίθησης ήταν το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις και οι οικονομικοί τους σύμβουλοι γνώριζαν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί μια οικονομία και ως εκ τούτου μπορούσαν παρεμβαίνοντας να την κατευθύνουν σε επιθυμητά επίπεδα απασχόλησης, προϊόντος και πληθωρισμού. Τα κεϋνσιανά οικονομικά τη συγκεκριμένη περίοδο βρίσκονταν στο απόγειό τους, καθώς η πλειοψηφία των πολιτικών ηγετών αλλά και των οικονομολόγων θεωρούσε απαραίτητη την κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Οι διαφορές που υπήρχαν περιορίζονταν στο εάν η έμφαση θα έπρεπε να δοθεί στη δημοσιονομική ή τη νομισματική πολιτική, την επίδραση των οποίων κανείς δεν αμφισβητούσε (Τσουλφίδης 2004:652). Επομένως, το μόνο ζήτημα το οποίο έπρεπε να διευθετηθεί ήταν το μέγεθος του μίγματος των δύο αυτών πολιτικών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα κεϋνσιανής πολιτικής κατά τη δεκαετία του 1960 αποτελούν οι ριζοσπαστικές παρεμβάσεις στην οικονομία του προέδρου των Η.Π.Α. Lyndon B. Johnson (1908-1973). Κατά τη διάρκεια της προεδρίας του το κράτος πρόνοιας των Η.Π.Α. αυξήθηκε σε αρκετά μεγάλο βαθμό, προκειμένου να αμβλυνθούν οι κοινωνικές ανισότητες εντός της χώρας. Το πρόγραμμά του το οποίο ονομάστηκε “Great Society (Μεγάλη Κοινωνία)” περιλάμβανε δαπάνες για τη δημόσια εκπαίδευση και την ανασυγκρότηση των αστικών περιοχών, καθώς και τη δημιουργία μιας σειράς κρατικά επιχορηγούμενων κυβερνητικών οργανισμών για την αντιμετώπιση της ένδειας και την ελάφρυνση των χαμηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων (Krugman και Obstfeld 2000:354 Β τόμος). Επιπλέον, μέσα από διάφορες κρατικές δαπάνες η ανεργία μειώθηκε σημαντικά και από 4,5% το 1965 έφτασε στο 3,9% τα επόμενα 4 χρόνια. (Wapshott 2011:241).

Παρόλα αυτά ο κύριος λόγος αύξησης των κρατικών δαπανών δεν ήταν η διεύρυνση του κράτους πρόνοιας, αλλά η χρηματοδότηση του πολέμου στο Βιετνάμ, ο οποίος κλιμακώθηκε κατά τη διάρκεια της προεδρίας του L.Johnson. Οι αμυντικές δαπάνες από 49,5 δισεκατομμύρια δολάρια το 1965 ανήλθαν στα 81,2 δισεκατομμύρια το 1969 (Wapshott 2011:241). Ο προϋπολογισμός των Η.Π.Α. παρέμενε πλεονασματικός, αλλά έφθινε ταχύτατα, ενώ ο πληθωρισμός άρχισε να απογειώνεται, φθάνοντας το 5% το 1969 (Stein 1978:222).

Τον Ιανουάριο του ιδίου έτους ο ρεπουμπλικάνος Richard Nixon (1913-1994) ανέλαβε την προεδρία από τον δημοκρατικό L.Johnson σηματοδοτώντας μία νέα εποχή στη διακυβέρνηση των Η.Π.Α. Στόχος του νέου προέδρου υπήρξε ο περιορισμός του συνεχώς αυξανόμενου πληθωρισμού, τον οποίο κληροδότησε από τον προγενέστερο ομόλογό του, ο οποίος θα επιτυγχανόνταν μέσω της περικοπής των κρατικών δαπανών. Παρόλα αυτά οι περικοπές συνέπεσαν με μία ήπια ύφεση, στην οποία η ανεργία αυξήθηκε από το 3,9% τον Ιανουάριο του 1970 στο 6,1% στο τέλος του ιδίου έτους (Wapshott 2011:242). Φοβούμενος το πολιτικό κόστος της μείωσης της απασχόλησης ο R.Nixon αναθεώρησε τους στόχους του υιοθετώντας παρεμβατικές πολιτικές στην οικονομία.

Αντίθετα από τις αρχικές εξαγγελίες του R.Nixon, οι Η.Π.Α. ακολούθησαν επεκτατική δημοσιονομική πολιτική με τη μορφή φορολογικών περικοπών και αύξησης των δημοσίων δαπανών, εκτοξεύοντας το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού στα 40 δισεκατομμύρια δολάρια (Wapshott 2011:243). Την ίδια περίοδο θεσπίστηκε νομοθετική ρύθμιση σύμφωνα με την οποία απαγορεύονταν οποιαδήποτε αύξηση των τιμών και των μισθών, ενώ λίγο αργότερα επιβλήθηκε από μέρους των Η.Π.Α. ένας φόρος 10% επί των εισαγωγών, προκειμένου να τονωθεί η εγχώρια οικονομία. Τελικά, αδυνατώντας η αμερικανική οικονομία να αντέξει το συνεχώς ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο πληρωμών, όπου όλο και μεγαλύτερη ποσότητα συναλλαγματικών αποθεμάτων και χρυσού απομακρύνονταν από τις Η.Π.Α. προς το εξωτερικό, καθώς και τον ραγδαία αυξανόμενο πληθωρισμό αναγκάστηκε να προβεί σε υποτίμηση του δολαρίου, παραβιάζοντας τον κανόνα της σταθερότητας του νομίσματός της (Bordo και Eichengreen 1993:82). Ως συνέπεια, οι υπόλοιπες ισχυρές οικονομίες μην επιθυμώντας να απορροφήσουν το πληθωριστικό δολάριο και όντας οι ίδιες διστακτικές σε μια ανατίμηση του δικού τους νομίσματος ζήτησαν από τις Η.Π.Α. τη μετατροπή των δολαρίων που είχαν στη κατοχή τους σε χρυσό (Bordo και Eichengreen 1993:82). Το γεγονός αυτό οδήγησε τον πρόεδρο R.Nixon τον Αύγουστο του 1971 στην οριστική απόφαση εγκατάλειψης της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό και ως εκ τούτου στην κατάρρευση του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών Bretton Woods.

3.2. Η λειτουργία και κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods.

Η διάσκεψη στο Bretton Woods του New Hampshire των Η.Π.Α., η οποία έλαβε χώρα από τη 1^η έως και την 22^η Ιουλίου του 1944 αποτέλεσε την αφετηρία της εφαρμογής των κεϋνσιανών ιδεών στην οικονομία. Το αποτέλεσμα της διάσκεψης ήταν η δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF), της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank), της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT) και του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών το οποίο έγινε γνωστό με το όνομα «σύστημα Bretton Woods».

Σύμφωνα με το τελευταίο κάθε χώρα που συμμετείχε αναλάμβανε την υποχρέωση να ασκήσει τέτοια νομισματική πολιτική, ώστε η συναλλαγματική της ισοτιμία να παραμένει σταθερή σε μια καθορισμένη τιμή, με μέγιστη απόκλιση 1% σε σχέση με το χρυσό (Bordo και Eichengreen 1993:49). Σε αντίθεση με τον κανόνα του χρυσού των αρχών του 20^{ου} αιώνα, στο σύστημα αυτό οι ισοτιμίες των νομισμάτων των χωρών που συμμετείχαν ήταν μεν σταθερές σε σχέση με τον χρυσό, αλλά τα νομίσματά τους δεν ήταν απευθείας μετατρέψιμα σε χρυσό (Bordo και Eichengreen 1993:5). Το μοναδικό νόμισμα το οποίο διατηρούσε μετατρεψιμότητα σε χρυσό ήταν το αμερικανικό δολάριο στην τιμή των \$35 την ουγγιά χρυσού. Επομένως, οι υπόλοιπες χώρες μπορούσαν μόνο έμμεσα να καθορίσουν τις ισοτιμίες τους με το χρυσό, καθώς υπολόγιζαν τη σχέση του εθνικού τους νομίσματος ανά ουγγιά χρυσού και όριζαν αντίστοιχα την ισοτιμία τους με το δολάριο. Επίσης, προκειμένου να επιτευχθεί η σταθερότητα των διεθνών νομισμάτων με το δολάριο, οι συμμετέχουσες χώρες αναλάμβαναν να αγοράζουν ή να πωλούν την απαραίτητη ποσότητα χρυσού ή συναλλάγματος, ώστε η ισοτιμία τους να βρίσκεται στα όρια του $\pm 1\%$ από τις κεντρικά ορισμένες ισοτιμίες.

Σκοπός της συμφωνίας του Bretton Woods ήταν η δημιουργία ενός ομαλού και προβλέψιμου διεθνούς κλίματος συναλλαγών, η συνεργασία των συμμετεχόντων χωρών, καθώς και η επίτευξη της πλήρους απασχόλησης μέσω της αποφυγής των λαθών της προπολεμικής περιόδου (J. Williamson 1985:74). Αρχικά, η ανεξέλεγκτη πορεία των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο που είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση του χρυσού κανόνα, έπειτα η διεθνής διάδοση του πληθωρισμού που προκάλεσε την έξαρση του ανταγωνισμού μέσω νομισματικών υποτιμήσεων μεταξύ των κρατών και τέλος οι εμπορικοί και συναλλαγματικοί περιορισμοί ήταν τα κύρια λάθη τα οποία οδήγησαν στην Μεγάλη Ύφεση του 1929 (Bordo και Eichengreen 1993:28).

Το σύστημα Bretton Woods άρχισε από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 να επιτυγχάνει τους στόχους για τους οποίους είχε δημιουργηθεί, συνεισφέροντας σημαντικά στη διατήρηση

της σταθερότητας των διεθνών οικονομιών. Σύμφωνα με τον J. Williamson (1985) το μέγεθος της ραγδαίας οικονομικής μεγέθυνσης των δεκαετιών του 1950 και 1960 δε θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί δίχως σταθερά καθορισμένες συναλλαγματικές ισοτιμίες. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, η επιτυχία του συστήματος οφείλεται στο γεγονός ότι περιλάμβανε μια σειρά από κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους οι ασκούντες οικονομικής πολιτικής μπορούσαν να παρεμβαίνουν προκειμένου να αντιμετωπίσουν τυχόν ανεπιθύμητες για την οικονομία της χώρας τους διακυμάνσεις. Συγκεκριμένα οι κανόνες αυτοί σχετίζονταν με την άσκηση νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής για την επίτευξη σταθερού επιπέδου τιμών και πλήρους απασχόλησης εντός της χώρας και τη χρήση των διεθνών αποθεματικών για τη χρηματοδότηση προσωρινών ελλειμμάτων στο εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών, ώστε να διατηρηθεί η σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών μεταξύ των συμμετεχόντων χωρών (J. Williamson 1985:77). Κατά αυτόν τον τρόπο οι εθνικές οικονομίες θα ακολουθούσαν μια κοινή σταθεροποιητική πολιτική, μέσω παρεμβάσεων και ελέγχων στη διεθνή οικονομική σκηνή.

Τον Αύγουστο του 1971 επήλθε η τελική κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods έπειτα από τρία συνεχόμενα έτη αδυναμίας του να ανταποκριθεί στις μεταβαλλόμενες διεθνείς οικονομικές συνθήκες. Ορισμένοι συγγραφείς¹ αποδίδουν την κύρια αιτία διάλυσης του συστήματος στην υπερβολική νομισματική επέκταση των Η.Π.Α., η οποία ξεπερνούσε την αύξηση του πραγματικού ακαθάριστου εθνικού προϊόντος (GNP), προκειμένου να χρηματοδοτηθεί ο πόλεμος στο Βιετνάμ, οδηγώντας κατά αυτόν τον τρόπο την αμερικανική οικονομία στο φαύλο κύκλο ενός συνεχώς αυξανόμενου πληθωρισμού. Από την άλλη μεριά, άλλοι συγγραφείς² θεωρούν ότι η κατάρρευση του Bretton Woods οφείλεται στην επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της αμερικανικής οικονομίας λόγω της μειωμένης αύξησης της παραγωγικότητάς της σε σχέση με τη Γερμανία, την Ιαπωνία και τις υπόλοιπες ισχυρές οικονομίες. Επίσης, σύμφωνα με τον A. Meltzer και την S. Robinson (1989) το γεγονός αποδίδεται στην ακαταλληλότητα των πολιτικών που ακολουθήθηκαν τόσο από τις Η.Π.Α., οι οποίες δεν επιδίωξαν σε ικανοποιητικό βαθμό τον έλεγχο του πληθωρισμού τους όσο και από τις πλεονασματικές χώρες που υπήρξαν διστακτικές ως προς την ανατίμηση των

¹ Για λεπτομερέστερη ανάλυση βλέπε και Darby, M., J. Lothian, et al. (1983), *"The International Transmission of Inflation."* Chicago, University of Chicago Press και Bordo, M and B. Eichengreen. (1993), *"A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform."* Chicago, University of Chicago Press

² Για λεπτομερέστερη ανάλυση βλέπε και Stockman, A. (1983), *"Real exchange rates under alternative nominal exchange rate system."* Journal of International Money and Finance 2(1):147-66 και Krugman, P. and M. Obstfeld (2000), *"International Economics-Theory and Policy"* ελλ. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.

νομισμάτων τους υπό το φόβο του περιορισμού της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών τους.

Την κατάρρευση του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών διαδέχτηκε το σύστημα των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών σηματοδοτώντας το τέλος της ηγεμονίας του αμερικανικού δολαρίου, λόγω της παύσης της εξάρτησης των υπολοίπων εθνικών νομισμάτων από αυτό. Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκε το έδαφος για την εγκατάλειψη των ιδεών που τάσσονταν υπέρ των κρατικών παρεμβάσεων και την άνοδο εκείνων που στρέφονταν ενάντια σε οποιαδήποτε προσπάθεια παρεμβατικότητας και ελέγχου στην οικονομία. Κατά αυτό τον τρόπο ξεκινά σταδιακά σε παγκόσμια κλίμακα η άνοδος του νεοφιλελευθερισμού, η οποία κλιμακώνεται με την εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού και των πετρελαϊκών κρίσεων του 1973 και 1979.

3.3. Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση το 1973.

Στις 6 Οκτωβρίου του 1973 η Συρία και η Αίγυπτος με την υποστήριξη των υπολοίπων αραβικών εθνών εξαπολύουν ξαφνική επίθεση εναντίον του Ισραήλ. Οι Ισραηλινές στρατιωτικές δυνάμεις αδυνατώντας να ανταπεξέλθουν της πολεμικής συγκυρίας ζητούν και λαμβάνουν στρατιωτική υποστήριξη από τις Η.Π.Α. και την Ολλανδία. Ως αντίποινα, οι αραβικές χώρες-μέλη του Οργανισμού Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών (ΟΠΕΚ), οι οποίες συνέθεταν το διεθνές καρτέλ πετρελαίου επέβαλαν εμπάργκο στην αποστολή πετρελαίου σ' αυτές τις δύο χώρες. Οι αγοραστές του στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν επαρκή αποθέματα λόγω του κινδύνου που εγκυμονούσε για περαιτέρω επιδείνωση των συνθηκών διακίνησης του πολύτιμου αυτού ορυκτού καυσίμου, αύξησαν τη ζήτηση για τον προϊόν ωθώντας παράλληλα τις αγοραίες του τιμές προς τα πάνω. Οι χώρες του ΟΠΕΚ θέλοντας να ωφεληθούν από την επικρατούσα κατάσταση στην αγορά πετρελαίου αύξησαν τις τιμές τους προς τις μεγάλες εταιρίες πετρελαιοειδών, οι οποίες με τη σειρά τους μετακύλησαν τις αυξήσεις στις υπόλοιπες επιχειρήσεις και τους καταναλωτές.

Το 1974 η τιμή του πετρελαίου είχε τετραπλασιαστεί σε σχέση με την προ του πολέμου τιμή του, φθάνοντας από τα 5,68 δολάρια στα 20,33 δολάρια (σε σταθερές τιμές του 1982) το βαρέλι (βλέπε Πίνακα 1). Η δραματική άνοδος της τιμής του οδήγησε σε αύξηση του λειτουργικού κόστους των περισσότερων επιχειρήσεων καθώς και σε αύξηση των ενεργειακών τιμών που κατέβαλαν οι καταναλωτές (Krugman και Obstfeld 2000:381 Β τόμος). Οι παραπάνω αυξήσεις μεταφέρθηκαν αρχικά στην αγορά των μη ενεργειακών παραγώγων προϊόντων του πετρελαίου και έπειτα στις υπόλοιπες αγορές, προκαλώντας άνοδο της τιμής της πλειοψηφίας των προϊόντων και τη μείωση της ζήτησής τους. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην επιβράδυνση της κατανάλωσης και των επενδύσεων με αποτέλεσμα η παγκόσμια οικονομία να εισέλθει σε φάση ύφεσης.

Επίσης, οι αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου προκάλεσαν την επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών πληρωμών των χωρών εισαγωγής του πολύτιμου αυτού ορυκτού καυσίμου. Σύμφωνα με τον M. Darby (1982), το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών των πέντε μεγαλύτερων οικονομιών παγκοσμίως πριν από το εμπάργκο των χωρών του ΟΠΕΚ παρουσίαζε πλεόνασμα ύψους 20 δις δολαρίων, ενώ το επόμενο έτος (1974) παρουσίαζε έλλειμμα της τάξης των 10 δις δολαρίων. Συγκεκριμένα για τις Η.Π.Α. η άνοδος των τιμών του πετρελαίου αύξησε το κόστος των εισαγωγών από τα 3,99 δις δολάρια (σε σταθερές τιμές του 1982) ή 0,15% του Α.Ε.Π. το 1973 στα 35,4 δις δολάρια (σε σταθερές τιμές του 1982) ή 1,31% του Α.Ε.Π. (βλέπε Πίνακα 1).

Πίνακας 1: Τιμές πετρελαίου και κόστος εισαγωγών σε \$ του 1982 για τις Η.Π.Α.

Έτος	Τιμή αργού πετρελαίου σε \$ του 1982 ανά βαρέλι	Ποσότητα καθαρών εισαγωγών σε εκατομ. βαρέλια	Επιπλέον κόστη εισαγωγών	
			Σε δις.\$ του 1982	Ως ποσοστό του Α.Ε.Π
1970	2,88	1153,4		
1971	3,81	1350,5		
1972	3,92	1654,3		
1973	5,68	2197,3	3,99	0,15
1974	20,33	2149,9	35,4	1,31
1975	18,06	2135,3	30,32	1,14
1976	18,43	2594,9	37,81	1,35
1977	18,68	3124,4	46,30	1,58
1978	17,88	2920,0	40,94	1,33
1979	37,94	2916,4	99,39	3,17
1980	41,83	2327,8	88,39	2,82
1981	36,48	1971,0	64,29	2,01
1982	31,76	1569,5	43,79	1,41
1983	27,64	1573,1	37,41	1,16
1984	26,02	1727,5	38,29	1,11
1985	24,68	1565,9	32,60	0,92
1986	12,09	1930,9	15,89	0,44

Πηγή: Olson, M. (1988:49).

Παρά το γεγονός ότι η διεθνής οικονομία εισήλθε σε βαθιά ύφεση το 1974, ο πληθωρισμός στις περισσότερες δυτικές οικονομίες επιταχύνθηκε, σε αντίθεση με τα ορθόδοξα οικονομικά υποδείγματα τα οποία προέβλεπαν ότι ο πληθωρισμός τείνει να αυξάνεται σε περιόδους ανάκαμψης και να μειώνεται σε περιόδους ύφεσης. Ο Πίνακας 2 δείχνει το ξέσπασμα του πληθωρισμού στις επτά μεγαλύτερες βιομηχανικές χώρες. Σε όλες σχεδόν τις υπό εξέταση χώρες παρατηρείται σημαντική αύξηση του πληθωρισμού, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις περιπτώσεις της Ιταλίας και της Ιαπωνίας, όπου από το 1973 μέχρι το 1974 τα αντίστοιχα ποσοστά σχεδόν διπλασιάστηκαν λόγω του ότι οι τελευταίες εξαρτιόταν ενεργειακά σε σημαντικό βαθμό από τις εισαγωγές του πετρελαίου.

Η παγκόσμια οικονομία αποδείχθηκε σε μεγάλο βαθμό ευάλωτη στις εξωγενείς αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου. Αρχικά, το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι οι πληθωριστικές πιέσεις, που είχαν ξεκινήσει να συσσωρεύονται στις Η.Π.Α. από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και να διαδίδονται σε ολόκληρο τον κόσμο λόγω της επιρροής του αμερικανικού δολαρίου στην παγκόσμια οικονομία, είχαν ενσωματωθεί στη διαδικασία καθορισμού των μισθών, συμβάλλοντας περαιτέρω στον πληθωρισμό. Το αποτέλεσμα ήταν οι νέες συμβάσεις μισθών που περιλάμβαναν τις πληθωριστικές προσδοκίες των εργατικών συνδικάτων, των οποίων η διαπραγματευτική δύναμη την περίοδο εκείνη είχε αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό, να προκαλούν ανοδικές πιέσεις στις τιμές των προϊόντων (Olson 1988:65). Κατά αυτό τον τρόπο, η προσαρμογή των μισθών σε επίπεδο υψηλότερο από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έκανε το κόστος παραγωγής των επιχειρήσεων περισσότερο ευαίσθητο στις εξωγενείς μεταβολές των τιμών του πετρελαίου. Επίσης, ένα χρόνο πριν την πετρελαϊκή κρίση, μια σειρά από δυσμενείς διαταραχές στην προσφορά, όπως η φτωχή συγκομιδή δημητριακών στις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση, οι ελλείψεις ζάχαρης και κακάου καθώς και η μυστηριώδης εξαφάνιση της περουβιανής αντσούγιας που χρησίμευε ως ζωοτροφή, προκάλεσαν αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων και ακολούθως άνοδο του πληθωρισμού (Krugman και Obstfeld 2000:382 Β τόμος).

Πίνακας 2: Ο πληθωρισμός στις κυριότερες βιομηχανικές χώρες, 1973-1980
(ετήσια ποσοστά μεταβολής)

Χώρα	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
ΗΠΑ	6,2	11,1	9,1	5,7	6,5	7,6	11,3	13,5
Βρετανία	9,2	16,0	24,2	16,5	15,8	8,3	13,4	18,0
Καναδάς	7,6	10,9	10,8	7,5	8,0	8,9	9,2	10,2
Γαλλία	7,3	13,7	11,8	9,6	9,4	9,1	10,8	13,6
Γερμανία	6,9	7,0	6,0	4,5	3,7	2,7	4,1	5,5
Ιταλία	10,8	19,1	17,0	16,8	17,0	12,1	14,8	21,2
Ιαπωνία	11,7	24,5	11,8	9,3	8,1	3,8	3,6	8,0

Πηγή: Krugman και Obstfeld (2000:381 Β τόμος). Οι αριθμοί του πίνακα δείχνουν τα ετήσια ποσοστά μεταβολής του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (CPI) σε μέσα επίπεδα.

3.4. Η εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού.

Οι ασυνήθιστες μακροοικονομικές συνθήκες που προέκυψαν την περίοδο μετά το 1973, στις οποίες για πρώτη φορά παρατηρήθηκε το φαινόμενο της ταυτόχρονης ύπαρξης στασιμότητας του προϊόντος και αυξημένου πληθωρισμού, οδήγησαν τους οικονομολόγους στη χρησιμοποίηση μιας νέας λέξης στην οικονομική ορολογία, αυτής του στασιμοπληθωρισμού³. Η αντίστροφη σχέση μεταξύ ανεργίας και πληθωρισμού, όπως περιγράφονταν στην καμπύλη Phillips⁴, η οποία αποτελούσε αναπόσπαστο συστατικό του κενσινιανισμού της νεοκλασικής σύνθεσης⁵, έπαψε πια να ισχύει.

Σχετικά με τους παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνιση του φαινομένου οι απόψεις των οικονομολόγων δίστανται. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι την κύρια ευθύνη για τη πρόκληση του στασιμοπληθωρισμού φέρει η συντονισμένη μείωση των αποθεμάτων πετρελαίου από τις χώρες του ΟΠΕΚ και η συνεπακόλουθη αύξηση των τιμών του πολύτιμου αυτού ορυκτού καυσίμου, ενώ άλλοι θεωρούν ότι η ταυτόχρονη αύξηση του πληθωρισμού και της ανεργίας οφείλεται στην ακαταλληλότητα των μακροοικονομικών πολιτικών.

Σύμφωνα με τους πρώτους μια τέτοια δυσμενής εξωγενής διαταραχή στην προσφορά τείνει να αυξήσει το επίπεδο των τιμών, ενώ ταυτόχρονα επιβραδύνει την οικονομική δραστηριότητα συμβάλλοντας στην άνοδο του κόστους παραγωγής, στη μείωση των κερδών των επιχειρήσεων και τελικώς στην αύξηση του ποσοστού της ανεργίας (Hamilton 1983:247). Από τα διαγράμματα 1 και 2 καθώς και από τον πίνακα 1 παρατηρείται μια θετική σχέση ανάμεσα στα ποσοστά του πληθωρισμού, της ανεργίας και των τιμών του πετρελαίου, με τα τρία αυτά μεγέθη να βρίσκονται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα το 1973. Η απότομη αύξηση της τιμής του πετρελαίου το 1974 (βλέπε Πίνακα 1) συνοδεύτηκε από αντίστοιχη άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών και της ανεργίας. Συγκεκριμένα, ο πληθωρισμός μέσα σε ένα έτος εκτοξεύθηκε θεαματικά από το 6,2% στις Η.Π.Α. και 7% στις υπόλοιπες χώρες στο 11%

³ Ο όρος στασιμοπληθωρισμός (stagflation) προέρχεται από το συνδυασμό των λέξεων στασιμότητα (stagnation) και πληθωρισμός (inflation) και η δημιουργία του αποδίδεται στον Βρετανό πολιτικό Iain Macleod, ο οποίος επινόησε τη λέξη σε ομιλία του στη βρετανική βουλή το 1965.

⁴ Ο οικονομολόγος Alban W. Phillips (1914-1975) στο άρθρο του το 1958 “*The Relation Between Unemployment and the Rate of Change in Money Wages Rates in the United Kingdom, 1861-1957.*” *Econometrica* 25(1), pp. 283-99 ανακάλυψε την ομώνυμη καμπύλη εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στην ανεργία και το ρυθμό αύξησης του χρηματικού μισθού στη Μ.Βρετανία από το 1861 έως το 1957. Το 1960 οι οικονομολόγοι Samuelson και Solow στο άρθρο τους “*Analytical Aspects of Anti-Inflationary Policy*” στο *American economic Review* αντικατέστησαν το ρυθμό μεταβολής του ονομαστικού μισθού με τον πληθωρισμό.

⁵ Ο όρος κενσινιανισμός της νεοκλασικής σύνθεσης αποδίδεται στον διακεκριμένο οικονομολόγο Paul Samuelson (1915-2009). Στο συγκεκριμένο όρο περιλαμβάνεται τόσο η νεοκλασική ανάλυση περί επενδύσεων, αποταμιεύσεων και αγοράς εργασίας όσο και η ανάλυση του Keynes σχετικά με την αλληλεπίδραση μεταξύ της αγοράς χρήματος και του πραγματικού επιπέδου της οικονομικής δραστηριότητας. Για επιπλέον λεπτομέρειες βλέπε και Τσουλφίδης, Λ. (2004:432).

και 12% αντίστοιχα. Την ίδια πορεία, αλλά με μικρότερη ένταση ακολούθησε και η ανεργία φθάνοντας από το 4,8% στις Η.Π.Α. και 2,2% στις υπόλοιπες χώρες στο 5,5% και 2,5% αντίστοιχα. Η πετρελαϊκή κρίση είχε τις ίδιες μακροοικονομικές επιπτώσεις με αυτές που θα είχε η ταυτόχρονη αύξηση της φορολογίας των καταναλωτών και των επιχειρήσεων, η οποία θα περιόριζε την κατανάλωση από τη μια μεριά και τις επενδύσεις από την άλλη, βυθίζοντας την οικονομία στην ύφεση (Krugman και Obstfeld 2000:381 Β τόμος). Τέλος, υποστηρίζουν ότι η άνοδος των τιμών του πετρελαίου, καθώς και το κράχ του 1929 είχαν τις πιο επίπονες και επίμονες επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία⁶.

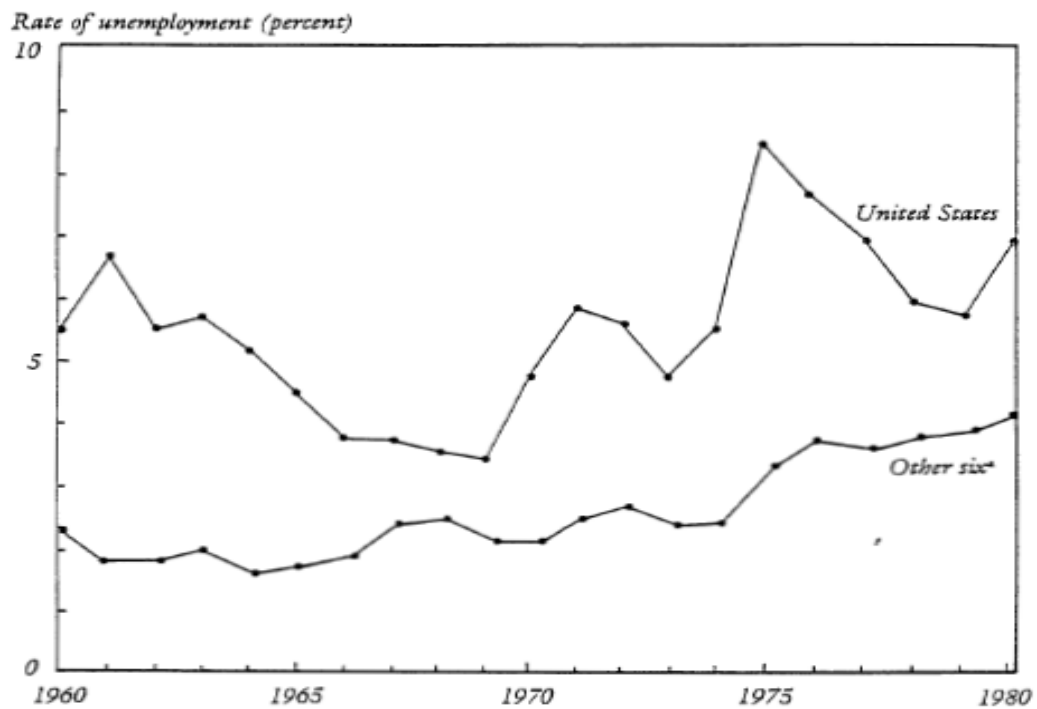
Από την άλλη μεριά όσοι υποστηρίζουν ότι ευθύνονται οι οικονομικές πολιτικές των κρατών, δεν αποδέχονται ως κύρια αιτία εμφάνισης του στασιμοπληθωρισμού την αύξηση των τιμών του πετρελαίου⁷. Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης φέρουν οι κυβερνήσεις, οι οποίες μέσω των κεντρικών τραπεζών δημιούργησαν υπερβάλλουσα προσφορά χρήματος, προκαλώντας πληθωρισμό και επίσης μέσω της επιβολής υπερβολικών ρυθμιστικών κανόνων στις αγορές αγαθών και εργασίας, προκαλώντας στασιμότητα. Συνδυασμένοι και οι δύο αυτοί παράγοντες προκαλούν στασιμοπληθωρισμό. Ουσιαστικά ο στασιμοπληθωρισμός εμφανίστηκε πριν από την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, απλά μετά από αυτήν το φαινόμενο έγινε εντονότερο. Από το διάγραμμα 3 παρατηρείται μετά το 1970 μία μεγάλη αύξηση της προσφοράς χρήματος η οποία είναι περισσότερο έντονη στις υπόλοιπες χώρες απ' ότι στις Η.Π.Α. Κατά αυτό τον τρόπο εξηγούνται και τα υψηλότερα ποσοστά πληθωρισμού των υπολοίπων έξι ισχυρών χωρών (βλέπε διάγραμμα 2), όπου απ' ότι γίνεται φανερό πίεσαν τις οικονομίες τους σε μεγαλύτερο βαθμό, τροφοδοτώντας κατά την πορεία τον πληθωρισμό (Douglas 1985:181). Επίσης, η διαφορά που παρατηρείται στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των Η.Π.Α. και των υπολοίπων χωρών, με τις πρώτες να παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά, καταδεικνύει ότι η ύπαρξη άκαμπτων τιμών και μισθών ήταν ιδιαίτερα έντονη στις Η.Π.Α. κυρίως λόγω των νομοθετικών ρυθμίσεων του προέδρου R.Nixon και της ισχυρής διαπραγματευτικής δύναμης των εργατικών συνδικάτων.

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν την επιδείνωση της ύφεσης, οι κυβερνήσεις υιοθέτησαν μια σειρά από επεκτατικές δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές. Συγκεκριμένα οι επτά μεγαλύτερες οικονομίες, έχοντας ως στόχο την ανάκαμψη του συνολικού προϊόντος μέσω της

⁶ Χαρακτηριστική είναι η μελέτη του Perron Pierre (1989) στο άρθρο του με τίτλο "*The Great Crash, the Oil Prices Shock, and the Unit Root Hypothesis*" *Econometrica* 57(6), pp. 1361-1401.

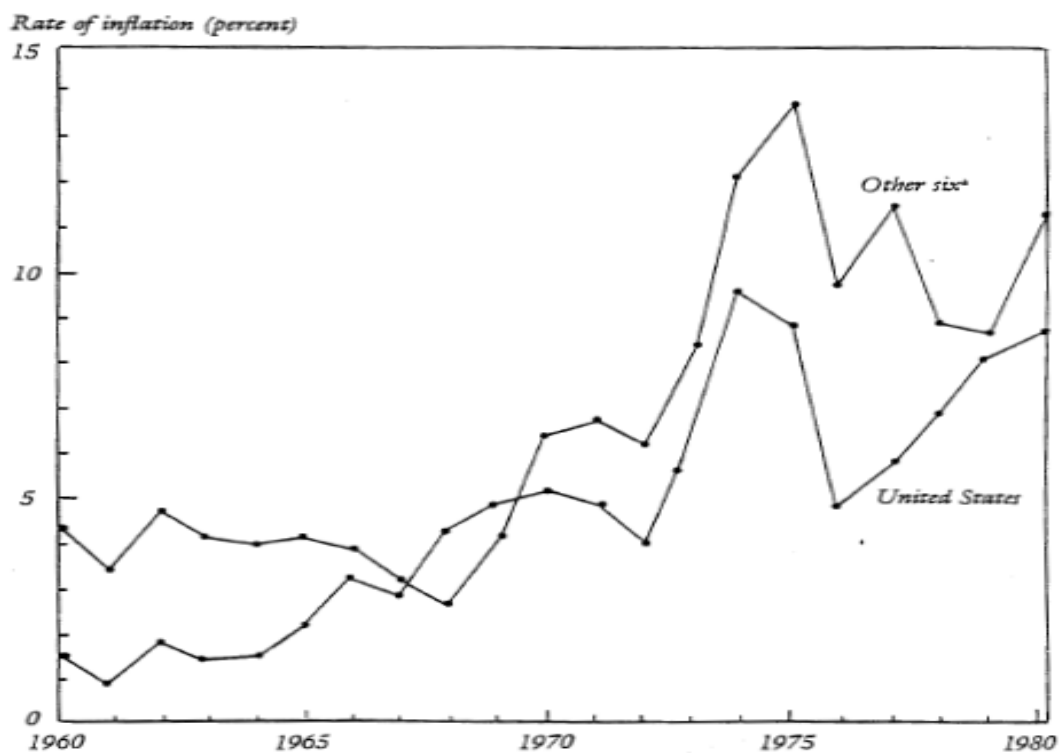
⁷ Χαρακτηριστικές επί του θέματος είναι οι μελέτες των Olson, M.(1982,1988), Helliwell, J.(1988), Barsky, R και Kilian, L.(2000,2002), Orphanides, A.(2002) και Blanchard, Olivier και Wolfers, Justin (2000). Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα άρθρα των συγγραφέων βλέπε βιβλιογραφία.

Διάγραμμα 1: Ποσοστό ανεργίας στις Η.Π.Α και σε έξι ισχυρές βιομηχανικές χώρες.

Πηγή: Douglas (1985:177). Στις υπόλοιπες έξι βιομηχανικές χώρες περιλαμβάνονται η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Δυτική Γερμανία.

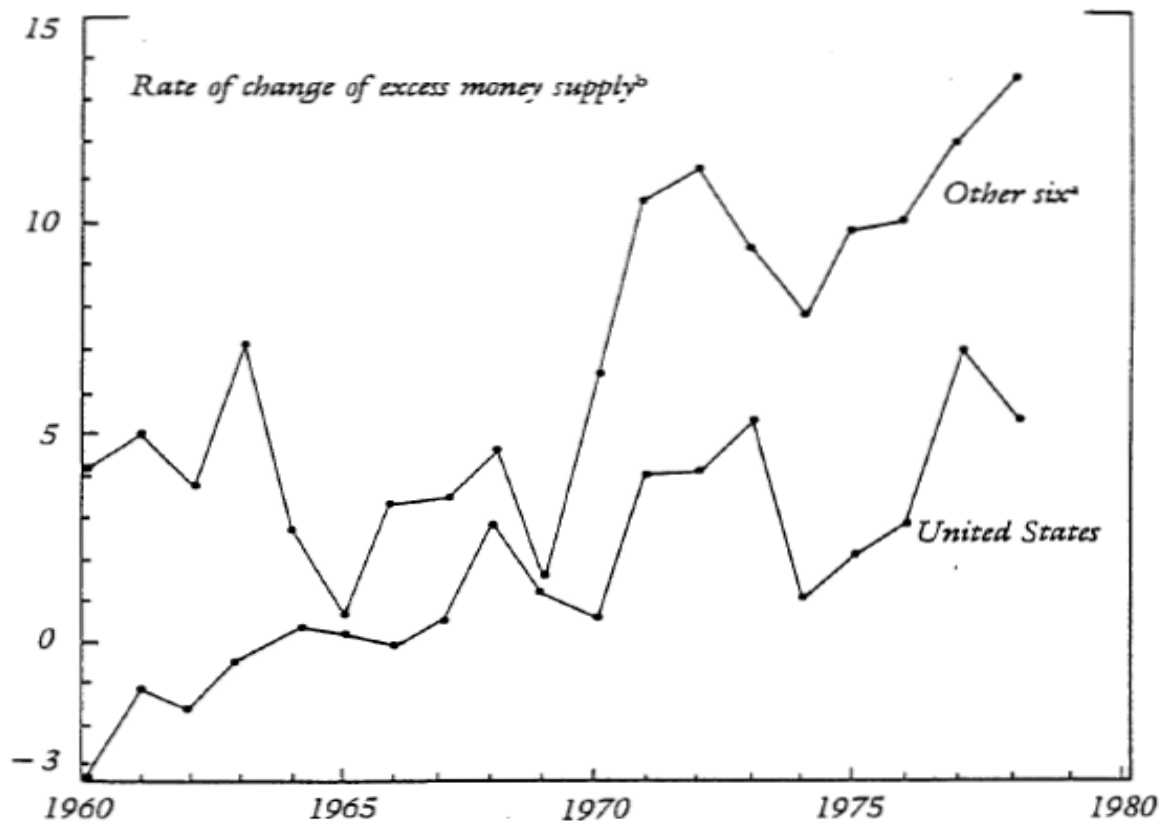
Διάγραμμα 2: Πληθωρισμός στις Η.Π.Α και σε έξι ισχυρές βιομηχανικές χώρες.

Πηγή: Douglas (1985:178)

τόνωσης της ενεργούς ζήτησης, αύξησαν την προσφορά χρήματος κατά τα έτη 1974 και 1975 (βλέπε διάγραμμα 3). Τα αποτελέσματα που προέκυψαν ήταν ενθαρρυντικά καθώς το προϊόν άρχισε να ανακάμπτει και ο πληθωρισμός να υποχωρεί (βλέπε διάγραμμα 2). Παρόλα αυτά τα ποσοστά ανεργίας των χωρών αυτών δεν επανήλθαν στα προ της πετρελαϊκής κρίσης επίπεδα (βλέπε διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 3: Η υπερβάλλουσα προσφορά χρήματος στις Η.Π.Α και σε έξι ισχυρές βιομηχανικές χώρες

Πηγή: Douglas (1985:180).

3.5. Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση το 1979.

Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση ξέσπασε με την πτώση του Σάχη του Ιράν το 1979 και την ανάληψη της εξουσίας από τους Ισλαμιστές. Οι τελευταίοι περιέκοψαν σε σημαντικό βαθμό την παραγωγή πετρελαίου και διέκοψαν τις εξαγωγές αυτού προς τον υπόλοιπο κόσμο. Το γεγονός αυτό συντέλεσε στην άνοδο της τιμής του πετρελαίου για δεύτερη φορά μέσα σε μία μόλις δεκαετία. Οι εισαγωγείς προκειμένου να μπορέσουν να εξασφαλιστούν έναντι ενδεχόμενου περιορισμού της προσφοράς προέβησαν σε αποθεματοποιήσεις του ορυκτού καυσίμου, αυξάνοντας τη ζητούμενη ποσότητά του με αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη αύξηση των τιμών (Krugman και Obstfeld 2000:386 Β τόμος). Συγκεκριμένα, οι τιμές του μαύρου χρυσού εκτοξεύθηκαν από τα 17,88 δολάρια το 1978 στα 37,94 δολάρια το 1979, ενώ ένα χρόνο μετά έφτασαν στη μέγιστη τιμή τους, τα 41,83 δολάρια⁸ ανά βαρέλι (βλέπε Πίνακα 1).

Οι χώρες οι οποίες εισήγαγαν πετρέλαιο αντιμετώπισαν για άλλη μια φορά το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού. Από το διάγραμμα 2 παρατηρούμε ότι ο πληθωρισμός αυξήθηκε απότομα και σε σημαντικό βαθμό τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στις υπόλοιπες ισχυρές οικονομίες από το 1978 έως το 1980. Επιπρόσθετα, η αύξηση του συνολικού προϊόντος επιβραδύνθηκε, ενώ η ανεργία αυξήθηκε παρά την πτώση που σημείωσε τα προηγούμενα έτη στις Η.Π.Α. και λιγότερο στις υπόλοιπες χώρες (βλέπε Διάγραμμα 1). Το χαρακτηριστικό της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης ήταν ότι οι επιπτώσεις της στην παγκόσμια οικονομία δεν ήταν της ίδιας έντασης και διάρκειας με εκείνες της πρώτης.

Οι πολιτικές που ακολούθησαν οι Η.Π.Α. προκειμένου να ξεπεράσουν την επάνοδο του πληθωρισμού και της ανεργίας ήταν διαφορετικές από εκείνες των υπολοίπων μεγάλων βιομηχανικών χωρών. Στην πρώτη πετρελαϊκή κρίση αντέδρασαν υιοθετώντας μια σειρά από επεκτατικές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές, ενώ στη δεύτερη ακολούθησαν μια πιο συντηρητική γραμμή σε αντίθεση με τα υπόλοιπα ισχυρά κράτη τα οποία συνέχισαν την ίδια πολιτική μ' αυτή της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης. Το 1979 και το 1980, η αύξηση της προσφοράς χρήματος στις Η.Π.Α. περιορίστηκε, σε μια προσπάθεια να αντισταθμιστεί ο πληθωρισμός που προκλήθηκε από την άνοδο των τιμών του πετρελαίου, ενώ οι υπόλοιπες χώρες ακολούθησαν επεκτατική νομισματική πολιτική (βλέπε Διάγραμμα 3). Η πολιτική όμως που εφαρμόστηκε στις αγορές εργασίας και αγαθών ήταν κοινή και αντίθετη με αυτή του 1975 τόσο για τις Η.Π.Α. όσο και για τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες. Επιθυμώντας την

⁸ Σε σταθερές τιμές 1982. Βλέπε και Πίνακα 1.

αποφυγή της ενσωμάτωσης των πληθωριστικών προσδοκιών στις διαδικασίες καθορισμού των μισθών, προέβησαν σε απορρυθμίσεις (deregulation) στην αγορά εργασίας καθώς και στις αγορές αγαθών περιορίζοντας τις προς τα κάτω ακαμψίες των μισθών και των τιμών αντίστοιχα (Helliwell 1988:10). Η προσπάθεια όλων των κρατών να αντιμετωπίσουν τον πληθωρισμό είχε σημαντικό κόστος τόσο στην απασχόληση όσο και στο προϊόν. Οι περιοριστικές μακροοικονομικές πολιτικές, οι οποίες ήταν περισσότερο έντονες στις Η.Π.Α. εμπόδισαν την ουσιαστική ανάκαμψη του συνολικού προϊόντος. Κατά αυτόν τον τρόπο ο ερχομός της δεκαετίας του 1980 βρίσκει την παγκόσμια οικονομία φανερά αποδυναμωμένη μέσα σε μια από τις βαθύτερες υφέσεις της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας.

4. Η επανεμφάνιση της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος και η ανάδυση της Σχολής Οικονομικών του Σικάγο.

4.1. Η “αντεπανάσταση του μονεταρισμού” και η νέα ποσοτική θεωρία του χρήματος.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, παράλληλα με την κεϋνσιανή θεωρία της νεοκλασικής σύνθεσης η οποία διαμορφωνόταν με εντατικούς ρυθμούς στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης, στα Πανεπιστήμια του Yale και του Harvard, ο Milton Friedman (1912-2006) στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο εργαζόταν πάνω στην επαναδιατύπωση της παραδοσιακής ποσοτικής θεωρίας του χρήματος, η οποία επρόκειτο να ονομαστεί μονεταριστική θεωρία. Η τελευταία πήρε τη μορφή κριτικής τόσο ενάντια στη θεωρία του Keynes όσο και ενάντια στις προτεινόμενες οικονομικές πολιτικές των νεοκεϋνσιανών οικονομολόγων, γι’ αυτό και ονομάστηκε «αντεπανάσταση»¹.

Σύμφωνα με τον Friedman η ποσοτική θεωρία του χρήματος θα ήταν αναγκαίο να ερμηνευθεί ως μια θεωρία ζήτησης χρήματος και όχι ως μια απλή θεωρία ερμηνείας του γενικού επιπέδου των τιμών ή του εισοδήματος (Friedman 1956:130). Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η ζήτηση χρήματος, η οποία δημιουργείται λόγω των υπηρεσιών που προσφέρει το χρήμα στον κάτοχό του εξαρτάται από τρεις παράγοντες. Ο πρώτος έχει να κάνει με τον συνολικό πλούτο που κατέχουν οι οικονομικοί φορείς (agents), στον οποίο περιλαμβάνονται μετρητά, ομόλογα, μετοχές, καταναλωτικά και επενδυτικά αγαθά διαρκείας καθώς και το ανθρώπινο κεφάλαιο². Ο δεύτερος αφορά στο εναλλακτικό κόστος διακράτησης χρήματος, το οποίο σχετίζεται με τις αναμενόμενες αποδόσεις των υπολοίπων περιουσιακών στοιχείων, ενώ ο τρίτος έχει σχέση με τις προτιμήσεις των φορέων της οικονομίας που έχουν στη κατοχή τους πλούτο. Το χρήμα σύμφωνα με τον Friedman θεωρείται σαν ένα αγαθό του οποίου η κατοχή του αποδίδει κάποια χρησιμότητα. Κατά αυτόν τον τρόπο, η χρησιμότητα της κατοχής χρήματος είναι αναγκαίο να εξισορροπείται από την αρνητική χρησιμότητα της έλλειψης κάποιας άλλης μορφής πλούτου, μια προσέγγιση που μοιάζει σε μεγάλο βαθμό με αυτή του Keynes (Τσουλφίδης 2004:484).

¹ Η πρόταση «αντεπανάσταση του μονεταρισμού» αποδίδεται στον καναδό οικονομολόγο Harry G. Johnson (1923-1977) σε άρθρο του το 1971 με τίτλο “*The Keynesian Revolution and the Monetary Counter-Revolution*” στο *American Economic Review*. Στο άρθρο του υποστηρίζει ότι η μονεταριστική θεωρία αναπτύχθηκε ως αντίθεση στον κεϋνσιανισμό.

² Ο όρος ανθρώπινο κεφάλαιο σχετίζεται με το κεφάλαιο το οποίο αποκτιέται μέσω της εκπαίδευσης. Όσο οι ανάγκες για ανθρώπινο κεφάλαιο αυξάνουν με την πάροδο του χρόνου τόσο αυξάνεται και η ζήτηση χρήματος. Ο Friedman βασίστηκε, στην ανάλυση του Gary Becker, ο οποίος επίσης ανήκει στη σχολή οικονομικής σκέψης του Σικάγο.

Ο Friedman πίστευε πως η συνάρτηση ζήτησης χρήματος είναι σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό σταθερή. Προκειμένου να υποστηρίξει την πιο πάνω θέση υπέθεσε ότι η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος, την οποία μετονόμασε σε νομισματικό πολλαπλασιαστή (monetary multiplier) είναι σταθερή (Friedman και Meiselman 1964:167). Η πρόταση αυτή έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με την πεποίθηση των κεϋνσιανών οικονομολόγων οι οποίοι θεωρούσαν την ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος ως ένα ευμετάβλητο μέγεθος, όπου τυχόν διακυμάνσεις της προσφοράς χρήματος δεν έχουν καμία επιρροή στο προϊόν και στο επίπεδο τιμών, καθώς απορροφώνται από μεταβολές στην ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος. Επίσης, ο Friedman υποστήριξε ότι ο πολλαπλασιαστής του εισοδήματος ήταν μικρότερος και περισσότερο ασταθής σε σχέση με τον νομισματικό πολλαπλασιαστή, πρόταση την οποία δικαιολόγησε με τη θεωρία του μόνιμου εισοδήματος³ της συνάρτησης κατανάλωσης. Συγκεκριμένα, όσο η κατανάλωση εξαρτάται από ένα μόνιμο εισόδημα, το οποίο προσδιορίζεται από τα εισοδήματα των περασμένων ετών εκτός απ' αυτά του τρέχοντος έτους, τόσο η ροπή προς κατανάλωση, που υπολογίστηκε με βάση το τρέχον εισόδημα, είναι χαμηλότερη από εκείνη που έχει υπολογιστεί με βάση το μόνιμο εισόδημα (Friedman και Meiselman 1964:194). Κατά αυτό τον τρόπο, η ροπή προς κατανάλωση και ο κεϋνσιανός πολλαπλασιαστής είναι χαμηλοί και επίσης μεταβάλλονται αισθητά σε τυχόν μεταβολές του επιπέδου του μόνιμου εισοδήματος. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ήταν ότι οι ωθήσεις (boosts) που προέρχονται από τη δημοσιονομική πολιτική και οι οποίες επηρεάζουν την οικονομία μέσω του κεϋνσιανού πολλαπλασιαστή, είναι λιγότερο αποτελεσματικές από τις νομισματικές ωθήσεις, οι οποίες επενεργούν μέσω του νομισματικού «πολλαπλασιαστή» (Scrapanti και Zamagni 1993:214 B).

Η τελευταία πρόταση ενισχύθηκε σε μεγάλο βαθμό από την «υπόθεση του παραγκωνισμού (crowding-out thesis)», σύμφωνα με την οποία με δεδομένη προσφορά χρήματος, η αύξηση των δημοσίων δαπανών χρηματοδοτούμενη από δάνεια οδηγεί σε αύξηση του επιτοκίου και επομένως σε μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων, σε σημείο τέτοιο ώστε τελικά η συνολική ζήτηση δεν αυξάνεται (Spencer και Roger 1970:13). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παραπάνω υπόθεση ο Keynes (1936) αντιτάχθηκε με σφοδρότητα, υποστηρίζοντας ότι σε περιόδους υψηλής ανεργίας και ύφεσης οι ιδιωτικές επενδύσεις είναι ήδη χαμηλές και επομένως η αύξηση των δημοσίων δαπανών θα τονώσει τη συνολική παραγωγή και θα ενθαρρύνει την επιχειρηματικότητα μέσω του κεϋνσιανού πολλαπλασιαστή. Από την άλλη μεριά σύμφωνα με τους μονεταριστές, με δεδομένο το ύψος των δημόσιων

³ Η θεωρία του μόνιμου εισοδήματος διατυπώθηκε από τον Friedman το 1957 στο βιβλίο του με τίτλο “*A Theory of the Consumption Function*”, Princeton University Press, pp. 20-37.

δαπανών, μια αύξηση της προσφοράς χρήματος θα αυξήσει τα εισοδήματα χωρίς παράλληλα να αυξήσει το επιτόκιο καθώς το χρήμα μπορεί να ασκήσει σημαντικότερες επιδράσεις σε μια οικονομία απ' ό,τι οι πραγματικές μεταβλητές (Friedman 1968:6).

Επομένως, σύμφωνα με τη μονεταριστική θεωρία η προσφορά χρήματος διαδραματίζει έναν ουσιαστικό ρόλο στην οικονομία ο οποίος όμως είναι σε πολλές περιπτώσεις απρόβλεπτος, καθώς η παρατηρούμενη υστέρηση ανάμεσα στη νομισματική ώθηση και στα αποτελέσματα αυτής στην οικονομία είναι μεγάλη και συνεχώς μεταβαλλόμενη (Friedman 1961:451). Κατά αυτό τον τρόπο αν και το χρήμα μπορεί να επηρεάσει την πραγματική οικονομία σε μεγάλο βαθμό, λόγω των απρόβλεπτων αποτελεσμάτων του, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την άσκηση επιλεκτικής πολιτικής (Friedman και Schwartz 1963:844). Εν κατακλείδι, το ιδανικότερο από μέρους των νομισματικών αρχών θα ήταν η αύξηση της προσφοράς χρήματος σε βαθμό όχι μεγαλύτερο από τη μακροπρόθεσμη πραγματική μεγέθυνση και η μη παρέμβαση των αρχών στις αγορές, ούτως ώστε οι τελευταίες να καταφέρουν να προσαρμοστούν βραχυχρόνια.

4.2. Η διάψευση της καμπύλης Phillips και η ανάδυση του μονεταρισμού.

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η νεοκλασική σύνθεση υπήρξε η κυρίαρχη οικονομική σχολή, σύμφωνα με την οποία οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής λάμβαναν αποφάσεις σχετικά με τις μακροοικονομικές μεταβλητές της οικονομίας. Οι σημαντικότερες από αυτές τις μεταβλητές είναι αναμφίβολα ο πληθωρισμός και η ανεργία, το ύψος των οποίων αποτελεί πάντα ένα σημαντικό μέτρο της οικονομικής αποδοτικότητας μιας χώρας. Συγκεκριμένα, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 οι κεϋνσιανοί οικονομολόγοι είδαν την αντίστροφη σχέση μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας ως έναν σταθερό κατάλογο εναλλακτικών δυνατοτήτων από τις οποίες μπορούσαν να επιλέξουν τον επιθυμητό συνδυασμό (Τσουλφίδης 2004:479). Το κύριο θεωρητικό οικοδόμημα, το οποίο θεμελιώνει την αντίστροφη σχέση ανάμεσα στον πληθωρισμό και την ανεργία αποτελούσε η καμπύλη Phillips, η οποία υπήρξε αναπόσπαστο συστατικό της νεοκλασικής σύνθεσης.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 όμως έλαβαν χώρα μια σειρά από νέα φαινόμενα⁴, τα οποία η καθιερωμένη οικονομική θεωρία αδυνατούσε να εξηγήσει. Πιο συγκεκριμένα, το φαινόμενο το οποίο έμελλε να οδηγήσει στην απόρριψη της συνηθισμένης καμπύλης Phillips ήταν η εμφάνιση υψηλού πληθωρισμού συνοδευόμενου από σημαντική ανεργία. Το φαινόμενο αυτό όπως είδαμε πιο πριν καλείται στασιμοπληθωρισμός, σύμφωνα με το οποίο η σχέση μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας έπαυε να είναι ανταγωνιστική. Ως εκ τούτου, η εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού κατά τη δεκαετία του 1970 και η επακόλουθη διάψευση της καμπύλης Phillips προκάλεσαν ένα ισχυρό πλήγμα στα κεϋνσιανά οικονομικά.

Εκείνη ακριβώς την περίοδο δημιουργήθηκε το κατάλληλο έδαφος για την επανεμφάνιση του μονεταρισμού, ίσως της παλαιότερης σχολής οικονομικής σκέψης, δεδομένου ότι υπάρχει, με διάφορες παραλλαγές εδώ και τρεις αιώνες (Τσουλφίδης 2004:471). Η συγκεκριμένη σχολή γνώρισε πολύ γρήγορα μεγάλη απήχηση τόσο στους ακαδημαϊκούς όσο και στους πολιτικούς κύκλους της εποχής αποτελώντας την κύρια θεωρητική υπεράσπιση της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών.

Οι μονεταριστές κατάφεραν να παρουσιάσουν μία περισσότερο πειστική ερμηνεία του στασιμοπληθωρισμού βασίζοντας την ανάλυσή τους στη διάκριση μεταξύ βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας καμπύλης Phillips. Σύμφωνα με την ανάλυσή τους, εάν η καμπύλη Phillips ερμηνευτεί με τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης και εφόσον οι οικονομικοί φορείς είναι ορθολογικοί, η ισορροπία στην αγορά εργασίας επιτυγχάνεται μέσω των μεταβολών του

⁴ Βλέπε και κεφάλαιο 3 της παρούσας εργασίας.

πραγματικού μισθού, δηλαδή του λόγου του ονομαστικού μισθού προς το γενικό επίπεδο τιμών. Βραχυχρόνια ο πραγματικός μισθός είναι άκαμπτος, αλλά μακροχρόνια χαρακτηρίζεται από ευκαμψία, έτσι ώστε να επαναφέρει την οικονομία στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Η πλήρης απασχόληση όμως δεν αντιστοιχεί σε μηδενικό ποσοστό ανεργίας αλλά σε κάποιο ποσοστό το οποίο είναι μεγαλύτερο του μηδενός και ονομάζεται φυσικό. Κατά τον Friedman το φυσικό ποσοστό ανεργίας προέρχεται από ένα σύστημα βαλρασιανών εξισώσεων γενικής ισορροπίας⁵, το οποίο περιλαμβάνει κάθε λογής ατέλειες της αγοράς, τα δομικά χαρακτηριστικά των αγορών εργασίας και προϊόντων, το κόστος συλλογής πληροφοριών σχετικά με κενές θέσεις εργασίας και άλλα (Friedman 1968:8).

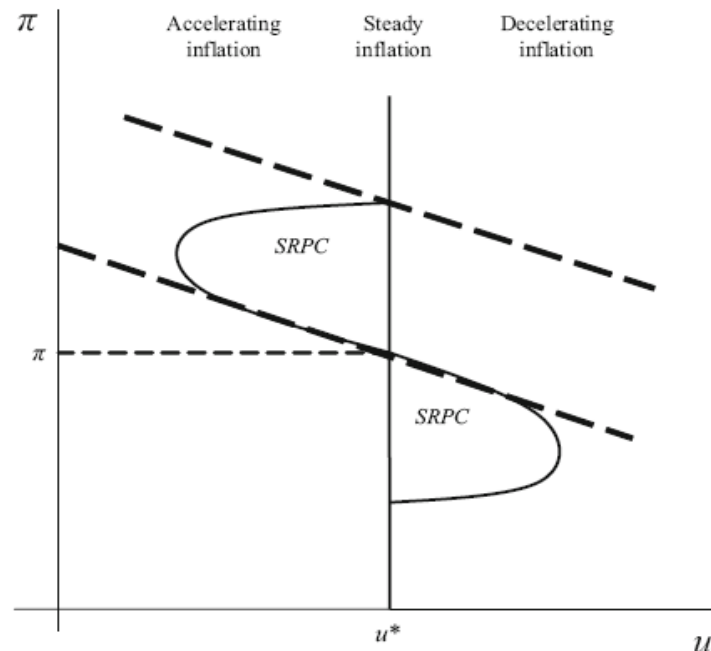
Η φυσική ανεργία αποτελεί μια μακροχρόνια έννοια, η οποία οφείλεται στο ότι ορισμένοι εγγράφονται οικειοθελώς ως άνεργοι είτε διότι επιθυμούν να έχουν αρκετό χρόνο ούτως ώστε να αναζητήσουν την πλέον κατάλληλη για τα προσόντα τους θέση απασχόλησης είτε διότι επιδιώκουν την αξιοποίηση ορισμένων προνομιακών δικαιωμάτων που παρέχουν τα σύγχρονα κράτη πρόνοιας (Friedman 1977:458). Αν το επίπεδο τιμών αυξάνεται με τέτοιο ρυθμό ώστε να είναι προβλέψιμο και γνωστό τόσο στις επιχειρήσεις όσο και στους εργαζόμενους, με τους τελευταίους να λαμβάνουν υπόψη το στοιχείο αυτό όταν διαπραγματεύονται το ύψος του μισθού τους, τότε δεν υφίσταται διάκριση ανάμεσα σε βραχυχρόνια και μακροχρόνια ισορροπία στην αγορά εργασίας. Μ' άλλα λόγια το επίπεδο των μισθών αυξάνεται με τον ίδιο ακριβώς ρυθμό με το επίπεδο των τιμών.

Αν όμως οι νομισματικές αρχές επιθυμώντας τη μείωση της ανεργίας αυξήσουν την προσφορά χρήματος με αποτέλεσμα την επιτάχυνση του πληθωρισμού σε βαθμό μεγαλύτερο από τον προσδοκώμενο, τότε από τη μια οι επιχειρήσεις βλέπουν τα έσοδά τους να αυξάνονται και από την άλλη οι εργαζόμενοι υποφέροντας από την «αυταπάτη του χρήματος»⁶ να μην είναι σε θέση να αντιληφθούν ότι ο πραγματικός τους μισθός μειώθηκε. Οι επιχειρήσεις με την αύξηση των εσόδων τους, αυξάνουν την απασχόληση και οι εργαζόμενοι αποδέχονται να αυξήσουν την προσφορά εργασίας, καθώς παρατηρούν άνοδο του ονομαστικού μισθού και έτσι η ανεργία μειώνεται. Παρόλα αυτά οι εργαζόμενοι κάποια στιγμή κατά τη μακροχρόνια περίοδο θα αντιληφθούν τη μείωση του πραγματικού τους μισθού και θα αιτηθούν αυξήσεις των μισθών τους έτσι ώστε η αγοραστική τους δύναμη να

⁵ Σύμφωνα με το νόμο του Warlas (1834-1910) σε ένα σύστημα γενικής ισορροπίας, αν όλες οι αγορές βρίσκονται σε ισορροπία εκτός από μία και οι προϋπολογισμοί των οικονομικών φορέων ισοσκελίζονται, τότε και η εναπομένουσα αγορά πρέπει να βρίσκεται σε ισορροπία. Για περεταίρω ανάλυση επί του θέματος βλέπε και Screpanti και Zamagni (1993:258 Α τόμος).

⁶ Η αυταπάτη του χρήματος για τους μισθωτούς, προέρχεται από το κλασικό άρθρο του Friedman, M.(1968) "The Role of Monetary Policy" American Economic Review 58(1), pp. 1-17. Στη διεθνή βιβλιογραφία μπορεί να βρεθεί και ως το υπόδειγμα της πλάνης του εργάτη ή το υπόδειγμα της λανθασμένης αντίληψης ή απλά ως ψευδαίσθηση της αξίας του χρήματος.

Διάγραμμα 4: Βραχυχρόνια και μακροχρόνια καμπύλη Phillips

Πηγή: Τσουλφίδης (2004:476).

επανέλθει στο προηγούμενο επίπεδο με επακόλουθο τη μείωση της απασχόλησης και την επαναφορά της ανεργίας στο φυσικό της επίπεδο, με το επίπεδο τιμών τώρα να είναι υψηλότερο. Αν από την άλλη μεριά οι νομισματικές αρχές προβούν σε περιορισμό της προσφοράς χρήματος με αποτέλεσμα την επιβράδυνση του πληθωρισμού, τότε οι επιχειρήσεις παρατηρούν μείωση των εσόδων τους και αύξηση του πραγματικού μισθού με αποτέλεσμα να προβαίνουν σε μείωση της απασχόλησης, ενώ οι εργαζόμενοι το αποδέχονται χωρίς να αντιδρούν για το λόγο ότι τελούν υπό αυταπάτη χρήματος καθώς παρατηρούν μόνο τη μείωση των ονομαστικών τους μισθών και επομένως δεν αποδέχονται οποιεσδήποτε περαιτέρω μειώσεις αυτών. Οι εργαζόμενοι κάποια στιγμή, μακροχρόνια, θα αντιληφθούν την αύξηση των πραγματικών τους μισθών με αποτέλεσμα να αποδεχθούν μειώσεις των ονομαστικών μισθών, έτσι ώστε το ποσοστό ανεργίας να επανέλθει στο φυσικό του επίπεδο, μόνο που ο πληθωρισμός αυτή τη φορά είναι χαμηλότερος. Κατ' αυτόν τον τρόπο σύμφωνα με τους μονεταριστές μακροχρόνια το αποτέλεσμα μιας επεκτατικής νομισματικής πολιτικής θα είναι καθαρά πληθωριστικό και συνάμα αναποτελεσματικό, ενώ το αντίστοιχο αποτέλεσμα από μια περιοριστική νομισματική πολιτική θα είναι αποπληθωριστικό (deflation) αλλά και πάλι μη αποτελεσματικό.

Επομένως, βραχυχρόνια η αντίστροφη σχέση μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας υφίσταται καθώς ο προσδοκώμενος πληθωρισμός δε συμπίπτει με τον πραγματικό (Phelps

1967:257), κάτι που φαίνεται και από το διάγραμμα 4, στο οποίο αναπαρίσταται ο πληθωρισμός (π) στον κάθετο άξονα και η ανεργία (u) στον οριζόντιο, όπου η συνηθισμένη βραχυχρόνια καμπύλη Phillips (SRPC) παριστάνεται με διακεκομμένες γραμμές. Αντίθετα, μακροχρόνια, η σχέση ανάμεσα στον πληθωρισμό και την ανεργία δεν υφίσταται καθώς ο προσδοκώμενος πληθωρισμός συμπίπτει με τον πραγματικό (Phelps 1967:272), κάτι που φαίνεται στο διάγραμμα 4 από την κάθετη στον οριζόντιο άξονα μακροχρόνια καμπύλη Phillips (LRPC), όπου το επίπεδο της ανεργίας εξαρτάται από το ύψος του πραγματικού μισθού το οποίο καθορίζεται από την εξισορρόπηση της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας.

Η συνύπαρξη αυξημένου πληθωρισμού και ανεργίας έδειχνε να ενισχύει τις παραπάνω ερμηνείες των μονεταριστών, ώσπου στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ο μονεταρισμός κατέκτησε ξαφνικά μια απροσδόκητη ακόμη και για τους ίδιους τους μονεταριστές ηγεμονία. Σύμφωνα με τους συγγραφείς Screpanti και Zamagni (1993) ο λόγος για τον οποίο ο μονεταρισμός αναδείχθηκε ως ένα από τα κυρίαρχα οικονομικά ρεύματα ήταν περισσότερο πολιτικός. Συγκεκριμένα, ο μονεταρισμός ήταν ικανός να παράσχει μια απλή θεραπεία για την αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων τα οποία προέκυπταν από τον πληθωρισμό. Η θεραπεία αυτή απαιτούσε τη διακοπή της νομισματικής επέκτασης, ούτως ώστε να επιτευχθεί ο αποπληθωρισμός της οικονομίας και κατά συνέπεια ο περιορισμός των πληθωριστικών επιπτώσεων των κεϋνσιανών πολιτικών. Οι προτάσεις των μονεταριστών άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό έγιναν αποδεκτές από τη πλειονότητα των πολιτικών αρχηγών τουλάχιστον στις δυτικές οικονομίες, παρέχοντας στους τελευταίους το θεωρητικό υπόβαθρο για τη μείωση του πληθωρισμού μέσα από το περιορισμό των κρατικών δαπανών και τη στασιμότητα της οικονομίας.

4.3. Η νεοφιλελεύθερη αφετηρία του μονεταρισμού.

Οι μονεταριστές όπως και η Αυστριακή Σχολή την οποία μελετήσαμε στο κεφάλαιο 2, υποστηρίζουν με απόλυτη σιγουριά ότι το καπιταλιστικό σύστημα είναι εγγενώς υγιές και ότι διαθέτει εσωτερικούς μηχανισμούς οι οποίοι το επαναφέρουν στην ισορροπία κάθε φορά που η οικονομία υφίσταται κάποια εξωγενή διαταραχή. Προκειμένου όμως να συμβεί αυτό απαιτείται η ελεύθερη και χωρίς παρεμβάσεις λειτουργία της αγοράς. Τυχόν υφέσεις σε μια οικονομία οφείλονται σχεδόν αποκλειστικά στις εσφαλμένες οικονομικές πολιτικές των κυβερνήσεων και ιδιαίτερα σε αυτές που σχετίζονται με τον έλεγχο της προσφοράς χρήματος. Επίσης θεωρούν το διευρυμένο κράτος, εμπόδιο στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών και τάσσονται υπέρ του περιορισμού του στις απολύτως απαραίτητες λειτουργίες. Για αυτούς ο μοναδικός ρόλος τον οποίο το κράτος θα πρέπει να αναλάβει είναι αυτός της διαφύλαξης και εδραίωσης της ελεύθερης και απρόσκοπτης λειτουργίας των αγορών (Friedman 1962:40). Κατ' αυτόν τον τρόπο η μόνη κρατική παρέμβαση η οποία δικαιολογείται είναι εκείνη που αποβλέπει στην άρση των εμποδίων που αναχαιτίζουν την ομαλή, δηλαδή ελεύθερη από περιορισμούς λειτουργία της αγοράς.

Για παράδειγμα, οι μονεταριστές θα επιδοκίμαζαν μια κρατική παρέμβαση στο χώρο της αγοράς εργασίας, η οποία θα είχε ως στόχο τη μείωση της ισχύς των εργατικών συνδικάτων. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων που ανήκουν σε εργατικές ενώσεις είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ατελειών στην αγορά εργασίας. Οι συμβάσεις των εργαζόμενων με τους εργοδότες είχαν ως αποτέλεσμα ο ονομαστικός μισθός να γίνει περισσότερο άκαμptos προς τα κάτω, γεγονός που προκαλούσε τόσο πληθωριστικές πιέσεις όσο και αύξηση της ανεργίας (Friedman M. και Friedman R. 1980:234). Ακόμη θεωρούν ότι η αύξηση των κοινωνικών δαπανών και του χρόνου που διαρκούν τα διάφορα ωφελήματα του ταμείου ανεργίας έχουν εμμέσως οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του κατώτατου μισθού. Το τελευταίο αυτό γεγονός έχει οδηγήσει στην επιμήκυνση του χρόνου αναζήτησης εργασίας από τη μεριά των εργαζομένων με αποτέλεσμα τη συνακόλουθη αύξηση της ανεργίας.

Επιπρόσθετα, οι μονεταριστές θεωρούν ότι μακροχρόνια το χρήμα είναι ουδέτερο, πράγμα που σημαίνει ότι η άσκηση ενεργούς νομισματικής πολιτικής κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις μπορεί να επηρεάσει την οικονομία μόνο βραχυχρόνια. Βέβαια, από την άλλη μεριά δέχονται ότι η άσκηση λανθασμένης νομισματικής πολιτικής είναι ικανή να επιφέρει στο σύνολο της οικονομίας καταστροφικά αποτελέσματα. Επίσης, υποστηρίζουν ότι μακροχρόνια το αποτέλεσμα μιας επεκτατικής δημοσιονομικής ή νομισματικής πολιτικής

είναι καθαρά πληθωριστικό. Έτσι, προκειμένου να μην υπάρχουν πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία προτείνουν την αύξηση της προσφοράς χρήματος με έναν σταθερό ετήσιο ρυθμό, ο οποίος δε θα ξεπερνά τη μακροχρόνια αύξηση του πραγματικού Α.Ε.Π (Brunner και Meltzer 1968:21). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μονεταριστές και ειδικότερα ο Friedman έχουν υποστηρίξει κατά καιρούς διάφορες ακραίες προτάσεις. Μερικές από αυτές αφορούν την κατάργηση της νομοθεσίας περί κατώτατων μισθών, του ελέγχου των ενοικίων, των αγροτικών και άλλων επιδοτήσεων, της φορολογίας των εταιρικών κερδών, της προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος, της τήρησης ενός ποσοστού υποχρεωτικών διαθεσίμων των εμπορικών τραπεζών στην Κεντρική Τράπεζα, της δημόσιας εκπαίδευσης και άλλα (Τσουλφίδης 2004:503).

4.4. Ο βραχύβιος θρίαμβος του μονεταρισμού.

Ο μονεταρισμός γνώρισε μεγάλη επιτυχία, τόσο σε ακαδημαϊκούς όσο και σε πολιτικούς κύκλους μετά το 1975 και κατά τη δεκαετία του 1980. Το γεγονός αυτό οφείλεται από τη μια στο ότι βάσισε την ανάλυσή του στο υπόδειγμα *IS-LM* και επομένως βασιζόταν στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο με την Κεϋνσιανή Σχολή, η οποία την περίοδο εκείνη ήταν κυρίαρχη και από την άλλη στο ότι κατάφερε να δώσει περισσότερο αξιόπιστες απαντήσεις σχετικά με το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, ενώ ταυτόχρονα τόνισε τη σημασία του ελέγχου της προσφοράς χρήματος από τις νομισματικές αρχές (Τσουλφίδης 2004:497).

Οι μονεταριστές κατά τη δεκαετία του 1970 είχαν πολλές επιτυχείς προβλέψεις, χρησιμοποιώντας απλά μοντέλα⁷ σε αντίθεση με τα αντίστοιχα των κεϋνσιανών τα οποία αποτελούνταν από εκατοντάδες εξισώσεις, στα οποία οι πρώτοι έδειξαν ότι οι νομισματικές μεταβλητές υπερέχουν έναντι των δημοσιονομικών. Παρόλα αυτά η συνεχής αύξηση του πληθωρισμού έκανε πολλούς οικονομολόγους επιφυλακτικούς ως προς την ιδέα της σταθερής αύξησης της προσφοράς χρήματος, την οποία ενστερνίζονταν οι μονεταριστές. Τα περισσότερα εμπειρικά δεδομένα της εποχής καταδείκνυαν την παράλληλη αύξηση του πληθωρισμού και της προσφοράς χρήματος (βλέπε διαγράμματα 2 και 3).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 το Fed υιοθέτησε μονεταριστικές πολιτικές που είχαν ως στόχο νομισματικές μεταβλητές. Πιο συγκεκριμένα, προκειμένου να περιορίσει τον συνεχώς αυξανόμενο πληθωρισμό, αύξησε το διατραπεζικό επιτόκιο (federal funds rate), ενώ λίγο αργότερα κατάφερε να μειώσει το ρυθμό αύξησης της προσφοράς χρήματος. Πράγματι, οι πολιτικές αυτές πέτυχαν τη μείωση του ρυθμού αύξησης του πληθωρισμού, με κόστος όμως την εμφάνιση μιας παρατεταμένης στασιμότητας τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στον υπόλοιπο κόσμο, η οποία εκδηλώθηκε με τη μείωση των επενδύσεων και την αύξηση της ανεργίας (Krugman και Obstfeld 2000:393).

Οι μονεταριστές τήρησαν αποστάσεις από τις πρακτικές των νομισματικών αρχών υποστηρίζοντας ότι ο έλεγχος της προσφοράς χρήματος δεν ήταν ο ενδεδειγμένος (Friedman 1984). Στο μεταξύ όμως η κοινή γνώμη των περισσότερων δυτικών κρατών αντιδρούσε έντονα στις πολιτικές των νομισματικών αρχών, οι οποίες οδήγησαν την παγκόσμια οικονομία στο κυκεώνα της μεγαλύτερης ύφεσης μετά από αυτή της δεκαετίας του 1930. Το αποτέλεσμα ήταν οι νομισματικές πολιτικές να παραγκωνιστούν, καθώς οι περισσότεροι

⁷ Για περεταίρω ανάλυση σχετικά με τα κυριότερα μοντέλα των μονεταριστών, βλέπε και Friedman, M. and A. Schwartz (1962). "A Monetary History of the United States, 1867-1960." Princeton, Princeton University Press, Friedman, M. (1961). "The Lag in Effect of Monetary Policy" Journal of Political Economy 69(5):447-466.

πολιτικοί ηγέτες δεν ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν το πολιτικό κόστος της ύφεσης. Επίσης, η απορρύθμιση (deregulation) του πιστωτικού συστήματος, καθώς και η υιοθέτηση καινοτομιών σ' αυτό οδήγησε σε αυξημένη μεταβλητότητα των νομισματικών μεγεθών γεγονός που προκάλεσε την εξασθένηση της στενής σχέσης που υπήρχε ανάμεσα στις νομισματικές μεταβλητές και την πραγματική οικονομία (Τσουλφίδης 2004:483). Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία έντονων διακυμάνσεων στην ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος, γεγονός που εξασθένησε την αξιοπιστία των μονεταριστικών προβλέψεων.

Η σφιχτή νομισματική πολιτική μέσω της μείωσης της προσφοράς χρήματος που πρότειναν οι μονεταριστές οδήγησε πολλούς οικονομολόγους στον προβληματισμό σχετικά με την ικανότητα των πολιτικών αυτών, με επακόλουθο τη μείωση της δημοτικότητας του μονεταρισμού. Παρόλα αυτά οι συνεισφορές των μονεταριστών υπήρξαν σε μεγάλο βαθμό αξιόλογες για την οικονομική επιστήμη. Η πρώτη τους μεγάλη συνεισφορά ήταν ότι κατάφεραν να δώσουν αξιόπιστες απαντήσεις σχετικά με το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού απορρίπτοντας τη βραχυχρόνια καμπύλη Phillips, η οποία έδειχνε ότι η σχέση ανάμεσα σε πληθωρισμό και ανεργία είναι ανταγωνιστική. Η δεύτερη μεγάλη συνεισφορά των μονεταριστών ήταν ότι τόνισαν το σημαντικότερο ρόλο που διαδραματίζουν οι προσδοκίες στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, μια έννοια η οποία αποτελεί πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης μακροοικονομικής θεωρίας. Η μεγαλύτερη όμως επίδραση των μονεταριστών ήταν η ιδέα της ελάχιστης κρατικής παρέμβασης, η οποία έχει υιοθετηθεί από τις περισσότερες σύγχρονες σχολές μακροοικονομικής σκέψης. Αυτό που κατάφεραν να αποδείξουν είναι ότι στις σύγχρονα οργανωμένες οικονομίες η αποτελεσματικότητα των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών είναι πολύ πιο περιορισμένη απ' ό τι πίστευαν οι οικονομολόγοι πριν την εμφάνιση του μονεταρισμού (Nelson και Schwartz 2008:846). Τέλος, οι μονεταριστές και κυρίως ο Friedman, μέσα από μια πλειάδα άρθρων και βιβλίων διαμόρφωσαν τα ουσιώδη στοιχεία του νεοφιλελευθερισμού (Τσουλφίδης 2004:503), ενός δόγματος που αποτελούσε τη συνέχεια των ιδεών του F.A.Hayek και της Αυστριακής Σχολής οικονομικής σκέψης και το οποίο τάσσονταν υπέρ της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών.

4.5. Η Νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία.

Η οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1970 άνοιξε το δρόμο σε νέες μακροοικονομικές θεωρίες, καθώς η κεϋνσιανή ορθοδοξία η οποία κυριαρχούσε μέχρι τότε τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Εκείνη τη περίοδο ο μονεταρισμός κατάφερε να αναδυθεί και να κατακτήσει το πεδίο της μακροοικονομικής, όμως λίγο αργότερα οι ερμηνείες τις οποίες προσέφερε αποδείχθηκαν ανεπαρκείς. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ήρθε στο προσκήνιο η νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία⁸, μέσα από τις πρωτοποριακές εργασίες των Robert E. Lucas Jr.⁹ (1937-), Thomas J. Sargent (1943-) και Neil Wallace (1939-), η οποία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τη μονεταριστική σχολή, καθώς διατηρούσε τον ίδιο συντηρητικό προσανατολισμό μ' αυτή (Τσουλφίδης 2004:507).

Θεμελιωτής της νέας αυτής σχολής υπήρξε ο Lucas, ο οποίος ξεκίνησε ως μονεταριστής, όντας μαθητής του Friedman στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Πολύ γρήγορα όμως οι εργασίες του διαφοροποίησαν την προσέγγισή του απ' την αντίστοιχη των μονεταριστών, καθώς εισήγαγε ορισμένες έννοιες οι οποίες θα αποτελούσαν τον κορμό μιας νέας προσέγγισης. Χαρακτηριστική είναι η έννοια της καμπύλης προσφοράς Lucas την οποία ανέπτυξε από κοινού με τον L.Rapping (1934-1991), όπου σύμφωνα με την πρώτη ερμηνεία η οποία αναφέρεται στην αγορά εργασίας, οι αποφάσεις των οικονομικών φορέων (εργαζόμενοι, επιχειρήσεις) αντανακλούν μια αριστοποιητική συμπεριφορά, όπου οι πρώτες διαμορφώνονται με βάση τις σχετικές τιμές του πραγματικού μισθού και του προϊόντος (Lucas και Rapping 1969). Η δεύτερη ερμηνεία την οποία απέδωσε ο Lucas σε άρθρα του το 1972 και το 1973 αναφέρεται στην αγορά προϊόντος, όπου οι επιχειρήσεις γνωρίζουν μόνο την τιμή του δικού τους προϊόντος με ακρίβεια, ενώ το γενικό επίπεδο τιμών το γνωρίζουν με κάποια υστέρηση. Κατά αυτό τον τρόπο σε περιόδους πληθωρισμού οι επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από διστακτικότητα όσον αφορά τις αποφάσεις τους σχετικά με το επίπεδο της προσφερόμενης ποσότητας.

Μια άλλη έννοια η οποία αποτέλεσε θεμέλιο της νέας μακροοικονομικής θεωρίας είναι αυτή των «ορθολογικών προσδοκιών», η οποία διατυπώθηκε αρχικά από τον J.Muth (1930-2005) το 1961, αλλά έγινε γνωστή μία δεκαετία αργότερα από τους Lucas, Sargent και

⁸ Την ονομασία αυτή δεν την ενστερνίζονται όλοι οι συγγραφείς. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τους Screpanti και Zamagni (2004) ο όρος νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία είναι υπερβολικός και ο πιο κατάλληλος γι' αυτούς όρος είναι νεομονεταρισμός. Στην παρούσα εργασία ακολουθείται ο πρώτος όρος ο οποίος καθιερώθηκε από το άρθρο του Sargent (1979).

⁹ Ο Lucas έλαβε βραβείο Νόμπελ το 1995 για τη γενικότερη συνεισφορά του στο τομέα της μακροοικονομικής.

Wallace. Σύμφωνα μ' αυτή οι προσδοκίες τόσο των επιχειρήσεων όσο και των εργαζομένων είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η σχετική οικονομική θεωρία (Muth 1961:315). Η υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών είναι η ίδια με την υπόθεση της «τέλειας πρόβλεψης» με τη μόνη διαφορά ότι λαμβάνει υπόψη και διάφορες εξωγενείς διαταράξεις (random shocks) που δεν είναι προβλέψιμες. Κατά αυτό τον τρόπο οι λεγόμενοι «νέοι κλασικοί οικονομολόγοι» βασισμένοι στην υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι βραχυχρόνια η καμπύλη Phillips δεν υφίσταται, ενώ μακροχρόνια είναι κάθετη, γεγονός που σημαίνει ότι οποιαδήποτε συστηματική οικονομική πολιτική θα είναι αναποτελεσματική. Εάν για παράδειγμα οι νομισματικές αρχές αναγγείλουν τις αποφάσεις τους ή αν τις ακολουθήσουν χωρίς να τις ανακοινώσουν αλλά βασιστούν σε ένα υπόδειγμα που είναι γνωστό στους οικονομικούς φορείς, τότε οι τελευταίοι θα προβλέψουν αμέσως τα αποτελέσματα της πολιτικής αυτής (Sargent και Wallace 1975).

Επιπρόσθετα, οι νέοι κλασικοί οικονομολόγοι προκειμένου να εξηγήσουν τις διακυμάνσεις του επιχειρηματικού κύκλου θεώρησαν ότι οι τιμές μπορούν να εκκαθαρίσουν τις αγορές κάθε στιγμή, πράγμα που σημαίνει ότι οι πρώτες είναι πλήρως ελαστικές τιμές ισορροπίας, πρόταση που έρχεται σε αντίθεση με την ερμηνεία των κεϋνσιανών περί ύπαρξης ατελειών στις αγορές. Συγκεκριμένα, μια μη προβλέψιμη απόφαση με πληθωριστικά αποτελέσματα από μέρους της κυβέρνησης θα προκαλέσει γενική αύξηση των τιμών. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι λόγω ατελών πληροφοριών θεωρούν ότι αυξάνεται η ζήτηση για αγαθά και εργασία με αποτέλεσμα να αυξάνουν το παραγόμενο προϊόν και την απασχόληση (Lucas 1973). Αργότερα όμως όταν οι οικονομικοί φορείς αντιληφθούν το σφάλμα στο οποίο περιέπεσαν, αναθεωρούν τις αποφάσεις τους και μειώνουν το επίπεδο της παραγωγής επαναφέροντάς το στο φυσικό του επίπεδο. Επομένως, η οικονομική πολιτική μπορεί να είναι αποτελεσματική μόνο βραχυχρόνια και μόνο αν δεν είναι προβλέψιμη. Οποιοσδήποτε λοιπόν διακυμάνσεις στο συνολικό προϊόν οφείλονται στην ατελή πληροφόρηση των οικονομικών φορέων, η οποία προκαλείται από εξωγενείς διαταραχές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η συνεισφορά της νέας κλασικής μακροοικονομικής δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να περιφρονείται. Η συγκεκριμένη σχολή κατάφερε να προσθέσει αρκετές έννοιες στον εξοπλισμό του σύγχρονου θεωρητικού οικονομολόγου, όπως αυτές που αφορούν την ενδογενή διαμόρφωση των προσδοκιών και τις διαδικασίες επεξεργασίας και διάδοσης της πληροφορίας (Screpanti και Zamagni 2004:226 Β τόμος). Η σημαντικότερη όμως συνεισφορά σχετίζεται με τη κριτική που άσκησε ο Lucas (1976), η οποία αναφέρει ότι δε μπορούμε να προβούμε σε αποτίμηση μιας οικονομικής πολιτικής με τη βοήθεια

οικονομετρικών υποδειγμάτων καθώς οι παράμετροι αυτών μεταβάλλονται όσο οι οικονομικοί φορείς προσαρμόζουν τις προσδοκίες τους σχετικά με το οικονομικό περιβάλλον.

Τέλος, η νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία μαζί με τη μονεταριστική σχολή είχαν γίνει ιδιαίτερα αποδεκτές κατά τη δεκαετία του 1980· σε μικρότερο βαθμό βέβαια η πρώτη. Από τη μια, οι ιδέες του Friedman και των μονεταριστών παρείχαν το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο βασίζονταν η φιλοσοφία των οικονομικών πολιτικών τόσο του Reagan όσο και της Thatcher, ενώ από την άλλη οι θεωρητικές προσεγγίσεις των νέων κλασικών οικονομολόγων αιτιολογούσαν τις πολιτικές αυτές, που ως κύριο μέλημα είχαν την όλο και μικρότερη παρέμβαση του κράτους στην οικονομία.

5. Η νεοφιλελεύθερη πολιτική των Thatcher και Reagan κατά τη δεκαετία του 1980.

5.1. Η οικονομική πολιτική της Margaret Thatcher στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Στις περισσότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής η ύφεση που ξεκίνησε με την άνοδο των τιμών του πετρελαίου το 1973 σηματοδότησε το τέλος των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών των προηγούμενων τριών δεκαετιών. Οι κεϋνσιανές πολιτικές σε δημοσιονομικό και νομισματικό επίπεδο, οι οποίες έδειχναν μέχρι την περίοδο εκείνη ότι μπορούσαν να αποτελέσουν τη λύση για οποιοδήποτε οικονομικό πρόβλημα, φάνηκαν αδύναμες στο να ανταπεξέλθουν στη νέα οικονομική πραγματικότητα. Σαν να μην έφτανε αυτό, το κεϋνσιανό δόγμα χαρακτηρίστηκε ως ο κύριος υπεύθυνος για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η διεθνής οικονομία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970.

Η αλλαγή στο παγκόσμιο πολιτικοοικονομικό προσκήνιο ήρθε το 1979 με τη νίκη του βρετανικού συντηρητικού κόμματος στις βουλευτικές εκλογές της 4^{ης} Μαΐου. Στόχος της νέας κυβέρνησης και της πρωθυπουργού M. Thatcher¹ (1925-) ήταν η αντιμετώπιση της βρετανικής ύφεσης και η καταπολέμηση του ραγδαία αυξανόμενου πληθωρισμού που είχε γίνει ακόμη πιο έντονος με τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, μέσω ενός φιλόδοξου προγράμματος που εναντιώνονταν στις προηγούμενες πολιτικές των σοσιαλδημοκρατών του εργατικού κόμματος (Burton 1987:22).

Η προηγούμενη κυβέρνηση του James Callaghan² λίγα χρόνια νωρίτερα, η οποία δεν είχε καταφέρει να εξασφαλίσει την πλειοψηφία των βουλευτικών εδρών, προκειμένου να αντιμετωπίσει την αυξανόμενη ανεργία και να ανακουφίσει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού που βαλλόταν από την έντονη ύφεση, προέβη σε μια σειρά κεϋνσιανού τύπου πολιτικών³, οι οποίες αύξησαν το δημόσιο χρέος της Βρετανίας (Seldon και Hickson 2004:288). Τελικά, οι θεραπείες τις οποίες εισήγαγε το εργατικό κόμμα αντίθετα από τους αρχικούς στόχους, ανέδειξαν όλες τις αδυναμίες της βρετανικής οικονομίας και έδειξαν ότι οι συγκεκριμένες πολιτικές δεν ήταν ικανές να διαχειριστούν το ακανθώδες πρόβλημα του στασιμοληθωρισμού.

¹ Η Margaret Thatcher διαδέχτηκε στην ηγεσία του συντηρητικού κόμματος τον Edward Heath στις 11 Φεβρουαρίου του 1975.

² Ο James Callaghan (1912-2005) διετέλεσε πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας από τον Απρίλιο του 1976 έως το Μάιο του 1979.

³ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Inner Urban Areas Act το 1978, το οποίο προέβλεπε την επιδότηση των βιομηχανιών που αντιμετώπιζαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, το Housing Act το 1977 που προέβλεπε τη παροχή στέγης σε άπορους και το Education Act το 1977 που στόχευε στην αύξηση των κρατικών επιχορηγήσεων για τη δημιουργία δημόσιων σχολείων.

Από την άλλη μεριά, η οικονομική πολιτική της Thatcher ήταν βαθύτατα επηρεασμένη από την πολιτική φιλοσοφία του Hayek και τη μονεταριστική οικονομική σκέψη του M.Friedman. Η Thatcher έθεσε ως κύριο στόχο τη μείωση του πληθωρισμού και στράφηκε σε πολιτικές που στόχευαν στην απελευθέρωση των αγορών μέσω της κατάργησης όλων εκείνων των ρυθμίσεων που οδηγούσαν σε ακαμψία τις τιμές και τους μισθούς (Buiter και Miller 1981:315). Πρώτο μέλημα της συντηρητικής κυβέρνησης προκειμένου να πετύχει τον παραπάνω στόχο ήταν η ενδυνάμωση της οικονομίας από την πλευρά της προσφοράς (supply side). Κάτι τέτοιο κατέστη δυνατό μέσα από μια σειρά δημοσιονομικών μέτρων, τα οποία περιλάμβαναν τη μεταβολή του ισχύοντος φορολογικού συστήματος, τον αυστηρό έλεγχο των κρατικών δαπανών, την ιδιωτικοποίηση ορισμένων εθνικοποιημένων βιομηχανιών και την τροποποίηση της εργασιακής νομοθεσίας που ίσχυε μέχρι και εκείνη την περίοδο. Κατά αυτόν τον τρόπο, η βραχυχρόνια σταθεροποίηση του συνολικού προϊόντος, η αύξηση της απασχόλησης και η ανάκαμψη του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, εσκεμμένα τέθηκαν σε δεύτερη μοίρα καθώς προϋπόθεση για την οικονομική ανάκαμψη αποτελούσε η μείωση του ραγδαία αυξανόμενου πληθωρισμού (Buiter και Miller 1981:316).

Τη 12^η Ιουνίου του 1979, ο τότε υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας Geoffrey Howe ανακοίνωσε τη μείωση των ποσοστών φορολόγησης του εισοδήματος και την αντίστοιχη αύξηση των έμμεσων φόρων κατανάλωσης σε μια προσπάθεια να τονωθεί η προσφορά από μέρους των επιχειρήσεων (Darby και Lothian 1982:27). Συγκεκριμένα, η άμεση φορολόγηση μειώθηκε κατά μέσο όρο στο σύνολο του πληθυσμού από 32% που ίσχυε μέχρι πριν σε 23%, ενώ η αντίστοιχη μείωση για τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια ήταν από 83% σε 40%. Από την άλλη μεριά, προκειμένου να αντισταθμιστεί το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού, οι έμμεσοι φόροι αυξήθηκαν από 8% σε 15 % με τα είδη πολυτελείας να σημειώνουν αύξηση από 12,5 % σε 15%. (Buiter και Miller 1981:316). Στόχος της κυβέρνησης με τη μεγαλύτερη φορολογική μείωση στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια και την αύξηση των έμμεσων φόρων στα είδη κατανάλωσης ήταν η παροχή κινήτρων στον επιχειρηματικό κόσμο προκειμένου να τονωθεί η προσφορά αγαθών και υπηρεσιών (Darby και Lothian 1982:27).

Όσον αφορά τις κρατικές δαπάνες, η κυβέρνηση της Thatcher προέβη σε εκτεταμένες περικοπές για τη μείωση του κυβερνητικού ελλείμματος και του δημόσιου δανεισμού, ως μια προσπάθεια τόνωσης του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας. Συγκεκριμένα, επιβάλλοντας ανώτατα όρια στις κρατικές δαπάνες (cash limits) του στενού δημόσιου τομέα κατάφερε να επιτύχει σε σημαντικό βαθμό την εξυγίανση του δημόσιου προϋπολογισμού και να μειώσει την υπερβολική κατανάλωση του κρατικών φορέων (Reitan 2003:30). Χαρακτηριστική ήταν

η μείωση των μεταβιβαστικών πληρωμών και των διαφόρων επιδομάτων πρόνοιας που είχαν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό από τις προηγούμενες εργατικές κυβερνήσεις, ως μια προσπάθεια των τελευταίων να ανακουφίσουν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, η οποία τελικά οδήγησε στην περαιτέρω αύξηση του ελλείμματος (Fry 1984:330). Επίσης, οι κοινωνικές παροχές για εκπαίδευση και στέγαση σημείωσαν σημαντική πτώση, ως μια προσπάθεια να τονωθεί η επιχειρηματικότητα σ' αυτούς τους δύο τομείς, καθώς σύμφωνα με το συντηρητικό κόμμα ο δημόσιος τομέας παραγκώνιζε σε μεγάλο βαθμό την ιδιωτική πρωτοβουλία. Σε γενικές γραμμές το κράτος πρόνοιας το οποίο κατείχε ένα σημαντικό κομμάτι του κρατικού προϋπολογισμού και το οποίο διευρύνονταν συνεχώς κατά τη διάρκεια των προηγούμενων μεταπολεμικών δεκαετιών, με την παροχή επιδομάτων σε όλο και περισσότερες κοινωνικές ομάδες περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό αυξάνοντας ακόμη περισσότερο της ήδη υπάρχουσες ανισότητες στο πραγματικό εισόδημα (Krieger 1987).

Προς την κατεύθυνση της δημοσιονομικής εξυγίανσης ήταν και το αναμφισβήτητο φιλόδοξο πρόγραμμα των ιδιωτικοποιήσεων της Thatcher, το οποίο εντάθηκε κατά τα τελευταία χρόνια της πρωθυπουργίας της. Το «πείραμα της Thatcher», όπως ονομάστηκε το εκτενές αυτό πρόγραμμα που αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τις πολιτικές ιδιωτικοποίησης στον υπόλοιπο κόσμο (Burton 1987), είχε σκοπό να αντιστρέψει το μεγάλο κύμα κρατικοποιήσεων που είχε σημειωθεί κατά τις προηγούμενες δεκαετίες στη Βρετανία (Gamble 1988:4). Συγκεκριμένα, περιλάμβανε την αποκρατικοποίηση (denationalization) των περισσότερων κρατικών βιομηχανιών και επιχειρήσεων, την πώληση κρατικών περιουσιακών στοιχείων, την επιβολή αντιτίμων σε ορισμένες κρατικές υπηρεσίες οι οποίες μέχρι τότε παρέχονταν δωρεάν και τη σύναψη συμβάσεων μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικών εταιριών για τη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται από το κράτος ή ζητούνται από το κοινό (contracting out) (Bishop και Kay 1989:645). Στόχος των παραπάνω ήταν η βελτίωση της αποτελεσματικότητας σε όρους παραγωγικότητας της εργασίας⁴, η μικρότερη ανάμειξη του κράτους στο βιομηχανικό τομέα παραγωγής, η μείωση των δανειακών υποχρεώσεων του δημοσίου τομέα⁵, ο περιορισμός της διαπραγματευτικής δύναμης των εργατικών ενώσεων και η παροχή κινήτρων για την απόκτηση εταιρικών μετοχών ούτως ώστε να ενισχυθούν τα εξασθενημένα κεφάλαια των βρετανικών επιχειρήσεων (Marsch 1991).

⁴ Ο όρος παραγωγικότητα της εργασίας σχετίζεται με το ύψος των αγαθών και υπηρεσιών που παράγει ένας εργάτης σε δεδομένο χρονικό διάστημα. Η παραγωγικότητα της εργασίας συχνά ταυτίζεται με τη μέση παραγωγικότητα και εξαρτάται από το επίπεδο του χρησιμοποιούμενου κεφαλαίου. Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε και Nicholson (2005:271 Α τόμος).

⁵ Οι δανειακές υποχρεώσεις του δημοσίου τομέα αναφέρονται στην αγγλική βιβλιογραφία ως «public sector borrowing requirement» και σχετίζονται με το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού μιας χώρας.

Για το συντηρητικό κόμμα οι ιδιωτικοποιήσεις ήταν ο μοναδικός τρόπος, ούτως ώστε να επιτευχθεί η αύξηση του ανταγωνισμού. Ορισμένοι κλάδοι στους οποίους δραστηριοποιούνταν το κράτος, όπως οι βιομηχανίες παραγωγής φυσικού αερίου, νερού και ηλεκτρισμού (British Gas, Regional Water Authorities και Electricity Supply Industry-βλέπε Πίνακα 3) αποτελούσαν φυσικά μονοπώλια, τα οποία δημιουργούσαν στρεβλώσεις στη λειτουργία των συγκεκριμένων αγορών. Κατά αυτόν τον τρόπο οι ιδιωτικοποιήσεις θα αύξαναν τον ανταγωνισμό, καθώς θα επέτρεπαν την είσοδο ανταγωνιστών, γεγονός που θα οδηγούσε στην αύξηση της παραγωγικής αποτελεσματικότητας στους κλάδους αυτούς (Bishop και Kay 1989:644).

Πίνακας 3: Οι μεγαλύτερες κρατικές εταιρίες που ιδιωτικοποιήθηκαν και οι ημερομηνίες των γεγονότων που κατέστησαν δυνατή την επιβολή των κυβερνητικών μέτρων.

Company	Privatization date	Date of reorientation
British Airports Authority (BAA)	July 1987	1986 (Airports Act)
British Airways (BA)	February 1987	1982 (reorganization into 3 divisions)
British Coal (BC)	—	1985 (end of strike and Coal Industry Act)
British Gas (BG)	December 1986	1982 (Oil & Gas (Enterprise) Act)
British Rail (BR)	—	1981 (reorganization of railways into 5 divisions)
British Steel (BSC)	—	1980 (end of strike, new management)
British Telecom (BT)	November 1984	1984 (Telecom privatized)
Electricity supply industry (ESI)	—	1983 (Energy Act)
North of Scotland Hydroelectric Board (NSHEB)	—	1983 (Energy Act)
South of Scotland Hydroelectric Board (SSHEB)	—	1983 (Energy Act)
London Regional Transport (LRT)	—	1986 (competition in local bus services starts following Transport Act 1985)
Post Office: posts	—	1981 (reorganization into 3 divisions)
Regional water authorities (RWA)	—	1983 (Water Act)
Scottish Transport Group (STG)	—	1986 (Competition in bus services starts following Transport Act 1985)

Πηγή: Haskel και Szymanski (1993:169).

Βέβαια για να δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα, ώστε να καταστούν δυνατές οι αποκρατικοποιήσεις, η συντηρητική κυβέρνηση έπρεπε να εφαρμόσει μια σειρά μέτρων τα οποία στόχευαν στην κατάργηση των ήδη υπαρχόντων ρυθμίσεων (deregulation) που εμπόδιζαν τις προς τα κάτω μεταβολές των τιμών και των μισθών⁶ και οδηγούσαν στην περαιτέρω αύξηση του πληθωρισμού. Κατά αυτόν τον τρόπο κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας της Thatcher έλαβε χώρα μια σειρά νόμων (acts), οι οποίοι τροποποιούσαν το ήδη υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο σε κάθε κλάδο που ίσχυε με ελάχιστες εξαιρέσεις από τα μέσα της δεκαετίας του 1940 (Gamble 1988:1) και το οποίο ρύθμιζε τις εργασιακές συμβάσεις μεταξύ δημοσίου και εργαζομένων (βλέπε Πίνακα 3). Στόχος της κυβέρνησης ήταν η μείωση της επιρροής των εργατικών συνδικάτων στον καθορισμό των απολαβών, ούτως ώστε οι μισθοί και οι τιμές να μην παρουσιάζουν ακαμψίες και το ύψος τους να καθορίζεται μέσα από τη λειτουργία της αγοράς (Krieger 1987:179). Συνεπώς, με τους νόμους αυτούς θα παρέχονταν τα κατάλληλα κίνητρα στους ιδιώτες για τη λήψη επιχειρηματικής δράσης, πράγμα που θα οδηγούσε σε ανάκαμψη το συνολικό προϊόν.

Πέρα από τα αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα που ελήφθησαν, το συντηρητικό κόμμα προκειμένου να καταφέρει να περιορίσει τον αυξανόμενο πληθωρισμό ακολούθησε σφιχτή νομισματική πολιτική επιδιώκοντας τον έλεγχο της προσφοράς χρήματος από την Κεντρική Τράπεζα. Το έτος 1980 το βρετανικό υπουργείο οικονομικών και η Κεντρική Τράπεζα ανακοινώνουν από κοινού ότι ο έλεγχος της προσφοράς χρήματος θα πραγματοποιηθεί με βάση το ύψους του επιτοκίου και το μέγεθος των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση της Thatcher εξήγγειλε ότι ο έλεγχος του επιτοκίου θα επιτευχθεί μέσα από διαδικασίες ανοιχτής αγοράς, ιδίως στα κρατικά χρεόγραφα (treasury bills) και μέσω της μεταβολής του ελάχιστου ποσοστού δανεισμού, το οποίο αφορά τον ελάχιστο ρυθμό με τον οποίο η Κεντρική Τράπεζα δανείζει χρήματα στην αγορά. Από την άλλη μεριά ο έλεγχος των δανειακών υποχρεώσεων του δημόσιου τομέα θα γινόταν εφικτός μέσα από τη μεταβολή των φόρων και των κρατικών δαπανών (Buiter και Miller 1981:334). Κύριος στόχος της περιοριστικής αυτής νομισματικής πολιτικής ήταν η ενδυνάμωση της στερλίνας, η αξία της οποίας κατά τα προηγούμενα χρόνια μειωνόταν συνεχώς λόγω του αυξανόμενου πληθωρισμού.

⁶ Ουσιαστικά αναφερόμαστε στις ακαμψίες τιμών και μισθών.

5.2. Η οικονομική πολιτική του Ronald Reagan στις Η.Π.Α.

Η νίκη του R.Reagan στις προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου 1980 σηματοδότησε το τέλος της εποχής κατά την οποία η κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία, η αναδιανομή του εισοδήματος και οι κρατικές δαπάνες για δημόσιες παροχές αποτελούσαν εθνική προτεραιότητα. Όπως η Βρετανίδα ομόλογός του M.Thatcher έτσι και ο αμερικανός πρόεδρος ακολούθησε μια σειρά οικονομικών πολιτικών οι οποίες ήταν σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένες από τις μονεταριστικές ιδέες του M.Friedman⁷. Στόχος του αρχικού προγράμματος του νέου προέδρου ήταν ο περιορισμός των κρατικών δαπανών, οι φορολογικές περικοπές, η καταπολέμηση του πληθωρισμού και η ιδιωτικοποίηση και απορρύθμιση διαφόρων κλάδων της οικονομίας (Meltzer 1988:528).

Αρχικά ο Reagan προσπαθώντας να επιτύχει τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος το οποίο είχε αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό κατά τις προηγούμενες δύο δεκαετίες τόσο λόγω του πολέμου στο Βιετνάμ όσο και λόγω του φιλόδοξου προγράμματος κοινωνικών παροχών⁸ του L.Johnson ακολούθησε πολιτικές που επιδίωκαν την όλο και μικρότερη ανάμειξη του κράτους στην οικονομία. Προς την κατεύθυνση αυτή, πρωταρχικός στόχος του προέδρου ήταν ο περιορισμός και ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του κράτους πρόνοιας, το οποίο είχε ξεκινήσει στις Η.Π.Α. στα μέσα του 1930 με το νόμο περί κοινωνικής ασφάλισης (social security act) και είχε επεκταθεί σε σημαντικό βαθμό κατά τη διάρκεια της προεδρίας των δημοκρατικών Kennedy και Johnson (O'Connor 1998:38). Τόσο ως κυβερνήτης όσο και ως πρόεδρος, ο Reagan υποστήριζε ότι η αιτία της οικονομικής στασιμότητας είναι οι υψηλοί φόροι της κυβέρνησης, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν οι κοινωνικές παροχές, οι οποίες υπονόμευαν το κίνητρο για εργασία και ενθάρρυναν την εξάρτηση των πολιτών από το κράτος⁹ (Palmer και Sawhill 1984). Κάτι τέτοιο θα γινόταν εφικτό με την επιβολή περισσότερων προϋποθέσεων και κριτηρίων στη λήψη των κοινωνικών επιδομάτων καθώς και μέσω της μείωσης των παρεχόμενων ποσών για μεταβιβαστικές πληρωμές (O'Connor 1998:58).

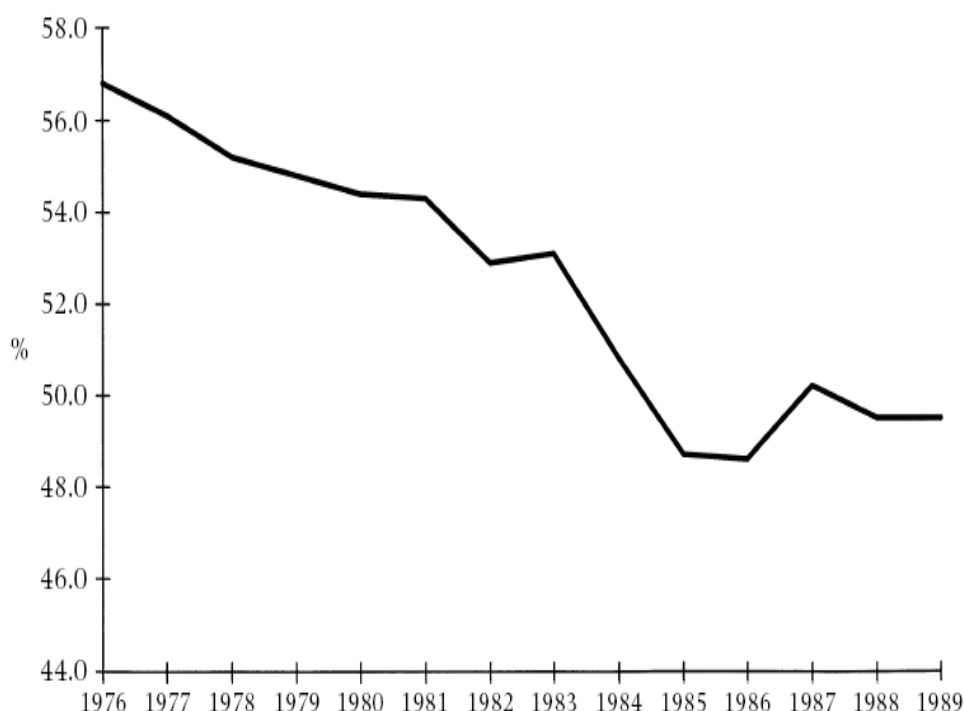
Συγκεκριμένα, το ρεπουμπλικανό κόμμα μείωσε τα επιδόματα ανεργίας κατά 32%, τις δαπάνες για κρατικές υπηρεσίες κατά 34,3%, περιέκοψε στο μισό τα επιδόματα στέγασης και ενοικίου και κατήργησε τα προγράμματα υπέρ των φτωχών (anti-poverty programmes)

⁷ Ο Milton Friedman διετέλεσε οικονομικός σύμβουλος του προέδρου Ronald Reagan.

⁸ Αναφερόμαστε στο επονομαζόμενο πρόγραμμα «Great Society» που δημιουργήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 (βλέπε και κεφάλαιο 3 παρούσας εργασίας).

⁹ Χαρακτηριστική επ' αυτού είναι η δήλωση του Reagan «government is not the solution to our problem; government is the problem-η κυβέρνηση δεν αποτελεί τη λύση στο πρόβλημά μας· η κυβέρνηση είναι το πρόβλημά μας» στη πρώτη του ομιλία τον Ιανουάριο του 1981.

Διάγραμμα 5: Οι δαπάνες κοινωνικών παροχών ως ποσοστό των συνολικών κρατικών δαπανών.

Πηγή: O'Connor (1998:49)

που υφίστατο μέχρι τότε (Falk 1988:19). Επίσης, προς την ίδια κατεύθυνση κατά τη διάρκεια της προεδρίας του ο Reagan αποφάσισε την περικοπή όλων των μη αμυντικών δαπανών, όπως τα κρατικά προγράμματα παροχής υγειονομικής περίθαλψης για τους εισοδηματικά ασθενέστερους (Medicaid), τα επιδόματα σίτισης (food stamps) και τις επιχορηγήσεις των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Σύμφωνα με το διάγραμμα 5, η μείωση των κοινωνικών παροχών η οποία είχε ήδη ξεκινήσει να υφίσταται από τα χρόνια της προεδρίας του Jimmy Carter (1924-) επιταχύνθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον Reagan. Από το δημοσιονομικό έτος 1980 μέχρι το 1989 οι δαπάνες του κράτους για κοινωνικές παροχές μειώθηκαν από 54,4% σε 49,5% σημειώνοντας τη μεγαλύτερη μείωση το έτος 1986. Παρόλο που το ρεπουμπλικανό κόμμα μείωσε σημαντικά τις κρατικές δαπάνες για τα περισσότερα είδη κοινωνικών παροχών, οι δαπάνες για συντάξεις καθώς και οι δαπάνες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες αυξήθηκαν κατά 26% και 68% αντίστοιχα (O'Connor 1998:50). Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι από το 1981 μέχρι και το 1985, έτη κατά τα οποία ο ψυχρός πόλεμος ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση είχε ενταθεί σε μεγάλο βαθμό, οι δαπάνες για την εθνική άμυνα αυξήθηκαν κατά 40% (Bartels 1991:459).

Προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης της προσφοράς και της παροχής κινήτρων στον επιχειρηματικό κόσμο, ούτως ώστε να αυξηθεί η παραγωγή και το συνολικό προϊόν, ο πρόεδρος Reagan ακολουθώντας πολιτικές τόνωσης της προσφοράς, όπως η M.Thatcher (βλέπε και προηγούμενη ενότητα), προέβη σε εκτεταμένες φορολογικές περικοπές. Κατά αυτόν τον τρόπο, ενστερνιζόμενος τις οικονομικές θεωρίες του οικονομολόγου Arthur Laffer¹⁰ (1940-) στόχος του ήταν η τόνωση της οικονομίας σε τέτοιο βαθμό ώστε να επεκταθεί η φορολογική βάση, ούτως ώστε να αντισταθμιστούν τα διαφυγόντα κέρδη του δημοσίου από φόρους λόγω της μείωσης των ποσοστών φορολόγησης¹¹ (Amott και Krieger 1982:24). Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan με τον φορολογικό νόμο του 1981 (Economic Recovery Tax Act) οι εισοδηματικοί φορολογικοί συντελεστές μειώθηκαν για τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια από το 70% στο 50% και για τα χαμηλότερα από το 14% στο 11%, ενώ πέντε χρόνια αργότερα με την αναθεώρηση του φορολογικού νόμου (Tax Reform Act) το 1986, οι αντίστοιχοι φορολογικοί συντελεστές για τους υψηλόμισθους μειώθηκαν περαιτέρω κατά 28% και για τους χαμηλόμισθους από το 11% αυξήθηκαν στο 15% (Meltzer 1988:535). Επίσης, κατά την περίοδο των φορολογικών μεταρρυθμίσεων του ρεπουμπλικανού κόμματος τα εισοδηματικά κλιμάκια μειώθηκαν, καταργήθηκαν μια σειρά από φορολογικές εξαιρέσεις και ελαφρύνσεις, ενώ σημαντικές ήταν οι μειώσεις των εταιρικών φόρων, ούτως ώστε να ενθαρρυνθούν οι επενδύσεις στο σύνολο της οικονομίας (Krieger 1987). Βέβαια, υπό το βάρος του συνεχώς αυξανόμενου κυβερνητικού ελλείμματος και της όλο και βαθύτερης ύφεσης ο Reagan αναγκάστηκε να αναθεωρήσει αρκετές από τις φορολογικές περικοπές τις οποίες ο ίδιος εισήγαγε. Χαρακτηριστική επ' αυτού ήταν η φορολογική μεταρρύθμιση του 1982 (Tax Equity and Fiscal Responsibility Act), κατά την οποία ανακάλεσε τις προγραμματισμένες μειώσεις στις μισθολογικές παρακρατήσεις (payroll taxes), επέβαλλε φόρο 10% στα εταιρικά μερίσματα και στους καταβεβλημένους τόκους, αύξησε ορισμένους έμμεσους φορολογικούς συντελεστές και επέβαλλε αυστηρότερους φορολογικούς κανόνες (O'Connor 1998).

Όσον αφορά την καταπολέμηση του εγχώριου πληθωρισμού ο Reagan συνέχισε την πολιτική του προέδρου της Κεντρικής Τράπεζας των Η.Π.Α. Paul Volker¹² (1927-), ο οποίος ήδη από τον Οκτώβριο του 1979 είχε αρχίσει να επιβάλλει σφιχτή νομισματική πολιτική

¹⁰ Ο Arthur Betz Laffer διετέλεσε οικονομικός σύμβουλος του προέδρου Reagan από το 1981 έως το 1989.

¹¹ Αναφερόμαστε στη καμπύλη Laffer την οποία σχεδίασε ο Arthur Laffer και η οποία αποτελεί μια θεωρητική απεικόνιση της σχέσης μεταξύ κυβερνητικών φορολογικών εσόδων και του ισχύοντα φορολογικού συντελεστή, δηλαδή κατά πόσο θα μεταβληθούν τα έσοδα αν πρώτα παρατηρηθεί μία μεταβολή στο επίπεδο του φορολογικού συντελεστή. Για λεπτομέρειες βλέπε Laffer (2004).

¹² Ο Paul Volker διετέλεσε πρόεδρος της Κεντρικής Τράπεζας των Η.Π.Α. (Federal Reserve Bank) από τον Αύγουστο του 1979 μέχρι τον Αύγουστο του 1987.

αυξάνοντας απότομα τα επιτόκια. Το 1981, τα βραχυχρόνια αμερικανικά επιτόκια είχαν σχεδόν διπλασιαστεί σε σύγκριση με το 1978 (Krugman και Obstfeld 2000:393 Β τόμος). Πέρα από την αύξηση των επιτοκίων ο Volker κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan προώθησε σχέδια περιορισμού της νομισματικής επέκτασης με αποτέλεσμα τη μείωση του πληθωρισμού (βλέπε διάγραμμα 6) και τη συγκράτηση της τιμής του δολαρίου η οποία λόγω του συνεχώς αυξανόμενου πληθωρισμού είχε υποτιμηθεί σε σημαντικό βαθμό (Meltzer 1988). Μεταξύ του τέλους του 1979 και του τέλους του 1981, το αμερικανικό δολάριο ανατιμήθηκε έναντι των περισσότερων ισχυρών νομισμάτων και ιδιαίτερα έναντι του γερμανικού μάρκου (Krugman και Obstfeld 2000:393 Β τόμος). Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι από τη «συμφωνία της Πλάζα»¹³ (Plaza Agreement) το 1985 και έπειτα η κυβέρνηση Reagan ακολούθησε μια πιο χαλαρή νομισματική πολιτική, αυξάνοντας σε κάποιο βαθμό την προσφορά χρήματος και επιτρέποντας τη μείωση των επιτοκίων του δολαρίου σε σχέση με τα επιτόκια των άλλων νομισμάτων, ούτως ώστε να υποτιμηθεί σε κάποιο βαθμό το δολάριο.

Ως προς την κατεύθυνση της μείωσης του κυβερνητικού ελλείμματος και του περιορισμού της ανάμειξης του κράτους στην οικονομία έτσι ώστε να τονωθεί η επιχειρηματικότητα και να προωθηθεί ο ανταγωνισμός, ο πρόεδρος Reagan ακολουθώντας το δρόμο που είχε ήδη χαράξει η πρωθυπουργός της Βρετανίας M.Thatcher¹⁴ εφάρμοσε μια σειρά πολιτικών που αφορούσαν την ιδιωτικοποίηση ορισμένων τομέων της οικονομίας στους οποίους δραστηριοποιούνταν το κράτος. Προκειμένου όμως να καταφέρει να προετοιμάσει το κατάλληλο έδαφος για το φιλόδοξο αυτό σχέδιό του, προέβη αρχικά στην απορρύθμιση του πλαισίου λειτουργίας πολλών κλάδων της οικονομίας. Βέβαια η κατάργηση των ρυθμιστικών κανόνων στις Η.Π.Α. είχε ήδη ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970¹⁵, και εντάθηκε επί προεδρίας J.Carter, ο οποίος είχε περισσότερο ως στόχο την αύξηση του ανταγωνισμού και λιγότερο τη μείωση της κρατικής επιρροής στην οικονομία (Henig 1989:661). Χαρακτηριστικό παράδειγμα απορρύθμισης κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan αποτέλεσε η κατάργηση των ρυθμιστικών κανόνων στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Συγκεκριμένα, το ρεπουμπλικανό κόμμα σε μια προσπάθεια να προωθήσει τον ανταγωνισμό, ούτως ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα του κλάδου και να μειωθεί η απώλεια της κοινωνικής ευημερίας, κατήργησε το μονοπωλιακό προνόμιο της αμερικανικής τηλεφωνικής

¹³ Η συμφωνία της Πλάζα πραγματοποιήθηκε στις 22 Ιανουαρίου του 1985 μεταξύ των πέντε ισχυρότερων οικονομιών του κόσμου (Η.Π.Α., Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Ιαπωνία) και προέβλεπε την από κοινού παρέμβαση στην αγορά συναλλάγματος ούτως ώστε να προκληθεί υποτίμηση του δολαρίου.

¹⁴ Χαρακτηριστική είναι η φράση «Miss Thatcher shows the way (Η κυρία Thatcher δείχνει το δρόμο)» του Stuart Butler (1985:34), ο οποίος επηρέασε τη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής του προέδρου Reagan, ως πρόεδρος του συντηρητικού ινστιτούτου οικονομικών ερευνών με έδρα την Washington D.C.

¹⁵ Χαρακτηριστικοί είναι οι νόμοι «Securities Acts Amendments» το 1975, «Airline Deregulation Act» το 1978, «Motor Carrier Act» το 1980, «Depository Institutions Deregulation» και «Monetary Act Control» το 1980.

υπηρεσίας (American Telephone and Telegraph-AT&T) (Henig 1989:661). Επιπρόσθετα, λίγο αργότερα έλαβαν χώρα άλλες δύο σημαντικές απορρυθμίσεις στον κλάδο των οδικών μεταφορών και των αερογραμμών. Στόχος σε όλες τις περιπτώσεις απορρύθμισης ήταν η είσοδος νέων επιχειρήσεων, η οποία θα προκαλούσε τη διεύρυνση των καταναλωτικών επιλογών και την προώθηση νέων μεθόδων και τεχνικών παραγωγής, ούτως ώστε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή παραγωγική αποτελεσματικότητα στους κλάδους αυτούς.

Μέσα σ' αυτό το χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο έλαβαν χώρα μια σειρά από ιδιωτικοποιήσεις και πωλήσεις κρατικών περιουσιακών στοιχείων στην αμερικανική οικονομία, οι οποίες βέβαια σε καμία περίπτωση δεν είχαν την ίδια έκταση με τις αντίστοιχες στη Βρετανία. Ο λόγος ήταν το γεγονός ότι το αμερικανικό κράτος είχε στη κατοχή του λίγες επιχειρήσεις ή βιομηχανίες, ακόμη και κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών, ενώ η Βρετανία βάσιζε την οικονομία της σε μεγάλο βαθμό στα κρατικά μονοπώλια και στις υπηρεσίες που αυτά παρείχαν στους πολίτες της. Επομένως, οι ιδιωτικοποιήσεις στη Βρετανία ήταν περισσότερο φιλόδοξες και πολλές φορές αποτελούσαν αντικείμενο σφοδρής πολιτικής διαμάχης, καθώς οι Βρετανοί πολίτες ήταν στενά συνδεδεμένοι με τις παρεχόμενες κρατικές υπηρεσίες.

Αρχικά, το ρεπουμπλικανό κόμμα αποφάσισε την τμηματική εκποίηση δημόσιων περιουσιακών στοιχείων, όπως την πώληση εγκαταλελειμμένων στρατιωτικών βάσεων, πλεονάζοντος κρατικού εξοπλισμού, δημοσίων γαιών και αποθεμάτων πετρελαίου (Linowes 1988:1). Αργότερα, η συντηρητική κυβέρνηση των ρεπουμπλικανών προέβη στην ιδιωτικοποίηση λειτουργικών επιχειρήσεων του δημοσίου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αεροπορική εταιρεία Conrail, όπου το 85% του μεριδίου που κατείχε το κράτος πουλήθηκε σε ιδιώτες (Henig 1989:649). Χαρακτηριστική επίσης είναι και η περίπτωση της ιδιωτικοποίησης της Εθνικής Συνεταιριστικής Τράπεζας Καταναλωτών (National Consumer Cooperative Bank), όπου η κυβέρνηση πούλησε το σύνολο των στοιχείων του ενεργητικού που βρίσκονταν υπό τη κατοχή του κράτους και εγκατέλειψε το δικαίωμα ορισμού διοικητικού συμβουλίου (Linowes 1988:1). Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan άνθισε σε μεγάλο βαθμό η σύναψη συμβάσεων μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών για την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που μέχρι πρότινος παρέχονταν από το κράτος (contracting out), προκειμένου να τονωθεί ο ιδιωτικός τομέας ο οποίος πλήττονταν σφόδρα από την ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1980 (Henig 1989).

5.3. Η πολιτική οικονομία του νεοφιλελευθερισμού σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980.

Τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα που ξεκίνησαν με την κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods και εντάθηκαν με την εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού έλαβαν μια έντονη κοινωνική διάσταση, απαξιώνοντας σε μεγάλο βαθμό την επικρατούσα έως τότε κεϋνσιανή προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το κράτος θα έπρεπε να αναλάβει ενεργό ρόλο στην οικονομία. Η ανατροπή των κεϋνσιανών προτύπων πάνω στα οποία στηρίζονταν οι περισσότερες δυτικές οικονομίες μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ήρθε με την εκλογή των Thatcher και Reagan σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. αντίστοιχα. Η άνοδος και των δύο στην εξουσία σηματοδότησε τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης του κράτους με την οικονομία και την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων θεωρητικών προσεγγίσεων που για δεκαετίες βρίσκονταν σε κατάσταση παρακμής και μαρασμού.

Το θεωρητικό υπόβαθρο της φιλοσοφίας και των δύο πολιτικών ηγετών προέρχονταν από τις φιλελεύθερες προσεγγίσεις της Αυστριακής Σχολής και ιδιαίτερα από τις ιδέες του Hayek, οι οποίες άσκησαν έντονη κριτική στην παρεμβατική φιλοσοφία του Keynes και των συνεχιστών¹⁶ του, καθώς και στις θεωρίες του υπαρκτού σοσιαλισμού κατά την περίοδο του μεσοπολέμου και των μεταπολεμικών δεκαετιών (βλέπε κεφάλαιο 2 της παρούσας εργασίας). Από την άλλη το εφαρμοσμένο και πρακτικό υπόβαθρο των οικονομικών και όχι μόνο πολιτικών τους το άντλησαν από τις προσεγγίσεις των μονεταριστών και ιδιαίτερα από τις νεοφιλελεύθερες ιδέες του Friedman, οι οποίες λόγω των οικονομικών συγκυριών που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 είχαν αποκτήσει μεγάλη δυναμική και έντονη δημοτικότητα (Peck και Tickell 2002:388).

Βαθιά επηρεασμένοι και οι δύο από τις προσεγγίσεις των Hayek και Friedman¹⁷ υποστήριζαν καθ' όλη τη διάρκεια της πολιτικής τους σταδιοδρομίας ότι το μεγαλύτερο δεινό για μια οικονομία είναι η έκταση της κρατικής δραστηριότητας, καθώς η τελευταία υπονομεύει και εναντιώνεται στη λειτουργία του θεσμού της αγοράς (Gamble 1988:5). Κατά αυτόν τον τρόπο μέσα από πολιτικές περιορισμού των κρατικών δαπανών και του ρόλου του κράτους πρόνοιας, απορρυθμίσεων του πλαισίου λειτουργίας των αγορών, ιδιωτικοποιήσεων και αλλαγών στην εργασιακή νομοθεσία προσπάθησαν να μειώσουν την ανάμειξη και επιρροή του κράτους στην οικονομία, ούτως ώστε να επιτευχθεί η ελεύθερη λειτουργία των

¹⁶ Εννοούμε τους κεϋνσιανούς οικονομολόγους της νεοκλασικής σύνθεσης και τους μετακεϋνσιανούς οικονομολόγους.

¹⁷ Όσον αφορά τον θαυμασμό που έτρεφαν οι Thatcher και Reagan στα πρόσωπα των Hayek και Friedman βλέπε Wapshott (2011:258-262).

αγορών. Χαρακτηριστικές είναι άλλωστε οι φράσεις των Thatcher και Reagan «There is not such a thing as society»¹⁸ (Δεν υπάρχει αυτό το πράγμα που αποκαλείται κοινωνία)» και «Get government off our backs»¹⁹ (Να βγάλουμε τη κυβέρνηση από τις πλάτες μας)» αντίστοιχα.

Για τους υπερασπιστές της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης²⁰ ο θεσμός της αγοράς είναι ανώτερος από οποιαδήποτε άλλη μορφή οργάνωσης της οικονομίας και συνάμα της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Gamble (1988:5) τέσσερα είναι τα κύρια επιχειρήματα που συναντώνται στη βιβλιογραφία των νεοφιλελεύθερων συγγραφέων σχετικά με την ανωτερότητα της λειτουργίας της αγοράς. Αρχικά, για αυτούς η κρατική παρέμβαση απλά δε λειτουργεί. Το συγκεκριμένο επιχείρημα επικεντρώνεται σε εμπειρικές ενδείξεις οι οποίες συνηγορούν στο ότι η παρέμβαση του κράτους παράγει αναποτελεσματικότητες και σπατάλες, διότι οδηγεί σε αποφάσεις οι οποίες αγνοούν ή και παρακάμπτουν παράγοντες τους οποίους ο θεσμός της αγοράς θα αναγνώριζε²¹. Εν συνεχεία οποιαδήποτε εναλλακτική του θεσμού της αγοράς, όπως το σύστημα της μεικτής οικονομίας και του σοσιαλισμού παρουσιάζει μεγάλα μειονεκτήματα, τα οποία εμποδίζουν το συντονισμό των δραστηριοτήτων των οικονομικών φορέων με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται το άριστο επίπεδο παραγωγής. Επίσης, οι αποτυχίες της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία είναι περισσότερο έντονες από τις αντίστοιχες αποτυχίες της αγοράς. Τέλος, οποιαδήποτε κρατική δραστηριότητα πέρα από αυτή που επιβάλλεται από ένα ελάχιστο κράτος (minimal state) παραβιάζει τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα. Όσον αφορά το τελευταίο επιχείρημα η λειτουργία του ελάχιστου κράτους θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στην επιβολή των νόμων και στη διασφάλιση της τήρησης των διμερών συμφωνιών μεταξύ ατόμων και επιχειρήσεων στο πλαίσιο μιας παντελώς ελεύθερης αγοράς (Βαρουφάκης και Θεοχαράκης 2005:258).

Κατά αυτόν τον τρόπο για τους νεοφιλελεύθερους το κράτος δε νομιμοποιείται να παρεμβαίνει στην οικονομία. Σύμφωνα με τον Nozick²² (1974), του οποίου η ανάλυση βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο «θεώρημα του ανέφικτου» του Arrow (1951) που αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει τρόπος να μεταφραστούν οι συνεπείς ατομικές προτιμήσεις σε συνεπείς κοινωνικές προτιμήσεις κατά τρόπο τέτοιο έτσι ώστε να μην παραβιάζεται η αρχή

¹⁸ Βλέπε και Βαρουφάκης και Θεοχαράκης (2005:259)

¹⁹ Βλέπε και Magazzino (2012:319).

²⁰ Η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση χαρακτηρίζεται επίσης και ως προσέγγιση της Νέας Δεξιάς (Βαρουφάκης και Θεοχαράκης 2005:187, Gamble 1988:4).

²¹ Στη περίπτωση που το κράτος παρεμβαίνει στο καθορισμό των τιμών, στρεβλώνοντας την αγορά, τότε οι ενσωματωμένες πληροφορίες που εμπεριέχονται στον μηχανισμό των τιμών δε συλλέγονται και δε χρησιμοποιούνται κατά αποτελεσματικό τρόπο από τους οικονομικούς φορείς, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ατελειών στο σύνολο της οικονομίας (Hayek 1931a).

²² Ο Robert Nozick (1938-2002) ήταν καθηγητής πολιτικής φιλοσοφίας στο Harvard και το έργο του «Anarchy, State and Utopia (1974)» άσκησε μεγάλη επιρροή στη διαμόρφωση του κινήματος του νεοφιλελευθερισμού κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980.

της πλειοψηφίας και της δημοκρατίας, το κράτος δεν είναι σε θέση να εξυπηρετήσει το κοινωνικό συμφέρον καθώς δε γνωρίζει ποιο αυτό είναι. Επομένως, αφού είναι αδύνατο να οριστεί το κοινωνικό όφελος, η συμπεριφορά των κρατικών φορέων λειτουργεί προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης των συμφερόντων ειδικών ομάδων, δημιουργώντας αναποτελεσματικότητες στην κατανομή των πόρων και στην παροχή κινήτρων για οικονομική δραστηριότητα στα άτομα (Stigler 1971:18).

Βέβαια, οι νεοφιλελεύθεροι δεν αρνούνται το γεγονός ότι υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις, όπως η περίπτωση των δημόσιων αγαθών, όπου ο μηχανισμός της αγοράς συναντά δυσκολίες στο να συντονίσει τις συναλλαγές ανάμεσα σε ιδιοτελή άτομα. Σύμφωνα με τον Friedman (1962) υπηρεσίες οι οποίες έχουν «κοντινές επιδράσεις»²³ (neighborhood effects)» στα άτομα, ενδέχεται να απαιτούν από το κράτος να διαδραματίσει κάποιο ρόλο, από τη στιγμή που τα άτομα αρνούνται να καταβάλλουν κάποιο αντίτιμο, καθώς έχουν τη δυνατότητα να λάβουν τη συγκεκριμένη υπηρεσία δωρεάν. Παρόλα αυτά για τον ίδιο το συγκεκριμένο πρόβλημα δύναται να ξεπεραστεί από το κράτος, μέσω της φορολογικής εξουσίας που έχει στη διάθεσή του το τελευταίο και της ανάθεσης της παροχής των υπηρεσιών αυτών σε ιδιωτικές εταιρίες οι οποίες θα λειτουργούν μέσα σ' ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Κατά αυτόν τον τρόπο όλα τα παραπάνω συνηγορούν υπέρ των ιδιωτικοποιήσεων, της κατάργησης των ρυθμιστικών πλαισίων λειτουργίας των αγορών, της μείωσης της φορολόγησης του εισοδήματος για τα ανώτερα κυρίως εισοδηματικά κλιμάκια τα οποία θεωρούνται για τους νεοφιλελεύθερους ως τα περισσότερο παραγωγικά και του γενικότερου περιορισμού της κρατικής δραστηριότητας. Οι συγκεκριμένες προτάσεις υποστηρίχθηκαν με ιδιαίτερο σθένος τόσο από την Thatcher όσο και από τον Reagan, οι οποίοι εναντιώθηκαν στις επικρατούσες έως τότε κεϋνσιανές πολιτικές που υποστήριζαν την κρατική παρέμβαση ως το μόνο τρόπο επίτευξης της ισορροπίας πλήρους απασχόλησης. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι στόχος των δύο πολιτικών ηγετών δεν ήταν σε καμία περίπτωση η δημιουργία ενός αδύναμου κράτους. Αντιθέτως, υποστήριζαν ότι το κράτος πρέπει να είναι ισχυρό έτσι ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζει την αντίσταση ειδικών ομάδων συμφερόντων²⁴, οι οποίες υπονομεύουν την αυτόνομη οικονομική δραστηριότητα του ατόμου και την ελεύθερη και απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς (Gamble 1988:15, Henig 1989:663).

²³ Ο Friedman εννοεί τις υπηρεσίες εθνικής άμυνας, δημόσιας ασφάλειας και άλλες, οι οποίες έχουν δημόσιο χαρακτήρα που σημαίνει ότι μπορούν να καταναλωθούν την ίδια στιγμή από πολλούς ανθρώπους.

²⁴ Συγκεκριμένα η Thatcher εννοούσε τις εργατικές ενώσεις των οποίων η διαπραγματευτική δύναμη κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών είχε αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό.

Χαρακτηριστικό στοιχείο της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης, αλλά και των Thatcher και Reagan είναι επίσης η έμφαση την οποία καταδεικνύουν στην καταπολέμηση του πληθωρισμού (Gamble 1988:6, Henig 1989:663). Σε αντίθεση με τους κεινσιανούς των οποίων κύριος στόχος αποτελεί η διαχείριση της ανεργίας (Hall 1993:284), οι νεοφιλελεύθεροι βασισμένοι στις προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγο και συγκεκριμένα σ' αυτές των μονεταριστών και της νέας κλασικής μακροοικονομικής σχολής θεωρούν ότι η σταθεροποίηση του ρυθμού αύξησης του πληθωρισμού είναι υψίστης σημασίας στην άσκηση οικονομικής πολιτικής. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε τόσο η Thatcher όσο και ο Reagan, βαθιά επηρεασμένοι από τις μονεταριστικές ιδέες του Friedman, έδωσαν άμεση προτεραιότητα στη μείωση του πληθωρισμού, εφαρμόζοντας σφιχτή νομισματική πολιτική και προσπαθώντας να περιορίσουν σε μεγάλο βαθμό τα κυβερνητικά ελλείμματα (Magazzino 2012).

Τέλος, χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια των δύο αυτών νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων η έμφαση της οικονομικής πολιτικής μετατοπίστηκε από την πλευρά της ζήτησης στην πλευρά της προσφοράς. Οι μέχρι πρότινος πολιτικές τόνωσης της ενεργού ζήτησης προκειμένου να αυξηθεί η απασχόληση και το συνολικό προϊόν αντικαταστάθηκαν από άλλες που στόχευαν στη μείωση της άμεσης φορολόγησης, στον περιορισμό των ρυθμιστικών κανόνων λειτουργίας των αγορών και στην ιδιωτικοποίηση ορισμένων κλάδων της οικονομίας, προκειμένου να δοθούν κίνητρα στην ιδιωτική πρωτοβουλία, έτσι ώστε να αυξηθεί η επιχειρηματική δραστηριότητα και ακολούθως η παραγωγή και το συνολικό προϊόν²⁵. Έτσι λοιπόν, μέσω της τόνωσης της προσφοράς, κατά τους Thatcher και Reagan οι οικονομίες των χωρών τους θα ήταν σε θέση να ξεπεράσουν την ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1980 και να επανακάμψουν, σε αντίθεση με τις σοσιαλδημοκρατικές²⁶ κυβερνήσεις, οι οποίες υποστήριζαν μέτρα τόνωσης της ζήτησης για την ανάκαμψη της οικονομίας (Buiter και Miller 1981:365).

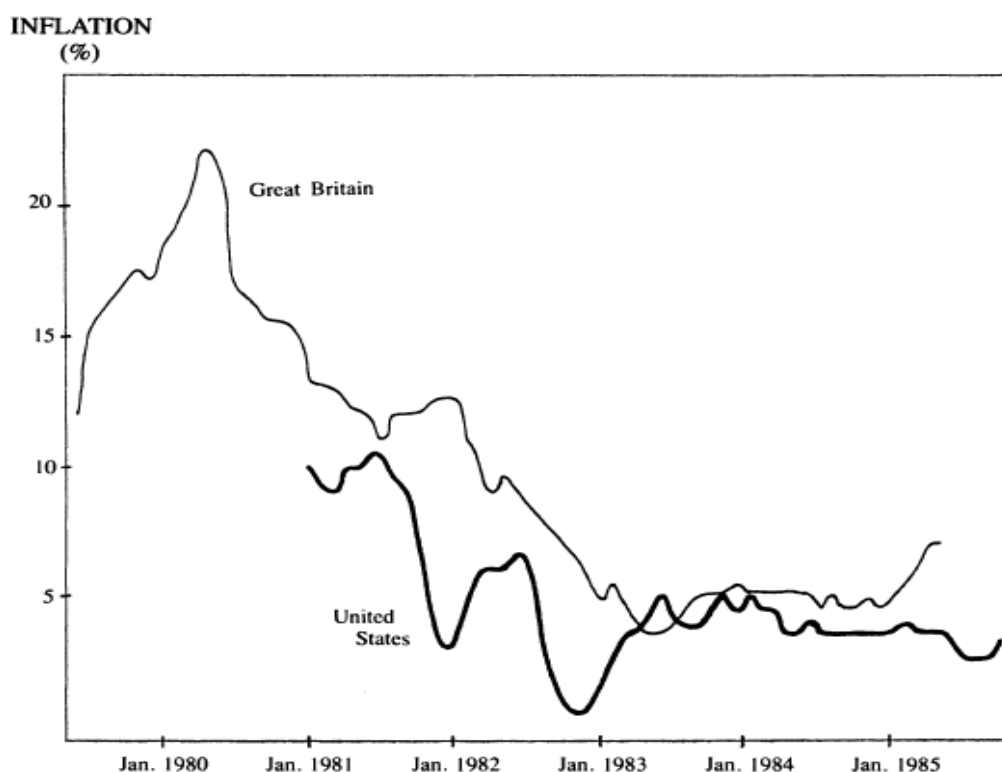
²⁵ Βλέπε και ενότητα 5.1, 5.2 του παρόντος κεφαλαίου.

²⁶ Αναφερόμαστε στις κυβερνήσεις που βασίζουν την οικονομική τους πολιτική σε κεινσιανές προσεγγίσεις.

5.4. Αποτίμηση και κριτική στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές των Thatcher και Reagan.

Πρωταρχικός στόχος και των δύο πολιτικών ηγετών αποτέλεσε η καταπολέμηση του πληθωρισμού, ο οποίος είχε αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970²⁷. Ακολουθώντας σφιχτή νομισματική πολιτική, μέσω του περιορισμού της προσφοράς χρήματος και της αύξησης των επιτοκίων τόσο η Thatcher όσο και ο Reagan κατάφεραν να μειώσουν σε σημαντικό βαθμό τον συνεχώς αυξανόμενο πληθωρισμό. Συγκεκριμένα, όπως γίνεται εμφανές από το διάγραμμα 6, ο πληθωρισμός τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στη Μ. Βρετανία έφθινε κατά τη διάρκεια της θητείας τους, φθάνοντας σε πολύ χαμηλά επίπεδα και στις δύο χώρες το έτος 1983. Αξίζει να σημειωθεί ότι η βρετανική οικονομία κατά τα πρώτα έτη της κυβέρνησης Thatcher βίωσε μία έντονη αύξηση του πληθωρισμού, με τον τελευταίο να φθάνει στις αρχές του 1980 το 22,5%, κυρίως λόγω της αύξησης των πραγματικών μισθών και της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης, η οποία ήταν εντονότερη στη Μ. Βρετανία απ' ό,τι στις Η.Π.Α. (Buiter και Miller 1981:327-329).

Διάγραμμα 6: Πληθωρισμός σε Η.Π.Α. και Μ. Βρετανία κατά τη διάρκεια της θητείας των Thatcher και Reagan

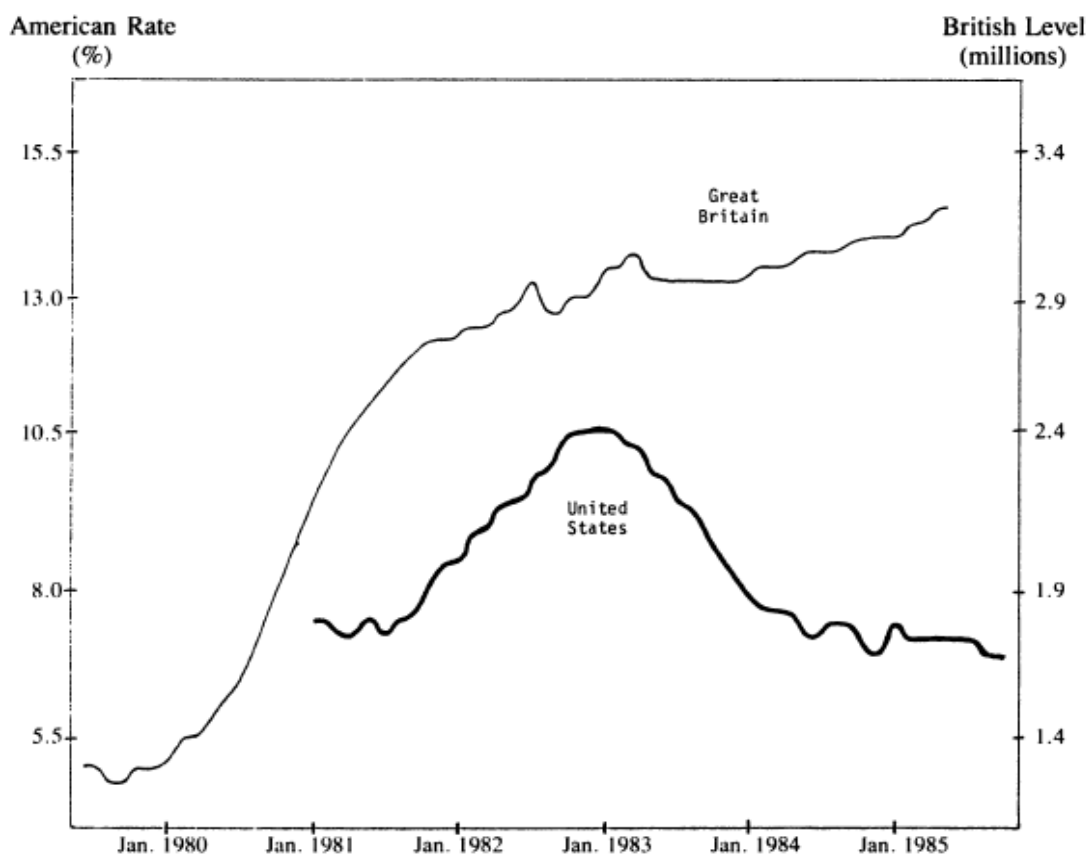

Πηγή: Yantek (1988:198)

²⁷ Βέβαια, σύμφωνα με τους Buiter και Miller (1981:317) ο Reagan δεν δεσμεύτηκε δημόσια, όπως η Thatcher ότι κύριος στόχος της οικονομικής του πολιτικής θα είναι η μείωση του πληθωρισμού.

Το τίμημα όμως για τη μείωση του πληθωρισμού ήταν η ύφεση και η αύξηση της ανεργίας και στις δύο οικονομίες. Συγκεκριμένα, όπως διακρίνεται από το διάγραμμα 7 κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της θητείας και των δύο νεοφιλελεύθερων ηγετών, η αύξηση της ανεργίας ήταν δραματική φθάνοντας και στις δύο χώρες σε επίπεδα που είχαν να εμφανιστούν από την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης (Yantek 1988:197). Παρόλα αυτά μετά το 1983 παρατηρείται μία απόκλιση σχετικά με τα επίπεδα της ανεργίας ανάμεσα στα δύο έθνη. Ενώ η ανεργία στις Η.Π.Α. έφθασε στο μέγιστο επίπεδό της, τον Δεκέμβριο του 1982, αγγίζοντας το 10,2%, από το σημείο αυτό και έπειτα άρχισε να μειώνεται με σταθερό ρυθμό. Από την άλλη μεριά στη Μ. Βρετανία το επίπεδο της ανεργίας συνέχισε να αυξάνεται, αν και με έναν κατά πολύ μικρότερο ρυθμό (μετά το 13% στα μέσα του 1982) σε σχέση με τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980.

Διάγραμμα 7: Το επίπεδο της ανεργίας σε Η.Π.Α. και Μ. Βρετανία κατά τη διάρκεια της θητείας των Thatcher και Reagan

Πηγή: Yantek (1988:199)

Κύρια αιτία αυτής της απόκλισης είναι το γεγονός ότι ο Reagan δεν εφάρμοσε πιστά τις περιοριστικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Ενώ ένας από τους σημαντικότερους στόχους του πέρα από την καταπολέμηση του πληθωρισμού ήταν και η μείωση του κυβερνητικού

ελλείμματος, κατά τη διάρκεια του 1982 οι κρατικές δαπάνες στο σύνολό τους αυξήθηκαν, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 4. Συγκεκριμένα, παρά τη μείωση την οποία υπέστησαν οι μη αμυντικές δαπάνες (nondefence) από το 1980 έως το 1988, οι δαπάνες για εθνική άμυνα²⁸ και για μεταβιβαστικές πληρωμές (transfers) αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό, με τις πρώτες να αυξάνονται συνεχώς καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του Reagan. Αποτέλεσμα των αυξημένων αμυντικών δαπανών ήταν η τόνωση της συναθροιστικής ζήτησης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της απασχόλησης και ακολούθως την οικονομική μεγέθυνση (Arestis και Marshall 1990:55). Παρόλη την οικονομική ανάκαμψη κυρίως μετά το 1985, ο κρατικός προϋπολογισμός άρχιζε να παρουσιάζει ελλείμματα τα οποία δε μπορούσαν να αγνοηθούν (βλέπε τη γραμμή «balance» του Πίνακα 4). Σύμφωνα με τον Modigliani (1988) το κυβερνητικό έλλειμμα προκλήθηκε από τις εκτεταμένες αμυντικές δαπάνες, οι οποίες αύξαναν το σύνολο των κυβερνητικών δαπανών, με την κυβέρνηση να μην είναι σε θέση να χρηματοδοτήσει τις τελευταίες λόγω των φορολογικών περικοπών στους προσωπικούς και εταιρικούς φόρους. Συνεπώς, αντίθετα από τις προβλέψεις των νεοφιλελεύθερων κυβερνητικών στελεχών, όπως ο Arthur Laffer, οι φορολογικές περικοπές δεν κατάφεραν να αυξήσουν τα κρατικά έσοδα κατά την ίδια αναλογία με την οποία αυξάνονταν οι κρατικές δαπάνες, με επακόλουθο την αύξηση του κυβερνητικού ελλείμματος (βλέπε τις γραμμές «personal taxes» και «corporate taxes» του Πίνακα 4). Συγκεκριμένα, ενώ το δημόσιο χρέος

Πίνακας 4: Κρατικές δαπάνες (expenditure) και εισπράξεις (receipts) ως ποσοστό του Α.Ε.Π. (GNP) στις Η.Π.Α.

	Fiscal year								
Item	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
<i>Expenditure</i>	22.0	22.8	24.0	25.0	23.7	24.4	24.6	23.9	23.2
Interest	1.9	2.0	2.6	2.7	3.0	3.3	3.2	3.1	3.1
Noninterest purchases	20.1	20.6	21.4	22.3	20.7	21.1	21.4	20.8	20.1
Defence	5.1	5.4	6.0	6.3	6.2	6.5	6.5	6.3	6.0
Nondefence	2.4	2.4	2.4	2.3	1.9	2.2	2.2	1.9	1.7
Transfers	8.8	9.2	9.7	10.2	9.3	9.1	9.4	9.0	8.7
Other	3.8	3.6	3.3	3.5	3.3	3.3	3.3	3.6	3.7
<i>Receipts</i>	20.2	20.8	20.5	19.4	19.2	19.6	19.8	20.2	20.2
Personal taxes	9.4	9.6	9.9	8.8	8.2	8.7	8.6	8.6	8.4
Corporate taxes	2.6	2.3	1.6	1.6	2.0	1.7	2.1	2.2	2.2
Social insurance	6.8	7.1	7.3	7.4	7.5	7.7	7.8	7.6	7.7
Other	1.4	1.8	1.7	1.6	1.5	1.5	1.3	1.8	1.9
<i>Balance</i>	-1.8	-2.0	-3.5	-5.6	-4.5	-4.8	-4.8	-3.7	-3.0

Πηγή: Arestis και Marshall (1990:56)

²⁸ Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα σχετικά με την οικονομική πολιτική του Reagan οι αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν λόγω της έντασης του ψυχρού πολέμου κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980.

το 1980 αποτελούσε το ένα τρίτο του Α.Ε.Π. (GDP), έφθασε οχτώ χρόνια αργότερα να αποτελεί τα δύο τρίτα αυτού και να ανέρχεται σε απόλυτους αριθμούς από τα 900 δις. στα 2,8 τρις. δολάρια το 1988 (Wapshott 2011:264). Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Stein (1994:308) η Αμερική, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan μετατράπηκε από το μεγαλύτερο πιστωτή παγκοσμίως στο μεγαλύτερο οφειλέτη, οφείλοντας σε ξένους δανειστές περίπου 400 δις. δολάρια.

Σημαντικά ως προς τη σταθεροποίηση της ανεργίας και την οικονομική ανάκαμψη συνέβαλλε επίσης και η υποτίμηση του αμερικανικού δολαρίου το έτος 1985, μετά τη συμφωνία της Πλάζα, με την αμερικανική Κεντρική Τράπεζα να μεταβάλλει την έως τότε σφιχτή νομισματική πολιτική της, επιτρέποντας την αύξηση της προσφοράς χρήματος και τη μείωση των επιτοκίων (Krugman και Obstfeld 2003:394 Β τόμος). Συγκεκριμένα, η υποτίμηση του δολαρίου αύξησε την ανταγωνιστικότητα των αμερικανικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές, η οποία είχε μειωθεί σε σημαντικό βαθμό κατά τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1980, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το συνολικό προϊόν των Η.Π.Α. και να ευνοηθεί σε μεγάλο βαθμό το αρνητικό μέχρι τότε ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Arestis και Marshall 1990). Επίσης, μετά το 1985 η χαλαρή νομισματική πολιτική της κυβέρνησης και ιδιαίτερα η μείωση των επιτοκίων είχε ως αποτέλεσμα την εισροή στις Η.Π.Α. μεγάλων ποσών κεφαλαίου τα οποία προέρχονταν από την αλλοδαπή (Nell 1988:201-207).

Πίνακας 5: Ποσοστό επί του συνόλου του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας και το 125% κάτω από το όριο της φτώχειας²⁹ στις Η.Π.Α. από το 1979 έως το 1985.

Year	% below the poverty level	Below 125% of the poverty level
1979	11.7	16.4
1980	13.0	18.1
1981	14.0	19.3
1982	15.0	20.3
1983	15.2	20.3
1984	14.4	19.4
1985	14.0	18.7

Πηγή: Arestis και Marshall (1990:64)

²⁹ Πρόκειται για διαφορετική μέθοδο μέτρησης των επιπέδων της φτώχειας ανάλογα με το σκοπό της έρευνας. Στη δεύτερη περίπτωση τα κατευθυντήρια εισοδηματικά κλιμάκια στο όριο της φτώχειας (poverty guidelines), τα οποία καθορίζονται από τις εκάστοτε κυβερνητικές αρχές πολλαπλασιάζονται με το 125%.

Κατά αυτόν τον τρόπο, τόσο μέσω της αύξησης του κυβερνητικού ελλείμματος όσο και μέσω της υποτίμησης του δολαρίου η κυβέρνηση κατάφερε να αυξήσει το συνολικό προϊόν και να μειώσει την ανεργία (Arestis και Marshall 1990:55). Παρόλα αυτά, μπορεί η οικονομική ανάκαμψη στις Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια της θητείας του προέδρου Reagan να αύξησε την απασχόληση, όμως το μεγαλύτερο μέρος αυτής αφορούσε τη δημιουργία θέσεων μερικής απασχόλησης (part-time jobs) ή έστω θέσεων πλήρους εργασίας (full-time jobs) χαμηλών όμως απολαβών (Loveman και Tilly 1988:606). Το γεγονός αυτό είχε ως άμεση συνέπεια την επιδείνωση της ένδειας στις Η.Π.Α., καθώς και τη μεγαλύτερη ανισοκατανομή των εισοδηματικών απολαβών μεταξύ των εργαζομένων (Arestis και Marshall 1990:63).

Συγκεκριμένα, όπως γίνεται εμφανές από τον πίνακα 5, το ποσοστό του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας αυξήθηκε από το 1979 μέχρι και το 1983, όπου και κορυφώθηκε φθάνοντας στο 15,2% (το αντίστοιχο ύψος για κάτω από το 125% του ορίου της φτώχειας είναι το 20,3%). Όσον αφορά την εισοδηματική κατανομή στις Η.Π.Α. από το 1980 μέχρι και το 1985, ο πίνακας 6 δείχνει ότι κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Reagan το ποσοστό των ατόμων που ταξινομούνται στην κατηγορία των φτωχών (poor) και των εύπορων (affluent) σημείωσε αύξηση, με τα μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια (middle classes) να υποχωρούν κατά 3,5 ποσοστιαίες μονάδες.

Για πολλούς κεϋνσιανούς, οι οικονομικές πολιτικές του Reagan³⁰ τόσο σε δημοσιονομικό όσο και σε νομισματικό επίπεδο, μολονότι καλύπτονταν πίσω από τις προσεγγίσεις των οικονομολόγων της πλευράς της προσφοράς και των μονεταριστών, θα μπορούσαν κάλλιστα να χαρακτηριστούν ως κεϋνσιανές. Συγκεκριμένα, ο Galbraith αναφέρει ότι ο πρόεδρος Reagan κατά τη διάρκεια της θητείας του μέσω της εφαρμογής μιας σειράς κεϋνσιανών πολιτικών κατάφερε να βγάλει την οικονομία των Η.Π.Α. από την ύφεση και να την οδηγήσει στην ανάκαμψη, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος και το ρεπουμπλικανό κόμμα ήταν έντονα κριτικό στις κεϋνσιανές οικονομικές προσεγγίσεις (Wapshott 2011:265). Επίσης, σύμφωνα με τον βραβευμένο με Νόμπελ οικονομικών Robert Sollow (1924-) η οικονομική άνθηση που διήρκησε από το 1982 έως το 1990 σχεδιάστηκε από τη κυβέρνηση Reagan με έναν καθαρά κεϋνσιανό τρόπο, μέσω της αύξησης των κρατικών δαπανών, της μείωσης των φόρων και της συνεπακόλουθης επέκτασης του κυβερνητικού ελλείμματος (Wapshott 2011:265). Τέλος, όσον αφορά τη νομισματική πολιτική σύμφωνα με τον Magazzino (2012:2), παρά το γεγονός ότι ένας εκ των οικονομικών συμβούλων του προέδρου Reagan ήταν ο Friedman, ο «πατέρας» του μονεταρισμού, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 το κεϋνσιανό

³⁰ Στη διεθνή βιβλιογραφία οι οικονομικές πολιτικές του Reagan συναντώνται και ως «Reaganomics» από την ένωση του ονόματος «Reagan» με τη λέξη «economics».

υπόδειγμα «δούλεψε», καταδεικνύοντας ότι το χρήμα μπορεί να επηρεάσει τις πραγματικές τιμές της οικονομίας τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα³¹.

Πίνακας 6: Κατανομή εισοδήματος στις Η.Π.Α. από το 1980 μέχρι το 1985 (σε \$ του 1985) ως ποσοστό επί του συνολικού πληθυσμού.

Income category	1980	1985
Above US\$50 000 (affluent)	15.1%	18.3%
US\$15 000–US\$49 999 (middle classes)	61.7%	58.2%
US\$10 000–US\$14 999 (near poor)	10.4%	10.2%
Below US\$10 000 (poor)	12.8%	13.3%

Πηγή: Arestis και Marshall (1990:64)

Από την άλλη μεριά η πρωθυπουργός της Μ. Βρετανίας, αν και έμεινε περισσότερο πιστή στο νεοφιλελεύθερο πρότυπο και εφάρμοσε σε μεγαλύτερο βαθμό τις προεκλογικές της δεσμεύσεις ήρθε αντιμέτωπη με μία βαθύτερη ύφεση και με ένα υψηλότερο επίπεδο ανεργίας. Κύρια αιτία της οικονομικής κάμψης υπήρξε η αυστηρά σφιχτή νομισματική πολιτική την οποία εφάρμοσε το συντηρητικό κόμμα, όπου παρότι είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του πληθωρισμού, οδήγησε στην ανατίμηση της στερλίνας και στη μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της βρετανικής οικονομίας με επακόλουθο τη σημαντική μείωση του συνολικού βρετανικού προϊόντος (Buiter και Miller 1981). Επιπλέον, η προσπάθεια της Thatcher να περιορίσει το μέγεθος του δημόσιου τομέα και να μειώσει το κρατικό έλλειμμα οδήγησε στη μείωση της συναθροιστικής ζήτησης με αποτέλεσμα η βρετανική οικονομία να βυθιστεί ακόμη πιο βαθιά στην ύφεση (Bishop και Kay 1989:653) εκτοξεύοντας την ανεργία από το 5,5% των αρχών του 1980 στο 13% το 1982 (βλέπε διάγραμμα 7).

Αναμφίβολα η περισσότερο φιλόδοξη οικονομική πολιτική της Thatcher ήταν το εκτεταμένο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων, το οποίο εφάρμοσε προκειμένου να περιορίσει το κυβερνητικό έλλειμμα και να αυξήσει τη μειωμένη κερδοφορία και παραγωγικότητα ορισμένων κρατικοποιημένων κλάδων της βρετανικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την κερδοφορία των ιδιωτικοποιημένων κρατικών επιχειρήσεων από τον πίνακα 7 παρατηρούμε ότι η τελευταία αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το 1979 έως το 1988, με τις υψηλότερες αυξήσεις να σημειώνονται σε δύο από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις σ' ολόκληρη τη Μ. Βρετανία, τη βρετανική εταιρεία τηλεπικοινωνιών (British Telecom) και τη βρετανική

³¹ Σύμφωνα με τον Keynes το χρήμα δεν είναι ουδέτερο ούτε βραχυχρόνια αλλά ούτε και μακροχρόνια. Αντίθετα, οι μονεταριστές θεωρούν ότι το χρήμα μπορεί να επηρεάσει την πραγματική οικονομία μόνο βραχυχρόνια και σε μικρό βαθμό.

εταιρεία παροχής φυσικού αερίου (British Gas). Την ίδια πορεία ακολούθησε και η παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων, η οποία αυξήθηκε σημαντικά. Σύμφωνα με τον πίνακα 8 η παραγωγικότητα των οχτώ μεγαλύτερων κρατικών επιχειρήσεων σημείωσε σημαντική άνοδο, με τις υψηλότερες αυξήσεις να πραγματοποιούνται στη βρετανική εταιρεία εξόρυξης γαιανθράκων (British Coal) και στη βρετανική εταιρεία παραγωγής χάλυβα (British Steel) και τις χαμηλότερες στη βρετανική εταιρεία τηλεπικοινωνιών (British Telecom), η οποία αποτελούσε τη «σημαία» του προγράμματος των ιδιωτικοποιήσεων του συντηρητικού κόμματος (Bishop και Kay 1989:653).

Πίνακας 7: Κερδοφορία προ φόρων και τόκων ορισμένων ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων στη Μ. Βρετανία σε εκατ. λίρες.

Privatized companies	1979	Nominal		Real (1987 prices)		
		Priv.	1988	1979	Priv.	1988
Amersham	6	9	28	11	11	27
Assoc. British Ports	27	17	39	50	20	38
BAA	11	91	131	20	91	127
BA	111	234	248	206	244	241
British Gas	443	1,244	1,053	823	1,244	1,021
British Telecom	336	1,531	2,609	624	1,749	2,531
Britoil	111	552	149	206	688	145
Cable & Wireless	52	56	356	97	76	345
Enterprise Oil	n/a	139	46	n/a	159	45
Jaguar	n/a	87	85	n/a	99	82
National Freight	10	23	65	19	29	63
Rolls Royce	-47	141	160	-87	141	141
Public enterprises						
British Coal	137		216	254		210
British Rail	-122		113	-227		110
British Steel	-452		472	-839		458
Electricity Supply	675		815	1,254		1,791
Post Office	34		171	63		166

Πηγή: Bishop και Kay (1989:653).

Παρόλα αυτά, οι ιδιωτικοποιήσεις οδήγησαν στη μείωση της απασχόλησης, δίνοντας μ' αυτό τον τρόπο ώθηση στην ήδη υψηλή ανεργία. Όπως γίνεται εμφανές στον πίνακα 9, από το 1979 χάθηκαν περισσότερες από 375.385 θέσεις εργασίας (πάνω από το 27% της συνολικής εργατικής δύναμης) στις οχτώ μεγαλύτερες ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις (Bishop και Kay 1989:653). Συγκεκριμένα, στη British Steel χάθηκαν 132.280 θέσεις απασχόλησης ή αλλιώς το 71% της εργατικής δύναμης που διέθετε η εταιρεία μέχρι το 1979,

ενώ στη British Coal 128.010 ή αλλιώς το 55% του υπάρχοντος μέχρι το 1979 εργατικού προσωπικού.

Το βρετανικό συντηρητικό κόμμα βαθύτατα επηρεασμένο από τις μονεταριστικές προσεγγίσεις σύμφωνα με τις οποίες το φυσικό ποσοστό ανεργίας³² θα μπορούσε να μειωθεί μέσω της εξασθένησης της διαπραγματευτικής δύναμης των εργατικών ενώσεων, κατηγόρησε ως υπεύθυνα για την υψηλή ανεργία τα συνδικάτα εργατών, τα οποία δε δέχονταν μειώσεις στις απολαβές τους, ούτως ώστε να αυξηθεί η απασχόληση (Hall 1993:286-287). Το αποτέλεσμα ήταν να ξεσπάσει μια έντονη διαμάχη ανάμεσα στη συντηρητική κυβέρνηση και τις ενώσεις εργατών, η οποία περιλάμβανε έντονες κοινωνικές αναταραχές (Amott και Krieger 1982:31), με τη πρώτη να καταφέρνει να περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα των δεύτερων να διαπραγματεύονται το ύψος των μισθών τους (Buiter και Miller 1983:352). Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας της Thatcher, τα αναγραφόμενα μέλη των εργατικών ενώσεων μειώθηκαν κατά 20%.

Πίνακας 8: Ποσοστιαία μεταβολή της συνολικής παραγωγικότητας σε οχτώ ιδιωτικοποιημένες βρετανικές κρατικές επιχειρήσεις.

	1979-88	1979-83	1983-88
BAA	1.5	0.0	2.7
British Coal	2.7*	0.7*	4.2*
British Gas	2.9	-0.2	5.5
British Rail	1.3	-0.4	2.6
British Steel	8.9	7.5	10.0
British Telecom	2.2	1.9	2.3
Electricity Supply	1.4	-1.5	3.7
Post Office	3.2	3.4	3.0
Average	3.0	1.4	4.3

*Adjusted for effects of 1984-85 coal strike.

Πηγή: Bishop και Kay (1989:655).

Αντίθετη άποψη σχετικά με την αύξηση του φυσικού ποσοστού ανεργίας είχε η πλειοψηφία των κεϋνσιανών οικονομολόγων. Συγκεκριμένα, για τους τελευταίους η κύρια αιτία της αύξησης του φυσικού ποσοστού ανεργίας στη Μ. Βρετανία δεν ήταν η ισχύς των εργατικών συνδικάτων, αλλά η πτώση της ενεργούς ζήτησης σε συνδυασμό με τη μεταβολή διαφόρων ρυθμίσεων του πλαισίου λειτουργίας των αγορών (Layard και Nickell 1985). Κατά αυτόν τον τρόπο οποιεσδήποτε αυξήσεις των πραγματικών μισθών σε καμία περίπτωση δε

³² Σχετικά με το φυσικό ποσοστό ανεργίας βλέπε και κεφάλαιο 4 της παρούσας εργασίας.

συμβάλλουν στην αύξηση της ανεργίας, καθώς οι πρώτες είναι που τονώνουν την κατανάλωση και δίνουν ώθηση στο επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας, αυξάνοντας τη συνολική απασχόληση της οικονομίας. Επομένως, πρότειναν ότι το καλύτερο στην περίπτωση της βρετανικής οικονομίας, αντί για να μειωθούν οι μισθοί, θα ήταν η μείωση του ύψους του επιτοκίου από τη Κεντρική Τράπεζα της Μ. Βρετανίας (Kaldor και Butler 1983).

Πίνακας 9: Απασχόληση ορισμένων ιδιωτικοποιημένων κρατικών επιχειρήσεων στη Μ. Βρετανία.

Privatized companies	1979	Priv.	1988
Amersham	n/a	2,088	3,034
Assoc. British Ports	n/a	8,956	5,968
BAA	7,070	7,462	7,569
BA	57,741	40,271	47,969
British Gas	104,424	88,469	84,587
British Telecom	233,447	238,384	235,633
Britoil	n/a	2,591	2,383
Cable & Wireless	n/a	10,750	26,328
Enterprise Oil	n/a	47	177
Jaguar	n/a	9,662	12,483
National Freight	34,549	24,305	28,366
Rolls Royce	57,000	42,000	42,000
Total	494,231	474,985	493,382
Public sector enterprises			
British Coal	232,410		104,400
British Rail	244,084		154,748
British Steel	186,000		53,720
Electricity Supply	159,825		131,398
Post Office	178,397		198,217
Total	1,000,716		669,871

Πηγή: Bishop και Kay (1989:654).

Εν κατακλείδι οι οικονομικές πολιτικές της Thatcher προκειμένου να μειώσει το ύψος των μισθών και να περιορίσει το μέγεθος του δημόσιου τομέα δέχθηκαν οξεία κριτική τόσο κατά την περίοδο εφαρμογής τους όσο και μερικές δεκαετίες αργότερα. Η μείωση του κατώτατου μισθού (minimum wage), ο περιορισμός των κοινωνικών παροχών για προγράμματα πρόνοιας και οι άνισες φορολογικές περικοπές οδήγησαν στη μεγαλύτερη ανισοκατανομή του εισοδήματος προς όφελος των υψηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων (Layard και Nickell 1989:217). Επίσης, οι ανορθολογικές σε πολλές περιπτώσεις πολιτικές

ιδιωτικοποιήσεων οδήγησαν στην υποτίμηση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων του βρετανικού δημοσίου με αποτέλεσμα το κράτος να μην αποκομίσει τα μέγιστα δυνατά οφέλη (Buiter και Miller 1983). Παρόλα αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι η βρετανική οικονομία στις αρχές του 1987 κατάφερε να σταθεροποιηθεί και ως έναν βαθμό να επανακάμψει, με την ανεργία να μειώνεται αισθητά για πρώτη φορά μετά από μια σχεδόν δεκαετία ανοδικής πορείας (Layard και Nickell 1989:216).

6. Η επαναφορά του ρόλου του κράτους στην οικονομία μέσα από τα Νέα κεϋνσιανά οικονομικά.

6.1. Η νεοκεϋνσιανή προσέγγιση της λειτουργίας των αγορών.

Η ανάδυση της Σχολής του Σικάγο στις αρχές του 1970 καταγράφηκε ως ένα ισχυρό πλήγμα ενάντια στα κεϋνσιανά οικονομικά, των οποίων οι προσεγγίσεις σχετικά με την αναγκαιότητα της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία κυριαρχούσαν τόσο στους ακαδημαϊκούς όσο και στους πολιτικούς κύκλους μέχρι και εκείνη την περίοδο. Με την κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις και την εδραίωση του στασιμοπληθωρισμού το πολιτικοοικονομικό τοπίο αντιστράφηκε σε βάρος των κεϋνσιανών ιδεών και υπέρ της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών. Χαρακτηριστικό επ' αυτού άλλωστε αποτελούν και οι βραβεύσεις με το Νόμπελ Οικονομικών του αυστριακού οικονομολόγου F.A.Hayek και του αμερικανού ομολόγου του M.Friedman, το 1974 και το 1976 αντίστοιχα. Λίγο μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι πρωτοποριακές εργασίες των R.Lucas, T.Sargent και N.Wallace συνέβαλλαν στην περαιτέρω αμφισβήτηση της αξιοπιστίας των κεϋνσιανών προσεγγίσεων σχετικά με τις εφαρμοσμένες οικονομικές πολιτικές, γεγονός που οδήγησε ορισμένους οικονομολόγους να κάνουν λόγο ακόμη και για το «θάνατο» των κεϋνσιανών οικονομικών (Lucas 1980). Στα μέσα όμως της δεκαετίας του 1980 και ενώ οι νεοφιλελεύθερες ιδέες κυριαρχούσαν στο πολιτικοοικονομικό προσκήνιο των Η.Π.Α. και του Ηνωμένου Βασιλείου, τα κεϋνσιανά οικονομικά επανήλθαν ως μια προσπάθεια να αντικρουστούν οι απόψεις περί συνεχούς ισορροπίας του συστήματος των αγορών (Mankiw 1990:23).

Η νέα αυτή προσέγγιση του κεϋνσιανισμού έλαβε την ονομασία νεοκεϋνσιανά οικονομικά¹. Η κύρια διαφορά τους με τα κεϋνσιανά οικονομικά του παρελθόντος² ήταν ότι πολλοί οικονομολόγοι της προσέγγισης αυτής αποδέχονται την υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών³ καθώς θεωρούν την τελευταία ως μία ρεαλιστική υπόθεση που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά των οικονομικών φορέων. Από την άλλη μεριά δεν ισχύει το ίδιο για την υπόθεση της συνεχούς ισορροπίας των αγορών, καθώς σύμφωνα με τους νεοκεϋνσιανούς

¹ Η ονομασία νέα κεϋνσιανά οικονομικά αποδίδεται στον Michael Parkin (1982), σύμφωνα με τον R. Gordon (1990).

² Ως κεϋνσιανά οικονομικά του παρελθόντος θεωρούνται οι προσεγγίσεις των μετα-κεϋνσιανών οικονομολόγων καθώς και των αντίστοιχων της νεοκλασικής σύνθεσης.

³ Η υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών δεν είναι αποδεκτή από όλους τους νεοκεϋνσιανούς οικονομολόγους (Blinder 1987 και Phelps 1992), καθώς αμφισβητείται τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο.

αλλά και τους παραδοσιακούς κεϋνσιανούς οικονομολόγους, τα εμπόδια και οι ατέλειες που υπάρχουν στις αγορές αποτρέπουν την ισορροπία της οικονομίας στο σημείο της πλήρους απασχόλησης. Συγκεκριμένα, οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι οι ανισορροπίες που προκύπτουν στο σύστημα των αγορών προέρχονται από τις διαταραχές στην προσφορά και στη ζήτηση. Σε αντίθεση όμως με τους μονεταριστές και τους νέους κλασικούς οικονομολόγους, θεωρούν ότι οι αγορές δεν είναι ικανές να απορροφήσουν τις διαταραχές αυτές και ταυτόχρονα να καταφέρουν να διατηρήσουν την οικονομία στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης. Κατά αυτόν τον τρόπο για τους νεοκεϋνσιανούς η ακούσια ανεργία του εργατικού δυναμικού αποτελεί μια πραγματικότητα της οποίας τα αίτια θα πρέπει να διερευνηθούν, προκειμένου να εφαρμοστούν οικονομικές πολιτικές για την καταπολέμησή της.

Επίσης, οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι απορρίπτουν την υπόθεση του τέλειου ανταγωνισμού, λόγω της έλλειψης ρεαλισμού που τη διακρίνει και διατείνονται ότι η λειτουργία των σύγχρονων αγορών χαρακτηρίζεται από μονοπωλιακό ανταγωνισμό. Σύμφωνα μ' αυτούς, προκειμένου να αρθούν από την οικονομία οι ατέλειες που δημιουργούνται σ' αυτή την περίπτωση, το κράτος είναι αναγκαίο να παρεμβαίνει στη λειτουργία της αγοράς επιβάλλοντας ρυθμίσεις και κανόνες (regulation) στον τρόπο λειτουργίας των οικονομικών φορέων. Επιπλέον, για το λόγο ότι ο ατελής ανταγωνισμός, οι δυσκαμψίες στις προσαρμογές των τιμών καθώς και οι εξωτερικές οικονομίες αποτελούν τις κύριες αιτίες ανισορροπίας των αγορών, η ανάλυση των νεοκεϋνσιανών οικονομολόγων βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη μικροθεμελίωση των μακροοικονομικών υποδειγμάτων (Τσουλφίδης 2004:568).

6.2. Ονομαστικές και πραγματικές ακαμψίες ως η κύρια αιτία δημιουργίας στρεβλώσεων στις αγορές.

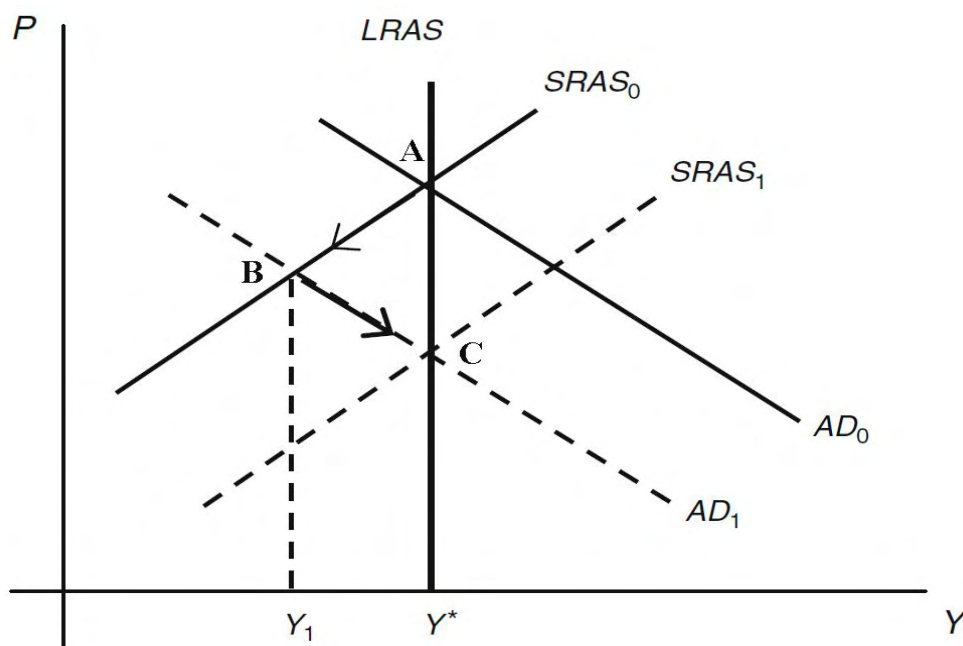
Τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά απαρτίζονται από μια πανσπερμία διαφορετικών απόψεων, κοινό γνώρισμα των οποίων είναι η αναγκαιότητα άσκησης οικονομικής πολιτικής. Οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι σε αντίθεση με τους μονεταριστές θεωρούν ότι το καπιταλιστικό σύστημα των αγορών δεν είναι πλήρως υγιές, αλλά παρουσιάζει δυσλειτουργίες οι οποίες οφείλονται τόσο σε ονομαστικές όσο και σε πραγματικές δυσκαμψίες. Αρχικά, οι νεοκεϋνσιανοί προκειμένου να δώσουν μια εξήγηση των ατελειών που επικρατούν στις αγορές στράφηκαν στην ερμηνεία των δυσκαμψιών που παρουσιάζουν τα ονομαστικά μεγέθη της οικονομίας.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι οι δυσκαμψίες που παρατηρούνται στους ονομαστικούς μισθούς προέρχονται από τις συμβάσεις εργασίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζόμενων είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο. Κατά αυτό τον τρόπο σε αντίθεση με όσα υποστηρίζονται από τους νέους κλασικούς οικονομολόγους, τα συγκεκριμένα μέτρα νομισματικής πολιτικής μπορούν να είναι αποτελεσματικά όσον αφορά το επίπεδο του προϊόντος και την απασχόληση, ακόμη και εάν έχουν προβλεφθεί πλήρως από τους οικονομικούς φορείς, διότι η διάρκεια των συμβάσεων εργασίας μπορεί να εμποδίσει την ταχεία και πλήρη προσαρμογή των μισθών στις προσδοκώμενες συνέπειες της πολιτικής (Fisher S. 1977:204).

Αν για παράδειγμα η κυβέρνηση αποφασίσει την άσκηση μιας περιοριστικής νομισματικής πολιτικής (μείωση της προσφοράς χρήματος), τότε η καμπύλη συναθροιστικής ζήτησης AD_0 του διαγράμματος 8 μετατοπίζεται προς τα κάτω και αριστερά στη θέση AD_1 . Στην περίπτωση όπου οι τιμές και οι μισθοί είναι εύκαμπτοι, η οικονομία από το αρχικό σημείο ισορροπίας A μετακινείται στο B , ενώ το συνολικό προϊόν μετακινείται από το σημείο της πλήρους απασχόλησης Y^* στο σημείο Y_1 , με αποτέλεσμα τη δημιουργία ανεργίας. Με την πλήρη ευκαμψία τιμών-μισθών, η αρχική καμπύλη βραχυχρόνιας συναθροιστικής προσφοράς $SRAS_0$ μετατοπίζεται στη θέση $SRAS_1$ εξαιτίας της μείωσης των τιμών-μισθών και η οικονομία επανέρχεται στην πλήρη απασχόληση με χαμηλότερους ονομαστικούς μισθούς και επίπεδο τιμών. Η δυσκαμψία του ονομαστικού μισθού όμως, εμποδίζει την επαναφορά στο σημείο της πλήρους απασχόλησης. Ο μοναδικός τρόπος προκειμένου η οικονομία να επανέλθει στο αρχικό σημείο A είναι μέσω μιας επεκτατικής νομισματικής πολιτικής, παρόλο που οι οικονομικοί φορείς ενεργούν με βάση την υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών. Ο λόγος για τον οποίο είναι αναγκαία η οικονομική πολιτική είναι το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις ενεργούν ταχύτερα απ' ότι ο ιδιωτικός τομέας (Τσουλφίδης 2004:572). Έτσι

λοιπόν, σύμφωνα με τους νεοκεϋνσιανούς ακόμα και στην περίπτωση που η κυβέρνηση γνωστοποιήσει τις προθέσεις της σχετικά την πολιτική που πρόκειται να ακολουθήσει, αλλά ακόμα και αν οι οικονομικοί φορείς διαθέτουν ορθολογικές προσδοκίες, η κυβερνητική παρέμβαση μπορεί να παράγει πραγματικές συνέπειες, βραχυχρόνια τουλάχιστον, σε μια οικονομία. Επομένως, σύμφωνα με τους νεοκεϋνσιανούς το χρήμα στη βραχυχρόνια περίοδο

Διάγραμμα 8: Ισορροπία στο νεοκευνσιανό υπόδειγμα.

Πηγή: Τσουλφίδης (2004:572).

δεν είναι ουδέτερο, αλλά μπορεί να προκαλέσει μεταβολές στα πραγματικά μεγέθη της οικονομίας. Αντιθέτως αν δεν υπήρχαν ακαμψίες η οικονομία θα ισορροπούσε στο σημείο *C* απευθείας.

Το πρόβλημα με την παραπάνω ανάλυση έγκειται στο ότι ο πραγματικός μισθός συμπεριφέρεται αντικυκλικά, ακολουθώντας την αντίθετη πορεία από αυτή του οικονομικού κύκλου, κάτι το οποίο δε συνηγορεί με τα εμπειρικά δεδομένα. Το γεγονός αυτό οδήγησε πολλούς νεοκεϋνσιανούς οικονομολόγους να στραφούν στην ερμηνεία των ονομαστικών δυσκαμψιών των τιμών. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι υπάρχουν διάφορα είδη κόστους, όπως για παράδειγμα εκείνα που συνδέονται με την ενημέρωση της μισθοδοσίας και του τιμοκαταλόγου, εκείνα που σχετίζονται με την αλλαγή στις ετικέτες των προϊόντων και εκείνα που προκαλούνται από την απώλεια εμπιστοσύνης από την πλευρά των πελατών που

αντιμετωπίζουν συνεχείς μεταβολές στις τιμές, τα οποία οι επιχειρήσεις προτιμούν να απορροφούν διατηρώντας τις τιμές τους άκαμπτες (McCallum 1977, Akerlof και Yellen 1985, Blanchard και Kiyotaki 1987, Parkin 1986). Κατά αυτό τον τρόπο οι τελευταίες, όταν αντιμετωπίζουν μεταβολές στο κόστος τους, τροποποιούν το επίπεδο της παραγωγής τους, τα επίπεδα των αποθεμάτων τους καθώς και το περιθώριο κέρδους τους, αντί να τροποποιήσουν τις τιμές των προϊόντων. Το κόστος μεταβολής των τιμών ονομάζεται κόστος τιμοκαταλόγων (menu costs), για το λόγο ότι παρατηρήθηκε για πρώτη φορά στους καταλόγους των εστιατορίων (Mankiw 1985).

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι είναι ότι με την ύπαρξη δυσκαμψιών στους μισθούς και στις τιμές, οποιεσδήποτε μεταβολές της ζήτησης θα έχουν ως αποτέλεσμα ακόμη μεγαλύτερες μεταβολές στο συνολικό προϊόν και την απασχόληση. Κατά αυτόν τον τρόπο προκειμένου να επιτευχθεί η σταθεροποίηση της οικονομίας απαιτείται από το κράτος να αναλάβει ενεργό ρόλο στην οικονομία μέσα από δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές (Τσουλφίδης 2004:585).

Πέρα από τις ονομαστικές δυσκαμψίες παρατηρούνται και δυσκαμψίες στα πραγματικά μεγέθη της οικονομίας, οι οποίες δημιουργούν περεταίρω ατέλειες στις αγορές. Οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι μέσα από τις πραγματικές δυσκαμψίες και ειδικότερα αυτές των πραγματικών μισθών κατάφεραν να δώσουν αρκετά ικανοποιητικές ερμηνείες, σχετικά με τη μεγάλη ανεργία που παρατηρήθηκε στις Η.Π.Α. και στις ευρωπαϊκές χώρες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 μέχρι και τα πρόσφατα χρόνια (Τσουλφίδης 2004:577). Συγκεκριμένα, για τους νεοκεϋνσιανούς η ακούσια (involuntary) ανεργία είναι αυτή που δημιουργεί τα μεγαλύτερα προβλήματα σε μια οικονομία και την οποία το κράτος θα πρέπει να περιορίσει μέσα από κατάλληλες πολιτικές, σε αντίθεση με τους μονεταριστές που αποδέχονται την ύπαρξη μόνο της εκούσιας (voluntary) ανεργίας. Οι συνηθισμένες ερμηνείες που δίνουν τα νεοκεϋνσιανά οικονομικά για την ακούσια ανεργία είναι η υπόθεση των σιωπηρών συμβολαίων⁴ (implicit contracts), η υπόθεση του αποτελεσματικού μισθού (efficiency wage hypothesis) και η υπόθεση των εσωτερικών-εξωτερικών (insider-outsider).

Σύμφωνα με την υπόθεση των σιωπηρών συμβολαίων, η οποία αναπτύχθηκε κυρίως στις Η.Π.Α. όπου η πλειοψηφία των συμβάσεων συνάπτεται χωρίς τη μεσολάβηση συνδικάτων, οι εργάτες αποστρέφονται σε μεγαλύτερο βαθμό τον κίνδυνο απ' ότι οι επιχειρηματίες (Bailey 1974, Azariades 1975). Επιπλέον, οι εργαζόμενοι έχουν σχεδόν ανύπαρκτη πρόσβαση στις

⁴ Ο Τσουλφίδης (2004:578) αποδίδει τον όρο "implicit contracts" στην ελληνική γλώσσα ως «άγραφα συμβόλαια». Στην παρούσα εργασία κρίθηκε σκοπιμότερο να χρησιμοποιηθεί ο όρος «σιωπηρά συμβόλαια» που χρησιμοποιεί ο καθηγητής Θεοχαράκης Ν. στη σελ. 252 στην επιμέλεια του βιβλίου των Screpanti E. και Zamagni S. με τίτλο «Η Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης».

αγορές κεφαλαίου και δείχνουν μεγάλη απροθυμία στο να μεταπηδήσουν από μια επιχείρηση σε μια άλλη. Οι επιχειρηματίες κατά αυτόν τον τρόπο αναλαμβάνουν οι ίδιοι το τμήμα του ρίσκου, το οποίο οι εργαζόμενοι θα αναλάμβαναν σε μία τέλεια ανταγωνιστική αγορά, όπου οι πραγματικοί μισθοί θα διαμορφώνονταν ελεύθερα. Επομένως, προσφέρουν στους εργαζόμενους σιωπηρές συμβάσεις σύμφωνα με τις οποίες οι μισθοί παραμένουν σταθεροί. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας ακόμη λόγος για τον οποίο οι οικονομικοί φορείς εισχωρούν σε σιωπηρές συμβάσεις είναι διότι προσπαθούν να περιορίσουν το κόστος της πληροφόρησης, καθώς η τελευταία στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ατελής και σε σημαντικό βαθμό δαπανηρή (Okun, et al. 1975:358).

Μία συνέπεια της προσπάθειας των επιχειρήσεων να διατηρήσουν τους μισθούς σταθερούς είναι ότι σε περιόδους ύφεσης αντί να μειώνουν το επίπεδο των μισθών, τείνουν να απολύουν ορισμένους υπαλλήλους τους, καθώς στοχεύουν από τη μια στο να ενθαρρύνουν τους εργαζόμενους να είναι πιο αποδοτικοί και από την άλλη στο να κρατήσουν τις ικανότητες των εργαζόμενων εντός της επιχείρησης. Έτσι λοιπόν, οι επιχειρήσεις έχουν την τάση να αφήνουν τους πραγματικούς μισθούς αμετάβλητους και να απολύουν το πλεονάζον εργατικό δυναμικό. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη της δεύτερης προσέγγισης στο πρόβλημα της ακούσιας ανεργίας, σύμφωνα με την οποία η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται με την αύξηση του μισθού. Επομένως, η παρατηρούμενη ανεργία σχετίζεται με την απροθυμία των επιχειρήσεων να προβούν σε περικοπές μισθών, καθώς κάθε μείωση του μισθού οδηγεί στην καταβολή μικρότερης προσπάθειας και στην έλλειψη πειθαρχίας από μέρους των εργαζόμενων, τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν στη μείωση της παραγωγικότητας, αυξάνοντας κατά αυτόν τον τρόπο το κόστος παραγωγής (Shapiro και Stiglitz 1984:433). Η υπόθεση του αποτελεσματικού μισθού αποτελεί μια πολύ καλή ερμηνεία του φαινομένου της συνύπαρξης μεγάλης ανεργίας και υψηλού πραγματικού μισθού (Τσουλφιδής 2004: 579).

Τέλος, σύμφωνα με την υπόθεση των εσωτερικών-εξωτερικών, η οποία αναφέρεται σε όσους βρίσκονται εντός της αγοράς εργασίας (εσωτερικοί) και σε όσους βρίσκονται εκτός αυτής (εξωτερικοί), ο καθορισμός των μισθών γίνεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους, σε αντίθεση με την υπόθεση του αποτελεσματικού μισθού όπου ο καθορισμός τους είναι αποτέλεσμα των αποφάσεων των επιχειρήσεων. Η τρίτη αυτή προσέγγιση αναπτύχθηκε από τους Lindbeck και Snower (1986) και αποτελεί μια προσπάθεια εξήγησης των λόγων για τους οποίους οι άνεργοι δε δέχονται μειώσεις στους μισθούς τους, προκειμένου να αυξήσουν τη ζήτηση για εργασία και να μειώσουν την ανεργία. Οι εσωτερικοί είναι εκείνοι που ήδη εργάζονται και οι οποίοι έχουν τόση δύναμη ώστε να μπορούν να ζητούν και να αποκτούν

μισθό υψηλότερο από το μισθό ισορροπίας, σε αντίθεση με τους εξωτερικούς που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας και οι οποίοι δεν έχουν καμία απολύτως δύναμη. Κατά αυτόν τον τρόπο οι επιχειρήσεις αποθαρρύνονται να προβούν σε νέες προσλήψεις λόγω των πιέσεων που ασκούν οι εσωτερικοί εργαζόμενοι. Σε τελική ανάλυση, σύμφωνα με την υπόθεση αυτή οι κύριοι υπαίτιοι για την υφιστάμενη ανεργία είναι αυτοί που ήδη εργάζονται (Τσουλφίδης 2004:580).

6.3. Η επαναφορά του ρόλου του κράτους στην οικονομία.

Οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι δε διαθέτουν μεγάλη ομοιογένεια ως προς τις ερμηνείες που δίνουν για τους λόγους για τους οποίους οι αγορές δυσλειτουργούν. Αν και οι περισσότερες αναλύσεις των νεοκεϋνσιανών επικεντρώνονται στη βελτίωση της πλευράς της ζήτησης, υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους όσον αφορά την πολιτική που θα πρέπει να ακολουθηθεί από την εκάστοτε κυβέρνηση. Παρόλα αυτά συμφωνούν στο ότι οι αγορές δε μπορούν να οδηγήσουν την οικονομία στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης με αποτέλεσμα να αποδέχονται ότι η ακούσια ανεργία αποτελεί μια πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα, για τους νεοκεϋνσιανούς οικονομολόγους η λειτουργία των αγορών απέχει πολύ από το να οδηγεί σε κοινωνικά επιθυμητά αποτελέσματα. Ο μόνος φορέας που μπορεί να διορθώσει τις αδυναμίες της λειτουργίας της οικονομίας που προκύπτουν λόγω ύπαρξης ονομαστικών και πραγματικών δυσκαμψιών είναι το κράτος, μέσα από διάφορες οικονομικές πολιτικές. Το κράτος σύμφωνα μ' αυτούς είναι αναγκαίο να έχει έναν διορθωτικό ρόλο στην οικονομία, συντονίζοντας τη συμπεριφορά τόσο των επιχειρήσεων όσο και των εργαζόμενων. Κατά αυτόν τον τρόπο τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά αποτελούν τη σύγχρονη θεωρητική τεκμηρίωση των ιδεών υπέρ της κρατικής παρέμβασης, διαθέτοντας μια πλειάδα υποδειγμάτων που υποστηρίζουν τη χάραξη δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής (Τσουλφίδης 2004:587).

Οι νεοκεϋνσιανοί οικονομολόγοι αντίθετα με τα παραδοσιακά κεϋνσιανά οικονομικά, δεν υποστηρίζουν κάποιο συγκεκριμένο μείγμα πολιτικών ούτως ώστε να αρθούν οι ατέλειες της αγοράς (Gordon 1990:1117). Σύμφωνα με αυτούς λόγω του ότι υπάρχουν αρκετές στρεβλώσεις στις αγορές, οι οποίες δημιουργούν ακόμη περισσότερες διαταραχές στην οικονομία, είναι δύσκολη η εστίαση της κρατικής παρέμβασης σε συγκεκριμένους σκοπούς. Σε περιόδους υφέσεων για παράδειγμα, υποστηρίζουν έναν ενεργότερο ρόλο του κράτους στην οικονομία σε σχέση μ' αυτόν που έχει σε πιο ομαλές περιόδους όπου δεν παρατηρούνται μεγάλες οικονομικές διακυμάνσεις.

Χαρακτηριστικό της νεοκεϋνσιανής προσέγγισης είναι ότι στην προσπάθειά της να δώσει έμφαση στο στοιχείο του ρεαλισμού, δε διστάζει να αποδεχθεί οποιαδήποτε ιδέα θεωρεί χρήσιμη για την ανάλυσή της, ακόμη και εάν προέρχεται από άλλες σχολές οικονομικής σκέψης. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν τόσο η υιοθέτηση της μονεταριστικής ιδέας περί ύπαρξης φυσικής ανεργίας, μέσω της έννοιας του ποσοστού ανεργίας μη επιταχυνόμενου

πληθωρισμού (NAIRU)⁵, όσο και η απορρόφηση της έννοιας των ορθολογικών προσδοκιών από τη νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία, όπου βασισμένη σ' αυτή καταλήγει σε συμπεράσματα που υποστηρίζουν την άσκηση οικονομικής πολιτικής βραχυχρόνια.

Εν κατακλείδι, τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά κατάφεραν να επαναφέρουν στο προσκήνιο της πολιτικοοικονομικής σκηνης τον παρεμβατικό ρόλο του κράτους στην οικονομία, σε μια δεκαετία όπου οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές κυριαρχούσαν τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η εμφάνισή τους συνοδεύτηκε από μία έντονη δυσaráσκεια απέναντι στις ιδέες που υποστήριζαν την ελεύθερη και απρόσκοπτη λειτουργία των αγορών. Παρόλο που τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά είναι λιγότερο ριζοσπαστικά σε σύγκριση με τα παραδοσιακά κεϋνσιανά οικονομικά, καθώς υιοθετούν ορισμένες περισσότερο συντηρητικές ιδέες από άλλες ανταγωνιστικές σχολές, κατάφεραν να θέσουν υπό αμφισβήτηση την πεποίθηση ότι οι αγορές έχουν τη δυνατότητα να εκκαθαρίζονται και να επανέρχονται στην ισορροπία. Η αμφισβήτησή τους αυτή αποτέλεσε μια έντονη κριτική απέναντι στις αντιλήψεις της Σχολής του Σικάγο που κυριαρχούσαν τη δεκαετία του 1980 στο πολιτικοοικονομικό προσκήνιο λόγω των κυβερνήσεων Reagan και Thatcher και άνοιξε το δρόμο προς μια νέα κατεύθυνση σύμφωνα με τη οποία το κράτος δεν θα έπρεπε να παραμένει ανενεργό μέσα σε μια οικονομία.

⁵ Ο όρος NAIRU (Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment), δηλώνει το ποσοστό ανεργίας που δεν παρατηρείται ούτε ανοδική ούτε καθοδική πίεση στον πληθωρισμό. Το ακρώνυμο NAIRU οφείλεται στους Modigliani και Parados που εισήγαγαν την έννοια σε άρθρο τους το 1975. Για λεπτομέρειες βλέπε βιβλιογραφία παρούσας εργασίας.

7. Η σύγχρονη μαρξιστική προσέγγιση του ρόλου του κράτους στην καπιταλιστική οικονομία

7.1. Η επανεμφάνιση της ριζοσπαστικής πολιτικής οικονομίας.

Η εμφάνιση των κεϋνσιανών οικονομικών κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου οδήγησε πολλούς μαρξιστές στην εγκατάλειψη της οικονομικής θεωρίας που βασίζονταν στην ανάλυση του Marx και στην αντικατάστασή της με τα ορθόδοξα¹, κυρίως κεϋνσιανά οικονομικά. Το γεγονός αυτό οφείλονταν στην επικράτηση της ιδέας ότι η μαρξιστική προσέγγιση ήταν πλέον παρωχημένη, καθώς αφορούσε την οικονομική πραγματικότητα του δέκατου ένατου αιώνα κατά τη διάρκεια του οποίου δεν υπήρχαν ούτε ισχυρά μονοπώλια αλλά ούτε και ισχυρές κυβερνήσεις που ήταν σε θέση να επηρεάζουν προς όφελός τους τα οικονομικά αποτελέσματα. Ως εκ τούτου οι μαρξιστικοί νόμοι κίνησης, η πτωτική τάση των ποσοστών κέρδους και η θεωρία της αξίας, αμφισβητήθηκαν, για το λόγο ότι μπορούν να τεθούν υπό τον έλεγχο των πανίσχυρων μονοπωλίων και του κράτους.

Τα μεγάλα όμως κοινωνικά προβλήματα που δημιουργήσαν ο υψηλός πληθωρισμός και η υψηλή ανεργία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, η διάχυτη απογοήτευση για το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, καθώς και η αντίθεση στον πόλεμο του Βιετνάμ έστρεψαν πολλούς οικονομολόγους προς τα μη ορθόδοξα οικονομικά και κυρίως προς την μαρξιστική οικονομική σκέψη. Επίσης, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 έγιναν συστηματικές προσπάθειες να κατανοηθεί ο τρίτος τόμος του *Κεφαλαίου* και να συσταθεί μία ενιαία οικονομική θεωρία με βάση το περιεχόμενο του έργου του Marx (1818-1883) (Τσουλφίδης 2004:234). Κατά αυτόν τον τρόπο, την περίοδο εκείνη υπήρξε ένα έντονο ενδιαφέρον προς τη μαρξιστική πολιτική οικονομία, το οποίο αφορούσε την προσπάθεια να διευκρινιστεί το θεωρητικό πλάνο του Marx και να τεκμηριωθεί με βάση τα εμπειρικά δεδομένα. Ένα από τα ζητήματα που μονοπώλησαν το ενδιαφέρον τόσο των νέων μαρξιστών όσο και των μετά-μαρξιστών² την περίοδο εκείνη, ήταν ο ρόλος του κράτους στο σύγχρονο καπιταλιστικό

¹ Ο όρος ορθόδοξα οικονομικά (mainstream economics) αναφέρεται στις ευρέως διαδεδομένες οικονομικές προσεγγίσεις, οι οποίες κυριαρχούν στην πλειονότητα των πανεπιστημίων ανά τον κόσμο, σε αντίθεση με τα ετερόδοξα οικονομικά, τα οποία υιοθετούν μια περισσότερο ριζοσπαστική ανάλυση πέρα από τις καθιερωμένες ερμηνείες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα νεοκλασικά οικονομικά και η κεϋνσιανή νεοκλασική σύνθεση, καθώς και οι διάφορες συνιστώσες αυτών, ενώ στη δεύτερη κατηγορία βρίσκονται οι αυστριακοί, οι μαρξιστές, οι μετα-κεϋνσιανοί και διάφοροι άλλοι οικονομολόγοι.

² Οι όροι νέα μαρξιστικά και μετα-μαρξιστικά οικονομικά χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980 για να περιγράψουν τις διαφορετικές μαρξιστικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν πέρα από την παραδοσιακή μαρξιστική θεώρηση.

σύστημα των αγορών και η έννοια της αναπαραγωγής του κεφαλαίου (Screpanti και Zamagni 1993:373 Β τόμος). Χαρακτηριστικό των νέων αυτών προσεγγίσεων ήταν ότι κατάφεραν να δώσουν στις διαχρονικές ιδέες του Marx μία σύγχρονη ερμηνεία, διατηρώντας πάντα ένα έντονα κριτικό ύφος.

7.2. Οι σύγχρονες μαρξιστικές αντιλήψεις για τον ρόλο του κράτους.

Σε αντίθεση με την κεϋνσιανή και μονεταριστική προσέγγιση, η μαρξιστική θεωρία ερευνά το κράτος όχι ως ένα εξωτερικό στοιχείο του κοινωνικού συνόλου, αλλά ως ένα εσωτερικό υποκείμενο το οποίο συμβάλλει στην εδραίωση και αναπαραγωγή της καπιταλιστικής διαδικασίας (Χλέτσος 2009:146). Με βάση την παραπάνω προσέγγιση επιτυγχάνεται η ανάλυση και η κατανόηση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων από τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής, καθώς και ο ιδιαίτερος ρόλος που διαδραματίζει το κράτος στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας και στη συσσώρευση κεφαλαίου (Foley 1978:223).

Ο Marx μέσα από τα έργα του δεν ανέπτυξε κάποια συγκεκριμένη θεωρητική ανάλυση του καπιταλιστικού κράτους. Οι δύο θέσεις τις οποίες αναπτύσσει δεν παρουσιάζουν μεταξύ τους κάποια συνοχή, αλλά συντίθενται μέσα από διάσπαρτες και μη συστηματικές φιλοσοφικές ερμηνείες, ιστορικές ανασκοπήσεις και καταγραφές γεγονότων (Jessop 1977:354). Σύμφωνα με την πρώτη η οποία αφορά το πολιτικό κράτος, ο Marx θεωρεί το τελευταίο ως μία γραφειοκρατική και στρατιωτική οργάνωση, η οποία δε διαδραματίζει κάποιον ιδιαίτερο ρόλο στην παραγωγή. Για τον ίδιο λόγω της ύπαρξης μη ισότιμων οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων, το κράτος πρέπει να επεμβαίνει και να αναδιανέμει τα εισοδήματα, ούτως ώστε οποιεσδήποτε ανισότητες να εξαλείφονται. Από την άλλη σύμφωνα με τη δεύτερή του θέση, η οποία αφορά την οικονομική προσέγγιση, το κράτος αποτελεί ένα όργανο στα χέρια της άρχουσας τάξης προκειμένου να επιβάλλει και να προστατεύει τα συμφέροντά της. Κατά αυτόν τον τρόπο η ισχύς των καπιταλιστών ενισχύεται, με αποτέλεσμα η εκμετάλλευση της εργατικής τάξης να μεγεθύνεται (Χλέτσος 2009:140).

Πάνω σ' αυτές τις δύο θέσεις του Marx, οι σύγχρονοι μαρξιστές διατύπωσαν διάφορες θεωρίες για το ρόλο που διαδραματίζει το κράτος στη σύγχρονη κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα. Αρχικά, σύμφωνα με την άποψη του O'Connor (1973) το κράτος επιτελεί δύο βασικές λειτουργίες που σχετίζονται με τη συσσώρευση και τη νομιμοποίηση του κεφαλαίου. Η λειτουργία της συσσώρευσης αφορά την προσπάθεια του κράτους μέσα από διάφορες παρεμβάσεις να δημιουργήσει και να διατηρήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες προκειμένου να καταστεί δυνατή η συσσώρευση του κεφαλαίου. Από την άλλη μεριά, η λειτουργία της νομιμοποίησης αφορά τους τρόπους εκείνους μέσα από τους οποίους το κράτος δημιουργεί και διατηρεί τη κοινωνική και ταξική συνοχή μέσα από τις δυνάμεις καταστολής τις οποίες έχει στη διάθεσή του.

Παρόμοια είναι και η προσέγγιση του Offe (1984)³, σύμφωνα με τον οποίον το κύριο μέλημα του κράτους, έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι η παροχή των καπιταλιστικών μονάδων με εκείνα τα υλικά μέσα, τα οποία είναι απαραίτητα για την παραγωγή και τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, οι κάτοχοι των μέσων παραγωγής δεν μπορούν οι ίδιοι να αναπαράγουν τις πολιτικές και υλικές συνθήκες που είναι απαραίτητες για την ύπαρξη κερδοφόρων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Συνεπώς, η διατήρηση της διαδικασίας της συσσώρευσης απαιτεί από το σύγχρονο κράτος, αρχικά να καταστήσει σαφή και έπειτα να επιβάλλει τα γενικά συμφέροντα της καπιταλιστικής τάξης. Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, το κράτος καλείται να παρεμβαίνει στην οικονομία μέσω της εγκαθίδρυσης της αγοράς εργασίας και της διατήρησης των σχέσεων εκμετάλλευσης που υπάρχουν μέσα σ' αυτή (Offe 1984:98). Οι σχέσεις εκμετάλλευσης αφορούν κυρίως την απομάκρυνση των μέσων παραγωγής από τους εργάτες και την απόκλιση των κερδών των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής από τους εργατικούς μισθούς.

Πάνω στο ίδιο πλαίσιο βασίζεται και η θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού που αναπτύχθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προσέγγιση, το κράτος είναι ένα εργαλείο στα χέρια του μονοπωλιακού και ολιγοπωλιακού κεφαλαίου που έχει ως στόχο τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για τη συνεχή συσσώρευση προς όφελος της μονοπωλιακής αστικής τάξης (Jessop 1982). Κατά αυτόν τον τρόπο υπάρχει ταύτιση του μονοπωλιακού κεφαλαίου με το κράτος, όπου το τελευταίο δε διαθέτει καμία αυτονομία έναντι του πρώτου. Οι παρεμβάσεις αυτής της μορφής κράτους έχουν την τάση να αυξάνουν τη συγκέντρωση του κρατικού μηχανισμού, να κοινωνικοποιούν το κόστος διατήρησης και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης μέσα από τα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης και υγείας και μέσα από το κράτος πρόνοιας, να διευρύνουν την άμεση παρέμβαση στην παραγωγική διαδικασία μέσα από πολιτικές κεϋνσιανού τύπου όπως η μείωση του επιτοκίου, οι επιχορηγήσεις και οι δημόσιες επιχειρήσεις και τέλος να ενδυναμώνουν τους κρατικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς (Scase 1980:16).

Βασισμένη πάνω στη θεωρία του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού είναι και η ανάλυση του Hirsch (1978), η οποία αναφέρει ότι σκοπός του κράτους δεν είναι η εγκαθίδρυση του γενικού συμφέροντος στην καπιταλιστική κοινωνία, αλλά η εγκαθίδρυση και η αναπαραγωγή της σχέσης ανάμεσα στους καπιταλιστές και τους εργάτες, η οποία είναι

³ Η προσέγγιση του Claus Offe (1984) στο σύγγραμμά του με τίτλο "*Contradictions of the Welfare State*" αφορά κυρίως το σύγχρονο κράτος έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά την εφαρμογή πολλών από τις ιδέες που εισήγαγε ο Keynes. Οποιοσδήποτε αναφορές του σχετικά με προ-κεϋνσιανές μορφές κράτους είναι σύμφωνα με τον Barrow (1993:181) αποσπασματικές.

μια σχέση καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Ως εκ τούτου το κράτος αποτελεί ένα όργανο στα χέρια της άρχουσας καπιταλιστικής τάξης, προκειμένου η τελευταία να επιβάλλει και να προστατεύσει τα συμφέροντά της.

Αντίθετη με τις παραπάνω προσεγγίσεις είναι η ανάλυση του Poulantza (1978:187) σύμφωνα με τον οποίο το σύγχρονο κράτος δεν αποτελεί πλέον ένα όργανο στα χέρια της μονοπωλιακής άρχουσας τάξης, αλλά διαθέτει μια σχετική αυτονομία απέναντι στις τάξεις. Η σχέση του κράτους με τις παραγωγικές τάξεις είναι μια σχέση που διαμορφώνεται ανάλογα με τις κοινωνικές εξελίξεις και την ένταση της ταξικής πάλης. Κατά αυτόν τον τρόπο η μορφή την οποία λαμβάνει το σύγχρονο κράτος και οι λειτουργίες τις οποίες επιτελεί, εξαρτώνται κάθε φορά από τα δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, τις κοινωνικοοικονομικές αντιφάσεις που δημιουργεί καθώς και τα αδιέξοδα στα οποία φθάνει.

Τέλος, σχετικά με το ζήτημα της ερμηνείας του τρόπου λειτουργίας του σύγχρονου καπιταλιστικού κράτους σημαντική είναι η συμβολή της Σχολής της «Ρύθμισης» στη Γαλλία, η οποία προσεγγίζει το καπιταλιστικό σύστημα με τη χρήση μεθοδολογικών εργαλείων που εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται και λειτουργεί η κοινωνία. Η συγκεκριμένη σχολή που άσκησε έντονη κριτική στη νεοφιλελεύθερη θεωρία και συγκεκριμένα στο μονεταριστικό δόγμα, προσπάθησε να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο μεταβάλλονται οι διαδικασίες συσσώρευσης κεφαλαίου και οι λειτουργίες του κράτους κάθε φορά που το καπιταλιστικό σύστημα βρίσκεται σε κρίση (Barrow 1993:65). Η ανάπτυξη των διαφόρων κρατικών μορφών και λειτουργιών σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η κεφαλαιακή συσσώρευση, με την τελευταία να εξαρτάται από ένα σύνθετο πλέγμα οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών φαινομένων των οποίων η εξέλιξη καθορίζεται από την ταξική πάλη και τους νόμους της καπιταλιστικής ανάπτυξης (Barrow 1993:66). Η Σχολή της Ρύθμισης, η οποία προέκυψε ως μία αντίδραση των ριζοσπαστικών οικονομολόγων της Γαλλίας στην έντονη οικονομική αστάθεια και στον στασιμοπληθωρισμό που έπλητταν τη χώρα τους, κατάφερε να επαναφέρει και πάλι στο προσκήνιο τη μαρξιστική οικονομική ανάλυση, η οποία είχε αποστασιοποιηθεί κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών (Screpanti και Zamagni 1993:379 Β τόμος).

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των παραπάνω προσεγγίσεων αποτελεί το γεγονός ότι στρέφονται ενάντια τόσο στην κεϋνσιανή όσο και στη μονεταριστική ερμηνεία του τρόπου λειτουργίας του σύγχρονου καπιταλισμού μέσα στον οποίο το κράτος καλείται να παρέμβει ή να μείνει αδρανές. Για το σύνολο των σύγχρονων μαρξιστών, η κεϋνσιανή μορφή που έλαβε μεταπολεμικά το κράτος στις περισσότερες χώρες της Δύσης οφειλόταν στη μεταβολή των

παραγωγικών σχέσεων ανάμεσα στους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και στην εργατική τάξη, με τις πρώτες να εξομαλύνονται φαινομενικά λόγω της ευρείας ανάπτυξης διαφόρων κρατικών θεσμών όπως το κράτος πρόνοιας (Χλέτσος 2009:150). Οι συγκυρίες όμως που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 ανάγκασαν το καπιταλιστικό κράτος να αλλάξει μορφή. Μ' άλλα λόγια, οι αντιφάσεις οι οποίες δημιουργήθηκαν στο καπιταλιστικό σύστημα, όπως η ταυτόχρονη ύπαρξη υψηλής ανεργίας και πληθωρισμού, καθώς και η ανεξέλεγκτη διόγκωση των δημόσιων δαπανών προκειμένου να ικανοποιηθούν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης οδήγησαν αναγκαστικά στον περιορισμό του παρεμβατικού ρόλου του κράτους στην οικονομία και στην επέκταση των νομοθετικών ρυθμίσεων που διασφάλιζαν τα καπιταλιστικά συμφέροντα. Αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων υπήρξε η ευρεία διάδοση του νεοφιλελευθερισμού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, όπου το κράτος αν και θεωρείται εμπόδιο στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εξακολουθεί να διαδραματίζει ενεργό ρόλο στη διαδικασία της κεφαλαιακής συσσώρευσης (Χλέτσος 2009:161).

7.3. Ο ρόλος των δημόσιων δαπανών και του κράτους πρόνοιας στον σύγχρονο καπιταλισμό.

Σύμφωνα με τη νεοφιλελεύθερη και την κεϋνσιανή προσέγγιση, οι δημόσιες δαπάνες διακρίνονται σε δαπάνες του δημοσίου για αγαθά και υπηρεσίες και σε δαπάνες για μεταβιβαστικές πληρωμές. Με τη σειρά τους οι δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες διακρίνονται σε δαπάνες για δημόσια κατανάλωση και σε δαπάνες για δημόσια επένδυση. Από την άλλη, οι μεταβιβαστικές πληρωμές υποδιαιρούνται σε μεταβιβάσεις εισοδήματος και κεφαλαίου (Foley 1978:235). Συγκεκριμένα, για τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη, έτσι όπως εκφράζεται από το μονεταριστικό δόγμα, η επέμβαση του κράτους μέσω αύξησης των δημόσιων δαπανών (δημοσιονομική πολιτική) είναι επιζήμια για την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος των αγορών. Ως εκ τούτου, το κράτος δε θα πρέπει να παρεμβαίνει σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας, καθώς η παρέμβασή του θα οδηγήσει στην επιδείνωση της ήδη βεβαρημένης κατάστασης. Αντίθετα, η κεϋνσιανή θεωρία ασχολείται με την επίδραση των δημόσιων δαπανών στη συνολική ζήτηση και στο συνολικό προϊόν, καθώς θεωρεί ότι μόνο μέσω της παρέμβασης του κράτους μπορεί να επιτευχθεί η πλήρης απασχόλησης των παραγωγικών συντελεστών (Χλέτσος 2009:153).

Η μαρξιστική θεωρία ταξινομεί τις δημόσιες δαπάνες με διαφορετικό τρόπο. Κριτήριο για την ταξινόμησή τους αποτελούν οι έννοιες της παραγωγικής και μη παραγωγικής δαπάνης. Αρκετοί παραδοσιακοί μαρξιστές⁴ υποστηρίζουν ότι η πλειονότητα των δημόσιων δαπανών είναι μη παραγωγικές, καθώς οι τελευταίες δεν παράγουν ούτε άμεσα, αλλά ούτε και έμμεσα υπεραξία η οποία θα αυξήσει το συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο (Mattick 1969). Στον αντίποδα βέβαια, οι περισσότεροι νεομαρξιστές θεωρούν ότι το κράτος δρώντας ως καπιταλιστής⁵ δαπανά κεφάλαιο για να παράγει υπεραξία (O'Connor 1973). Γεγονός όμως είναι το ότι οι κρατικές δαπάνες συμβάλλουν έμμεσα στην αύξηση της σχετικής υπεραξίας και του ποσοστού κέρδους των καπιταλιστών καθώς συντελούν στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κυρίως μέσω της εκπαίδευσης ή μειώνουν το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης (Barrow 1993). Επιπλέον, σύμφωνα με τον Foley (1978) οι δημόσιες δαπάνες στον εκπαιδευτικό τομέα συμβάλλουν όχι μόνο στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργατικής τάξης, αλλά και στην αναπαραγωγή της επικρατούσας κοινωνικοοικονομικής αντίληψης.

⁴ Ο όρος παραδοσιακοί μαρξιστές αναφέρεται σ' όλους εκείνους που υποστηρίζουν τη μαρξιστική θεωρία έτσι όπως αναπτύχθηκε από τον Karl Marx και τον Friedrich Engels (1820-1895).

⁵ Ο συγκεκριμένος όρος δόθηκε από τον Engels, όπου σύμφωνα μ' αυτόν το κράτος δρα ως ιδεατός καπιταλιστής.

Μια ιδιαίτερη μορφή κρατικών δαπανών αποτελούν οι δαπάνες για το λεγόμενο κράτος πρόνοιας. Η ανάπτυξη του καθώς και η μορφή την οποία έλαβε συναντώνται κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με τη νεοφιλελεύθερη και την κεϋνσιανή αντίληψη το κράτος πρόνοιας αποτελεί έναν ουδέτερο μηχανισμό, ο οποίος επεμβαίνει στην οικονομία, αλλά λειτουργεί εκτός αυτής (Χλέτσος 2009:160). Για τους νεοφιλελεύθερους, η παρέμβασή του δημιουργεί στρεβλώσεις στις αγορές και επομένως η εύρυθμη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος υποδαυλίζεται. Για τους κεϋνσιανούς, το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα δίκτυ ασφαλείας απέναντι στις αρνητικές επιπτώσεις των ατελειών στις αγορές και επομένως η ύπαρξή του είναι απολύτως αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος.

Από την άλλη μεριά, οι σύγχρονες μαρξιστικές αντιλήψεις τονίζουν το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει το κράτος πρόνοιας στην αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία (Χλέτσος 2009:159). Συγκεκριμένα, η λειτουργία του έχει σκοπό τόσο την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης όσο και την ενσωμάτωση και διατήρηση του μη εργατικού δυναμικού εντός του καπιταλιστικού συστήματος (Gough 1979). Επίσης, το κράτος και ειδικότερα το κράτος πρόνοιας στοχεύει στην αντιστάθμιση των δυσλειτουργιών που προκαλούνται από τη συσσώρευση κεφαλαίου, και ως εκ τούτου σε περιόδους οικονομικών κρίσεων η συνακόλουθη κρίση του κράτους πρόνοιας είναι ταυτόχρονα και δημοσιονομική αλλά και κρίση νομιμοποίησης. Επομένως, για τους σύγχρονους μαρξιστές το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα μέσο ρύθμισης της καπιταλιστικής συσσώρευσης ή καλύτερα έναν ταξικό μηχανισμό που στοχεύει στη συντήρηση και διαχείριση της εργατικής δύναμης (Χλέτσος 2009:160), διατηρώντας πάντα το σημαντικότερο στοιχείο του καπιταλισμού που είναι η εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας.

8. Σύνοψη και συμπεράσματα.

Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία αποτέλεσε ένα διαχρονικό σημείο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους σημαντικότερους οικονομολόγους όλων των εποχών. Η διαμάχη σχετικά με τα όρια της κρατικής παρέμβασης και τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες κάτω από τις οποίες νομιμοποιείται να επεμβαίνει το κράτος προς διόρθωση του μηχανισμού των αγορών ώστε να βελτιωθεί η επίδοση του οικονομικού συστήματος, ξεκίνησε στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Από τότε μέχρι και σήμερα στον τομέα της οικονομικής θεωρίας εμφανίστηκαν δεκάδες σχολές οικονομικής σκέψης, οι οποίες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τάσσονταν υπέρ ή κατά του κρατικού παρεμβατισμού. Ανάλογα με το ποια οικονομική θεωρία επικρατούσε την εκάστοτε χρονική περίοδο διαμορφώνονταν και η οικονομική πολιτική των χωρών, με την οικονομική ιστορία να εξελίσσεται μεταξύ περιόδων κρατισμού και περισσότερο ελεύθερης αγοράς.

Η πρώτη διαμάχη σχετικά με το ρόλο του κράτους στην οικονομία άρχισε με την αμφισβήτηση των παρεμβατικών απόψεων των μερκαντιλιστών από τους φυσιοκράτες, με τους τελευταίους να υποστηρίζουν ότι ένα οικονομικό σύστημα έχει την ικανότητα να αναπαράγεται αυτόνομα εφόσον δεν παρεμποδίζεται από τις παρεμβάσεις των πολιτικών αρχών. Λίγα χρόνια αργότερα, ο «πατέρας» της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης Adam Smith, ακολουθώντας σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές προσεγγίσεις των φυσιοκρατών, υποστήριξε ότι το ιδιοτελές συμφέρον και ο ανταγωνισμός, μολονότι ενεργούν το ένα αντίθετα στο άλλο, επιτυγχάνουν ένα αποτέλεσμα απόλυτα ισορροπημένο για το κοινωνικό σύνολο, πρόταση η οποία έθεσε τα θεμέλια πάνω στα οποία θα βασίζονταν το δόγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού. Από την περίοδο εκείνη και έπειτα ο κρατικός παρεμβατισμός άρχισε να αμφισβητείται όλο και πιο έντονα, με τη φιλοσοφία του «laissez-faire» σταδιακά να κερδίζει σημαντικό έδαφος. Έναν περίπου αιώνα μετά ήρθε η εποχή των νεοκλασικών οικονομολόγων, οι οποίοι με κυριότερο εκφραστή τον Alfred Marshall, υποστήριζαν ότι η αγορά είναι σε θέση να εξασφαλίσει την παραγωγική και διανεμητική αποτελεσματικότητα, με το κράτος να νομιμοποιείται να παρεμβαίνει στην οικονομία μόνο στην περίπτωση που η ελεύθερη λειτουργία τις αγορές παρουσιάζει ατέλειες.

Μισό αιώνα αργότερα, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, όπου η οικονομική κρίση του 1929 οδήγησε την παγκόσμια οικονομία στην ύφεση και μεγάλο μέρος του πληθυσμού σε ολόκληρο τον κόσμο στην ανέχεια, η διαμάχη ανάμεσα στους υποστηρικτές του κρατικού παρεμβατισμού και τους θιασώτες της ελεύθερης αγοράς είχε ενταθεί σε σημαντικό βαθμό.

Από τη μια μεριά βρισκόταν ο John Maynard Keynes, ο οποίος τάχθηκε ενάντια στην αποχή του κράτους από τα οικονομικά δρώμενα υποστηρίζοντας παρεμβατικές δημοσιονομικές πολιτικές για την τόνωση της συναθροιστικής ζήτησης και από την άλλη η Αυστριακή Σχολή με κυριότερο εκφραστή τον Friedrich von Hayek, ο οποίος ήταν υπερασπιστής του φιλελευθερισμού και πολέμιος σε κάθε μορφή ρύθμισης.

Η οικονομική συγκυρία του 1929 είχε σαν αποτέλεσμα την απαξίωση και εγκατάλειψη της κλασικής οικονομικής φιλελεύθερης προσέγγισης του «laissez-faire» και την επικράτηση των φιλοπαρεμβατικών ιδεών κυρίως στις Η.Π.Α., με το «New Deal» του προέδρου Roosevelt να καταφέρνει σε μεγάλο βαθμό να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της Μεγάλης Ύφεσης. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι οικονομικές προσεγγίσεις της «Γενικής Θεωρίας» του Keynes επικράτησαν τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το πρώτο, οι οικονομικές αντιλήψεις του Keynes αμφισβήτησαν τις επικρατούσες μέχρι τότε νεοκλασικές προσεγγίσεις και έθεσαν τα θεμέλια για τη δημιουργία της σύγχρονης μακροοικονομικής ανάλυσης. Από την άλλη, σε πολιτικό επίπεδο οι περισσότερες κυβερνήσεις παγκοσμίως άρχισαν να υποστηρίζουν την ενεργό παρέμβαση του κράτους στην οικονομία μέσω των δημόσιων δαπανών προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης απασχόληση και η δικαιότερη διανομή του εισοδήματος. Κατά αυτόν τον τρόπο οι υπεύθυνοι χάραξης οικονομικής πολιτικής σε Ευρώπη, Η.Π.Α. και σε μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου έχοντας ως κύρια πηγή έμπνευσης τον Keynes, μέσα από κατάλληλα μίγματα δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών κατάφεραν να επιτύχουν στις οικονομίες των χωρών τους ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης.

Παρόλα αυτά, οι οικονομικές συγκυρίες της δεκαετίας του 1970, όπως η κατάρρευση του συστήματος Bretton Woods, οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις και η εδραίωση του φαινομένου του στασιμοπληθωρισμού προκάλεσαν την έντονη αμφισβήτηση των κεϋνσιανών αντιλήψεων και πολιτικών. Μέσα σ' αυτό το πολιτικοοικονομικό πλαίσιο δημιουργήθηκε το κατάλληλο έδαφος για την ανάδυση των νεοφιλελεύθερων απόψεων της Σχολής του Σικάγο, με κυριότερους εκφραστές τους μονεταριστές. Οι τελευταίοι με πρωτεργάτη τον Milton Friedman κατάφεραν να παρουσιάσουν μία περισσότερο πειστική ερμηνεία του στασιμοπληθωρισμού βασίζοντας την ανάλυσή τους στη διάκριση μεταξύ βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας καμπύλης Phillips, η οποία αποτέλεσε αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο της νεοκλασικής σύνθεσης. Ως θεραπεία για την ταυτόχρονη αύξηση του πληθωρισμού και της ανεργίας πρότειναν την περιστολή της νομισματικής επέκτασης, ούτως ώστε να περιοριστούν οι πληθωριστικές επιπτώσεις των κεϋνσιανών πολιτικών. Σε θεωρητικό επίπεδο υποστήριξαν ότι η κοινωνία θα πρέπει να συγκροτείται με βάση το στενό ατομικό συμφέρον και τις

δυνάμεις της αγοράς, με το κράτος να διαθέτει έναν ισχυρό πολιτικό χαρακτήρα, ο οποίος θα προστατεύει και θα διασφαλίζει την τήρηση των διμερών συμφωνιών μεταξύ των οικονομικών φορέων, στο πλαίσιο μιας παντελώς ελεύθερης αγοράς.

Λίγα χρόνια αργότερα εμφανίστηκε η επονομαζόμενη νέα κλασική μακροοικονομική θεωρία με κυριότερους εκφραστές τους Lucas, Sargent και Wallace, η οποία όπως και ο μονεταρισμός προέρχονταν επίσης από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο. Η έννοια η οποία αποτέλεσε θεμέλιο της νέας κλασικής μακροοικονομικής θεωρίας ήταν αυτή των ορθολογικών προσδοκιών, σύμφωνα με την οποία οι προσδοκίες τόσο των επιχειρήσεων όσο και των εργαζόμενων είναι ίδιες μ' αυτές που προβλέπει η σχετική οικονομική θεωρία. Βασισμένοι στην παραπάνω πρόταση κατέληξαν στο ότι η βραχυχρόνια καμπύλη Phillips δεν υφίσταται, ενώ η μακροχρόνια είναι κάθετη, γεγονός που καταδεικνύει την αναποτελεσματικότητα οποιασδήποτε μακροχρόνιας οικονομικής πολιτικής. Η μόνη περίπτωση στην οποία η οικονομική πολιτική μπορεί να είναι αποτελεσματική είναι κατά την βραχυχρόνια περίοδο και μόνο εάν δεν είναι πλήρως προβλέψιμη. Τέλος, η σημαντικότερη συνεισφορά της συγκεκριμένης θεωρίας αποτέλεσε η κριτική του Lucas, σύμφωνα με την οποία η άσκηση οικονομικής πολιτικής με τη χρησιμοποίηση οικονομετρικών υποδειγμάτων ενδέχεται να οδηγήσει τις περισσότερες φορές σε αποτελέσματα διαφορετικά από αυτά που αναμένονται, καθώς οι οικονομικοί φορείς προσαρμόζουν τις προσδοκίες τους σχετικά με το οικονομικό περιβάλλον. Κατά την άποψή μας η παραπάνω κριτική, η οποία θέλησε να αμφισβητήσει την εγκυρότητα των οικονομετρικών υποδειγμάτων, τα οποία είχαν καταστεί ως ένα από τα κυριότερα εργαλεία στην άσκηση οικονομικής πολιτικής κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες όπου οι κεϋνσιανές προσεγγίσεις κυριαρχούσαν, αποτελεί συνέχεια της κριτικής που άσκησε στις μεθόδους αυτές η Αυστριακή Σχολή και ο Hayek (1945:521), τις οποίες έκριναν ως ακατάλληλες για την πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς¹.

Κατά τη δεκαετία του 1980 η άνοδος στην εξουσία των Thatcher και Reagan σηματοδότησε την ανατροπή των κυρίαρχων μέχρι εκείνη την περίοδο κεϋνσιανών αντιλήψεων στην άσκηση οικονομικής πολιτικής και την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων προσεγγίσεων της Σχολής του Σικάγο. Και οι δύο πολιτικοί ηγέτες βαθιά επηρεασμένοι από τις αντιλήψεις των Hayek και Friedman έθεσαν ως πρωταρχικό στόχο τη μείωση του πληθωρισμού, ο οποίος κατά την περίοδο εκείνη σε Ηνωμένο Βασίλειο και Η.Π.Α. αυξάνονταν ταχύτατα. Μέσω της περιστολής των κρατικών δαπανών και της άσκησης

¹ Βέβαια και ο ίδιος ο Keynes ήταν επιφυλακτικός στη χρησιμοποίηση μαθηματικοποιημένων μεθόδων με σκοπό την τυποποίηση της οικονομικής ανάλυσης, καθώς σύμφωνα με τον ίδιο στις περισσότερες περιπτώσεις παραβλέπεται η πολυπλοκότητα και αλληλεξάρτηση του πραγματικού κόσμου (Patinkin 1976:1093).

σφιγχτής νομισματικής πολιτικής κατάφεραν να καταπολεμήσουν τον πληθωρισμό, με τίμημα όμως την όξυνση της ύφεσης και την αύξηση της ανεργίας. Επίσης, ως προς την κατεύθυνση του περιορισμού της ανάμειξης του κράτους στην οικονομία, ούτως ώστε να επιτευχθεί η ελεύθερη λειτουργία των αγορών προέβησαν σε μια σειρά απορρυθμίσεων του πλαισίου λειτουργίας των αγορών, ιδιωτικοποιήσεων και αλλαγών στην εργασιακή νομοθεσία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραπάνω οικονομικές πολιτικές των Thatcher και Reagan συνοψίστηκαν το 1989 στη “Συναίνεση της Ουάσιγκτον²(Washington Consensus)”, ως ένα πακέτο αναμόρφωσης των αναπτυσσόμενων χωρών προκειμένου οι τελευταίες να καταφέρουν να ανακάμψουν από τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις της δεκαετίας του 1980 (Prasad 2006:669-670). Η συναίνεση της Ουάσιγκτον τυποποίησε τις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις και διαμόρφωσε τις πολιτικές της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τα οποία όπως αναφέρθηκε στη δεύτερη ενότητα της παρούσας εργασίας αποτέλεσαν προϊόντα της πνευματικής διανοίας του Keynes. Χαρακτηριστικές επ’ αυτού είναι οι περιπτώσεις πολλών χωρών, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα, όπου η εφαρμογή ορισμένων νεοφιλελεύθερων πολιτικών της Συναίνεσης της Ουάσιγκτον³ αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη δανείων από το Δ.Ν.Τ. και την Π.Τ.

Η αντίδραση του κεϋνσιανισμού στις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις της Σχολής του Σικάγο και στις συντηρητικές πολιτικές των Thatcher και Reagan ήρθε μέσα από τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά. Οι νέοι κεϋνσιανοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι λόγω της αδυναμίας των αγορών να οδηγήσουν την οικονομία στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, ο ενεργός ρόλος του κράτους στην οικονομία μέσα από την άσκηση δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής κρίνεται απαραίτητος. Παρόλο όμως που διατηρούν ως ένα βαθμό τις κεϋνσιανές αντιλήψεις σχετικά με την αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης, δε διστάζουν να υιοθετήσουν ιδέες που προέρχονται από διαφορετικές σχολές οικονομικής σκέψης, πολλές από τις οποίες άσκησαν έντονη κριτική στο κεϋνσιανό δόγμα. Χαρακτηριστικό επ’ αυτού είναι η ενσωμάτωση της υπόθεσης των ορθολογικών προσδοκιών της νέας κλασικής μακροοικονομικής, η υπόθεση των εσωτερικών-εξωτερικών σύμφωνα με την οποία οι κύριοι υπεύθυνοι για την υφιστάμενη ανεργία είναι οι ενώσεις εργατών και η παραδοχή περί ύπαρξης φυσικού ποσοστού ανεργίας, προτάσεις τις οποίες επίσης υποστηρίζουν οι μονεταριστές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τους Mankiw και Romer (1993:3) λόγω της έμφασης που καταδεικνύουν τα νέα κεϋνσιανά οικονομικά στην άσκηση νομισματικής πολιτικής, ίσως θα έπρεπε να ονομαστούν νεομονεταριστικά οικονομικά.

² Ο όρος επινοήθηκε από τον οικονομολόγο John Williamson.

³ Σχετικά με τις προτεινόμενες πολιτικές της Συναίνεσης της Ουάσιγκτον βλέπε και Williamson (2004).

Πέρα από τις συμβατικές απόψεις, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι προσεγγίσεις της σύγχρονης μαρξιστικής θεωρίας. Η τελευταία σε αντίθεση με την κεϋνσιανή και μονεταριστική προσέγγιση ερευνά το κράτος όχι ως ένα εξωτερικό στοιχείο του κοινωνικού συνόλου, αλλά ως ένα εσωτερικό υποκείμενο που συμβάλλει στην εδραίωση και αναπαραγωγή της καπιταλιστικής διαδικασίας. Επίσης, η σύγχρονη μαρξιστική θεωρία ασκεί κριτική τόσο στο νεοφιλελευθερισμό όσο και στις κεϋνσιανές αντιλήψεις, υποστηρίζοντας πως το σύστημα των αγορών παρουσιάζει εγγενείς αδυναμίες, οι οποίες είναι τόσο εκτεταμένες που σε καμία περίπτωση το σύγχρονο αστικό κράτος δε μπορεί να τις διορθώσει. Παρόλα αυτά οι σύγχρονες μαρξιστικές προσεγγίσεις, μολονότι είχαν αποκτήσει μία ιδιαίτερη δυναμική κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 αποτελώντας μία εναλλακτική θεώρηση της οικονομικής πραγματικότητας, στις δεκαετίες που ακολούθησαν περιθωριοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό, κυρίως λόγω της εξαιρετικής δημοφιλίας των νεοφιλελεύθερων πολιτικών.

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε ότι ο μεγάλος αυστριακός οικονομολόγος Joseph Schumpeter (1954:44) είχε απόλυτο δίκαιο υποστηρίζοντας ότι η εξέλιξη των οικονομικών ιδεών δεν προχωρά ομαλά, αλλά με άλματα, μέσω μιας επαναστατικής διαδικασίας όπου παρωχημένες αντιλήψεις ξεπηδούν από την αφάνεια επικρατώντας με τρόπο βίαιο έναντι των άλλων. Αυτό ακριβώς συντελέσθη και κατά τη διάρκεια της περιόδου που μελετήσαμε. Συγκεκριμένα, η κυριαρχία των κεϋνσιανών φιλοπαρεμβατικών προσεγγίσεων έχασε σημαντικό έδαφος λόγω των συγκυριών της δεκαετίας του 1970, με τις μέχρι πρότινος παρωχημένες αντιλήψεις περί ελεύθερης αγοράς να αναδύονται με έναν τρόπο επαναστατικό, όπως ακριβώς έγινε στην περίπτωση των κεϋνσιανών ιδεών μετά τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930.

Όσον αφορά το ερώτημα σχετικά με το εάν το κράτος δύναται να παρεμβαίνει στην οικονομία που απασχόλησε τα πιο εξέχοντα μυαλά της οικονομικής επιστήμης, παραμένει έως σήμερα άλυτο χωρίς να έχει δοθεί μία από κοινού απάντηση. Παρόλα αυτά αυτό που εξάγεται ως συμπέρασμα είναι το γεγονός ότι τα πολιτικοοικονομικά πρότυπα έχουν μεταβληθεί σε μεγάλο βαθμό μετά τη δεκαετία του 1980. Οι μέχρι πρότινος διαφορετικές ιδεολογικές κατευθύνσεις, προερχόμενες είτε από το κεϋνσιανό είτε από το νεοφιλελεύθερο στρατόπεδο έχουν σε μεγάλο βαθμό συγχωνευθεί. Σε θεωρητικό επίπεδο, αυτό καταδεικνύει η προσέγγιση των νέων κεϋνσιανών οικονομικών, όπου πολλές νεοφιλελεύθερες θεωρίες έχουν υιοθετηθεί ως μια προσπάθεια να δοθεί μία πληρέστερη ερμηνεία των οικονομικών φαινομένων. Επίσης, σε επίπεδο άσκησης οικονομικής πολιτικής παρατηρούμε ότι ορισμένοι οικονομικοί οργανισμοί οι οποίοι δημιουργήθηκαν για να παρεμβαίνουν σε περιπτώσεις όπου

η ελεύθερη αγορά αποτυγχάνει να εξασφαλίσει την πλήρη απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών, ακολουθούν κατά τα τελευταία χρόνια πολιτικές που τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς και του περιορισμού των κρατικών δαπανών, υποστηρίζοντας όμως τις αδύναμες οικονομικά χώρες με την παροχή δανείων και άλλων διευκολύνσεων.

Το σίγουρο πάντως είναι ότι η διαμάχη ανάμεσα σε όσους υποστηρίζουν τον ενεργό ρόλο του κράτους στην οικονομία και σε όσους τάσσονται υπέρ της ελεύθερης αγοράς δε πρόκειται να κοπάσει σύντομα, παρόλη την προσπάθεια που γίνεται για συγχώνευση μεταξύ των κεϋνσιανών και των νεοφιλελεύθερων απόψεων. Σήμερα, ενόψει μιας νέας ύφεσης στην οποία έχει εισέλθει η παγκόσμια οικονομία και για την οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι πρόκειται να ενταθεί, η παραπάνω διαμάχη είναι πιο επίκαιρη από ποτέ. Τελικά, αυτό που μένει να δούμε είναι το κατά πόσο οι οικονομικές θεωρίες είναι έτοιμες να ανταποκριθούν και να προσαρμοστούν σε τυχόν απρόβλεπτες και άγνωστες μέχρι σήμερα συγκυρίες. Συγκυρίες, οι οποίες ενδεχομένως να μεταβάλλουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις ασκούν οικονομική πολιτική και επηρεάζουν τη σφαίρα της οικονομίας, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαρουφάκης, Γ. και Ν. Θεοχαράκης (2005), “*Μικροοικονομικά υποδείγματα μερικής και γενικής ισορροπίας*” Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος.
2. Ζουμπουλάκης, Μ. (2002), “*Το κοινωνικό κράτος στους Βρετανούς κλασικούς*” Σπουδαί 52(4), σελ. 112-123.
3. Τσουλφίδης, Λ. (2004), “*Ιστορία της Οικονομικής Θεωρίας και Πόλιτικής*” Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.
4. Χλέτσος, Μ. (2009), “*Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους στο σύστημα της αγοράς*” στο *Σύγχρονη Πολιτική Οικονομία*, Ζουμπουλάκης, Μ. και Χ. Κόλλιας, (επιμ.) Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 137-163.
5. Adams, I. (2001), “*Political Ideology Today*” Manchester, Manchester University Press.
6. Akerlof, G. and J. Yellen (1985), “*A Near-Rational Model of the Business Cycle, With Wage and Price Inertia*” The Quarterly Journal of Economics 100, pp. 823-838.
7. Amott, T. and J. Krieger (1982), “*Thatcher and Reagan: State theory and the hyper-capitalist regime*” New Political Science 2(4), pp. 9-37.
8. Azariadis, C. (1975), “*Implicit Contracts and Underemployment Equilibria*” Journal of Political Economy 83(6), pp. 1183-1202.
9. Backhouse, R. (2002), “*The Penguin History of Economics*” ελλ. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2009.
10. Baily, M. (1974), “*Wages and Employment under Uncertain Demand*” The Review of Economic Studies 41(1), pp. 37-50.
11. Barsky, R. and L. Killian (2000), “*A Monetary Explanation of the Great Stagflation of the 1970's*” NBER Working Papers 7547, National Bureau of Economic Research, Inc.
12. Barsky, R. and L. Killian (2002), “*Do we really Know that Oil Caused the Great Stagflation? A Monetary Alternative*” in Bernake, B. and K. Rogoff (ed.) *NBER Macroeconomics Annual 2001*, Cambridge, MIT Press, pp. 137-183.
13. Bartels, L. (1991), “*Constituency Opinion and Congressional Policy Making: The Reagan Defence Built up*” The American Political Science Review 85(2), pp.457-474.
14. Bishop, M. and J. Kay (1989), “*Privatization in the United Kingdom: Lessons from Experience*” World Development 17(6), pp. 643-657.
15. Blanchard, O. and N. Kiyotaki (1987), “*Monopolistic Competition and the Effects of Aggregate Demand*” American Economic Review 77(4), pp. 647-666.
16. Blanchard, O. and J. Wolfers (2000), “*The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence*” The Economic Journal 110(462), pp. 1-33.

17. Blinder, A. (1987), "*Keynes, Lucas and Scientific Progress*" *American Economic Review* 77(2), pp. 130-136.
18. Bordo, M. and B. Eichengreen (1993), "*A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform*" Chicago, University of Chicago Press.
19. Borrow, C. (1993), "*Critical Theories of the State. Marxist, Neo-Marxist, Post-Marxist*" Wisconsin, University of Wisconsin Press.
20. Bruner, K. and A. Meltzer (1968), "*Liquidity Traps for Money, Bank Credit and Interest Rates*" *Journal of Political Economy* 76(1), pp. 1-37.
21. Buiter, W. and M. Miller (1981), "*The Thatcher Experiment: The First Two Years*" *Brookings Papers of Economic Activity* 12(2), pp. 315-379.
22. Buiter, W. and M. Miller (1983), "*Changing the Rules: Economic Consequences of the Thatcher Regime*" *Brookings Papers of Economic Activity* 14(2), pp. 305-380.
23. Burton, J. (1987), "*Privatization: The Thatcher Case*" *Managerial and Decision Economics* 8(1), pp. 21-29.
24. Bureczak, T. (2001), "*Profit expectations and confidence: Some unresolved issues in the Austrian/Post-Keynesian debate*" *Review of Political Economy* 13(1), pp. 59-80.
25. Caldwell, B. (1998), "*Why Didn't Hayek Review Keynes' General Theory*" *History of Political Economy* 30(4), pp. 545-569.
26. Carabelli, A. and N. De Vecchi (1999), "*Where to draw the line? Hayek and Keynes on knowledge, ethics and economics*" *The European Journal of the History of Economic Thought* 6(2), pp. 271-296.
27. Clarke, S. (1988), "*Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State*" London, Edward Elgar Publishers.
28. Colander, D. (2000), "*New Millennium Economics: How Did It Get This Way, and What Way It Is?*" *Journal of Economic Perspectives* 14(1), pp. 121-132.
29. Coldburn, F. (1988), "*Statism, Rationality, and State Centrism*" *Comparative Politics* 20(4), pp. 485-492.
30. Darby, M. (1982), "*The Price of Oil and World Inflation and Recession*" *American Economic Review* 72(4), pp. 738-751.
31. Darby, M. and J. Lothian (1982), "*British Economic Policy under Margaret Thatcher: A Midterm Examination*" UCLA Economics Working Papers 253, UCLA Department of Economics.
32. Darby, M., J. Lothian, et al. (1983), "*The International Transmission of Inflation*" Chicago, University of Chicago Press.
33. Douglas, H. (1985), "*Inflation, Political Support, and Macroeconomic Policy*" in Lindberg, L. and C. Maier (ed.) *The Politics of Inflation and Economic Stagnation:*

- Theoretical Approaches and International Case Studies*, Washington D.C., Brookings Institution Press, pp. 175-195.
34. Eichner, A. and J. Kregel (1975), “*An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics*” *Journal of Economic Literature* 13(4), pp. 1293-1314.
 35. Falk, G. (1988), “*Social Welfare Programs in the 80’s*” *Congressional Research Service Review* 9(1), pp. 18-20.
 36. Fisher, S. (1977), “*Long-Term Contracts, Rational Expectations, and the Optimal Money Supply Rule*” *Journal of Political Economy* 85(1), pp. 191-205.
 37. Foley, D. (1978), “*State Expenditure from a Marxist Perspective*” *Journal of Public Economics* 9(2), pp. 221-238.
 38. Friedman, M. (1956), “*The Quantity Theory of Money, A Restatement*” in Friedman, M. (ed.) *The Quantity Theory of Money*, Chicago, University of Chicago Press.
 39. Friedman, M. (1957), “*A Theory of the Consumption Function*” Princeton, Princeton University Press.
 40. Friedman, M. (1961), “*The Lag in Effect of Monetary Policy*” *Journal of Political Economy* 69(5), pp. 447-466.
 41. Friedman, M. (1962), “*Capitalism and Freedom*” Chicago, University of Chicago Press.
 42. Friedman, M. And A. Schwartz (1963), “*A Monetary History of the United States, 1867-1960*” Princeton, Princeton University Press.
 43. Friedman, M. and D. Meiselman (1964), “*Keynes and the Quantity Theory: A Comment on the Friedman-Meiselman CMC Paper: Reply to Donald Hester*” *The Review of Economics and Statistics* 46(4), pp. 369-376.
 44. Friedman, M. (1968), “*The Role of Monetary Policy*” *American Economic Review* 58(1), pp. 1-17.
 45. Friedman, M. and R. Friedman (1980), “*Free to Choose*” New York, Harcourt Brace and Jovanovic.
 46. Friedman, M. (1984), “*Monetary Policy for the 1980’s*” in Moore, J. (ed.) *To Promote Prosperity: US Domestic Policy in the mid-1980’s*, Stanford, Hoover Institutional Press, pp. 23-60.
 47. Fry, G. (1984), “*The Development of the Thatcher Governments Grand Strategy for the Civil Service: A Public Policy Perspective*” *Public Administration* 62(3), pp. 322-335.
 48. Gamble, A. (1988), “*Thatcherism, and the British State*” *Journal of Law and Society* 16(1), pp. 1-20.
 49. Gordon, R. (1990), “*What is New-Keynesian Economics?*” *Journal of Economic Literature* 28(3), pp. 1115-1171.
 50. Gough, I. (1979), “*The Political Economy of the Welfare State*” London, Macmillan.

51. Hamilton, J. (1983), "*Oil and the Macroeconomy since World War II*" Journal of Political Economy 91(2), pp. 228-248.
52. Hall, P. (1993), "*Policy Paradigms, Social Learning, and the State. The Case of Economic Policy Making in Britain*" Comparative Politics 25(3), pp. 275-296.
53. Hayek, F. (1931a), "*Prices and Production*" London, Routledge.
54. Hayek, F. (1931b), "*Reflection on the Pure Theory of Money of Mr. J.M. Keynes*" Economica 9(33), pp. 270-95.
55. Hayek, F. (1944), "*The Road to Serfdom*" Chicago, University of Chicago Press.
56. Hayek, F. (1945), "*The Use of Knowledge in Society*" American Economic Review 35(4), pp. 519-530.
57. Hayek, F. (1967), "*Notes on the evolution of systems and rules of conduct, in Studies in Philosophy, Politics and Economics*" London, Routledge.
58. Hayek, F. (1995), "*Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence*" in Caldwell, B. (ed.) *The Collected Works of F.A. Hayek, Vol. 9*, Chicago, University of Chicago Press.
59. Hansen, A. (1953), "*A Guide to Keynes*" New York, McGraw Hill.
60. Haskel, J. and S. Szymanski (1993), "*Privatization, Liberalization, Wages and Employment: Theory and Evidence for the UK*" Economica 60(238), pp. 161-181.
61. Helliwell, J. (1988), "*Comparative Macroeconomics of Stagflation*" Journal of Economic Literature 26(1), pp. 1-28.
62. Henig, J. (1989), "*Privatization in the United States: Theory and Practise*" Political Science Quarterly 104(4), pp. 649-670.
63. Hicks, J. (1937), "*Mr Keynes and the Classics*" Econometrica 5(2), pp. 147-59.
64. Hicks, J. (1939), "*Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*" Oxford, Clarendon Press, 1946.
65. Jessop, B. (1977), "*Recent Theories of the Capitalist State*" Cambridge Journal of Economics 1(4), pp. 353-373.
66. Jessop, B. (1982), "*The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*" New York, New York University Press.
67. Jessop, B. (2002), "*Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective*" Antipode 34(3), pp. 452-472.
68. Johnson, H. (1971), "*The Keynesian Revolution and the Monetarist Counter-Revolution*" American Economic Review 61(2), pp. 1-14.
69. Kaldor, N. (1983), "*The Economic Consequences of Mrs Thatcher: Speeches in the House of Lords, 1979-1982*" London, Duckworth.
70. Keynes, J.M. (1919), "*The Economic Consequences of the Peace*" New York, Harcourt, Brace, and Howe, 1920.
71. Keynes, J.M. (1926), "*The End of Laissez-faire*" New York, Prometheus Books, 2004.

72. Keynes, J.M. (1930), "*A Treatise on Money*" London, Macmillan, 1958.
73. Keynes, J.M. (1936), "*The General Theory of Employment, Interest and Money*" London, Macmillan, 2007.
74. Klein, P. (2007), in Foreword to Carl Menger "*Principles of Economics*" eng. trns. Dingwall, J. and B. Hoselitz (1976), Alabama, Ludwig von Mises Institute, 2007.
75. Krieger, J. (1987), "*Social Policy in the Age of Reagan and Thatcher*" Social Register 23(1), pp. 177-98.
76. Krugman, P. and M. Obstfeld (2000), "*International Economics-Theory and Policy*" ελλην. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.
77. Laffer, A. (2004), "*The Laffer Curve: Past, Present and Future*" The Heritage Foundation 1765, pp. 1-16.
78. Layard, R. and S. Nickell (1986), "*Unemployment in Britain*" Economica 53(2105), pp. 121-69.
79. Layard, R. and S. Nickell (1989), "*The Thatcher Miracle?*" American Economic Review 79(2), pp. 215-219.
80. Lindbeck, A. and D. Snower (1986), "*Wage Setting, Unemployment, and Insider-Outsider Relations*" American Economic Review 76(2), pp. 235-239.
81. Linowes, D (1988), "*Privatization, toward more effective government: Report of the President's Commission on Privatization*" Michigan, University of Michigan Library.
82. Loveman, G. and C.Tilly (1988), "*Good jobs or bad jobs?: Evaluating the American job creation experience*" International Labour Review 127(5), pp. 593-611.
83. Lucas, R. and L. Rapping (1969), "*Price Expectations and the Phillips Curve*" American Economic Review 59(3), pp. 342-350.
84. Lucas, R. (1973), "*Some International Evidence on Output-Inflation Tradeoffs*" American Economic Review 63(3), pp. 326-334.
85. Lucas, R. (1976), "*Econometric Policy Evaluation: A Critique*" Journal of Monetary Economics 1(1), pp. 19-46.
86. Lucas, R. (1980), "*The Death of Keynesian Economics*" Issues and Ideas, Winter, pp. 18-19.
87. Magazzino, C. (2012), "*The Economic Policy of Ronald Reagan: Between Supply-side and Keynesianism*" European Journal of Social Sciences 27(3), pp. 319-334.
88. Mankiw, G. (1985), "*Small Menu and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model of Monopoly*" The Quarterly Journal of Economics 100(2), pp. 529-537.
89. Mankiw, G. (1990), "*A Quick Refresher Course in Macroeconomics. A Very Quick Refresher Course*" Journal of Money, Credit and Banking 28(4), pp. 1645-1660.

90. Mankiw, G and D. Romer (1993), "*New Keynesian Economics*" Cambridge Massachusetts, MIT University Press.
91. Marsh, D. (1991), "*Economic Policies and Actions in the Reagan Administration*" Journal of Post Keynesian Economics 10(4), pp. 528-540.
92. Mattick, P. (1969), "Marx and Keynes. The Limits of the Mixed Economy" ελλ. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, 1978.
93. McCallum, B. (1977), "*Price-Level Stickiness and the Feasibility of Monetary Stabilization Policy with Rational Expectations*" Journal of Political Economy 85(3), pp. 627-634.
94. Meltzer, A. (1988), "*Economic Policies and Actions in the Reagan Administration*" Journal of Post Keynesian Economics 10(4), pp. 528-540.
95. Meltzer, A. (1989), "*Stability under the Gold Standard in Practice*" in Bordo, M. (ed.) *Money, History, and International Finance: Essays in Honour of Anna J. Schwartz*, Chicago, University of Chicago Press, 163-95.
96. Mises, L. (1922), "*Socialism: An Economic and Sociological Analysis*" eng. trnsl. Kahane, J., New Haven, Yale University Press, 1951.
97. Mises, L. (1927), "*Liberalism: In the Classical Tradition*" eng. trnsl. Raico, R., San Francisco, Cobden Press, 1985.
98. Mises, L. (1929), "*A Critique of Interventionism*" eng. trnsl. Sennsolz, H., New York, Foundation for Economic Education, 1996.
99. Modigliani, F. (1944), "*Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money*" Econometrica 12(1), pp. 45-80.
100. Modigliani, F. and L. Papademos (1975), "*Targets for Monetary Policy in the Coming Years*" The Brookings Papers on Economic Activity 6(1), pp. 141-156.
101. Modigliani, F. (1988), "*Reagan's Economic Policies: A Critique*" Oxford Economic Papers 40(3), pp. 397-426.
102. Mudge, S. (2008), "*What is neo-liberalism*" Socio-Economic Review 6(4), pp. 703-731.
103. Muth, J. (1961), "*Rational Expectations, and the Theory of Price Movements*" Econometrica 29(3), pp. 315-335.
104. Nell, E. (1988), "*Prosperity and public spending: Transformational growth and the role of the government*" London, Unwin Hyman.
105. Nelson, E. and A. Schwartz (2008), "*The impact of Milton Friedman on modern monetary economics: Setting the record straight on Paul Krugman's-Who was Milton Friedman*" Journal of Monetary Economics 55(4), pp. 835-856.
106. Nicholson, W. (2005), "*Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions*" ελλ. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2008.
107. Nozick, R. (1974), "*Anarchy, State and Utopia*" New York, Basic Books.

108. O'Connor, J. (1973), *"The Fiscal Crisis of the State"* New York, St. Martin's Press.
109. O'Connor, J. (1998), *"US Social Welfare Policy: The Reagan Record and Legacy"* Journal of Social Policy 27(1), pp. 37-61.
110. Offre, C. (1984), *"Contradictions of the Welfare State"* London, Hutchison Publishers.
111. Okun, M., W. Fellner, et al. (1975), *"Inflation: It's Mechanics and Welfare Costs"* 1975(2), pp. 351-401.
112. Olson, M. (1982), *"Stagflation and the Political Economy of the Decline in Productivity"* American Economic Review 72(2), pp. 143-248.
113. Olson, M. (1988), *"The Productivity Slowdown, The Oil Shocks, and The Real Cycle"* Journal of Economic Perspectives 2(4), pp. 43-69.
114. Orphanides, A. (2002), *"Monetary-Policy Rules and the Great Inflation"* American Economic Review 92(2), pp. 115-120.
115. Palmer, J. and J. Sawhill (1984), *"The Reagan record: An assessment of America's changing domestic priorities"* Cambridge Massachusetts, Ballinger Publishers & Co.
116. Parkin, M. (1984), *"Macroeconomics"* Scarborough Ontario, Prentice-Hall, 2011.
117. Parkin, M. (1986), *"The Output-Inflation Trade-off when Prices are Costly to Change"* Journal of Political Economy 94(1), pp. 200-224.
118. Patinkin, D. (1976), *"Keynes and Econometrics: On the Interaction between the Macroeconomic Revolutions of the Interwar period"* Econometrica 44(6), pp. 1091-1123.
119. Peck, J. and A. Tickell (2002), *"Neoliberalizing Space"* Antipode 34(3), pp. 380-404.
120. Phelps, E. (1967), *"Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time"* Economica 34(135), pp. 254-281.
121. Phelps, E. (1992), *"A Review of Unemployment"* Journal of Economic Literature 30(3), pp.1476-1490.
122. Phillips, A. (1958), *"The Relation Between Unemployment and the Rate of Change in Money Wages Rates in the United Kingdom, 1861-1957"* Econometrica 25(1), pp. 283-99.
123. Pierre, P. (1989), *"The Great Crash, the Oil Prices Shock and the Unit Root Hypothesis"* Econometrica 57(6), pp. 1361-1401.
124. Poulantzas, N. (1978), *"Political Power and Social Classes"* London, Verso.
125. Prasad, N. (2006), *"Privatization Results: Private Sector-Participation in Water Services After 15 Years"* Development Policy Review 24(6), pp. 669-692.
126. Reitan, E. (2004), *"The Thatcher Revolution: Margaret Thatcher , John Major, Tony Blair, and the Transformation of Modern Britain"* London, Rowman & Littlefield Publishers.
127. Ricardo, D. (1817), *"On the Principles of Political Economy and Taxation"* London, John Murray, 1821.
128. Rima, I. (1978), *"Development of Economic Analysis"* ελλ. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 2002.

129. Samuels, W. (1962), "The Physiocratic Theory of Economic Policy" *Quarterly Journal of Economics* 76(1), pp. 145-162.
130. Samuelson, P. (1948), "*Foundations of Economic Analysis*" New York, McGraw Hill.
131. Samuelson, P. and R. Sollow (1960), "*Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy*" *American Economic Review* 50(2), pp. 177-194.
132. Samuelson, P. (2009), "*A few remembrances of Friedrich von Hayek (1899-1992)*" *Journal of Economic Behavior & Organization* 69(1), pp. 1-4.
133. Sargent, T. (1979), "*A Note on Maximum Likelihood Estimation of the Rational Expectations Model of the Term Structure*" *Journal of Monetary Economics* 5(1), pp. 133-143.
134. Sargent, T and N. Wallace (1975), "*Rational Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule*" *Journal of Political Economy* 83(2), pp. 241-254.
135. Say, J.B. (1803), "*A Treatise on the Political Economy; or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth*" Philadelphia, Batoche Books, 2001.
136. Scase, R. (1980), "*The State in Western Europe*" New York, St. Martin's Press.
137. Schiller, B. (2010), "*The Micro Economy Today*" Boston, McGraw-Hill/Irwin.
138. Screpanti, E. and S. Zamagni (1993), "*An outline of the History of Economic Thought*" ελλην. μτφ. Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, 2004.
139. Schumpeter, J. (1954), "*History of Economic Analysis*" London, Routledge, 1987.
140. Seldon, A. and K. Hickson (2004), "*New Labour, Old Labour: The Wilson and Callaghan Governments, 1974-79*" London, Routledge.
141. Shapiro, C. and J. Stiglitz (1984), "*Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device*" *American Economic Review* 74(3), pp. 433-444.
142. Spencer, R. and W. Yohe (1970), "*The Crowding-out of Private Expenditures by Fiscal Policy Actions*" *Federal Reserve Bank of St. Louis* 60, pp. 12-24.
143. Stein, H. (1994), "*Presidential Economics: The Making of Economic Policy from Roosevelt to Clinton*" New York, American Enterprise Institute for Public Research.
144. Stockman, A. (1983), "*Real exchange rates under alternative nominal exchange rate system*" *Journal of International Money and Finance* 2(1), pp. 147-66.
145. Stuart, B. (1985), "*Privatizing Federal Spending: A Strategy to Eliminate Deficit*" New York, Universe Books.
146. Van Horn, R. and P. Mirowski (2009), "*The Rise of the Chicago School of Economics. The Road from Mont Pelerin*" Cambridge Massachusetts, Harvard University Press.
147. Veblen, T. (1900), "*The Preconceptions of Economic Science*" *The Quarterly Journal of Economics* 14(2), pp. 240-269.

148. Wapshott, N. (2011), "*Keynes/Hayek: The Clash that Defined Modern Economics*" New York, W.W. Norton & Company.
149. Williamson, J. (1985), "*On the System in Bretton Woods*" *American Economic Review* 75(2), pp. 74-79.
150. Yantek, T. (1988), "*Polity and Economy under Extreme Economic Conditions: A Comparative Study of the Reagan and Thatcher Experience*" *American Journal of Political Science* 32(1), pp. 196-216.